

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İBRAHİM AŞKİ TANIK'IN
EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ABDULVAHAP DAVRAN

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ HALUK ÖNER

BARTIN-2018

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

İBRAHİM AŞKİ TANIK'IN
EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI ESERİ ÜZERİNE BİR İNCELME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Abdulvahap DAVRAN

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER

“Bu tez ..../..../2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu
ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER	
Dr. Öğr. Üyesi Macit BALIK	
Dr. Öğr. Üyesi Emel KOŞAR	

2008

KABUL VE ONAY

Abdulvahap DAVRAN tarafından hazırlanan “İbrahim Aşkî Tanık’ın *Edebiyat Dersi Hülâsaları* Eseri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu çalışma, ...tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER .....
(Danışman)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Macit BALIK .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Emel KOŞAR .....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../... tarih ve ....sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER danışmanlığında hazırlamış olduğum “İbrahim Aşkî Tanık’ın *Edebiyat Dersi Hülâsaları* Eseri Üzerine Bir İnceleme” adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / 2018

Abdolvahap DAVRAN

ÖN SÖZ

Edebiyat tarihinin bir metodolojiye bağılı olarak yazılması, Batılılaşma hareketlerinin başladığı dönemlere rastlamaktadır. Türk edebiyatının Batı tesirine girdiği XIX. Yüzyılda yeni edebi türlerin artması tezkirelerin edebiyat tarihi ihtiyacını tam anlamıyla karşılayamamasına yol açmıştır. Bu bakımdan Abdülhalim Memduh tarafından yazılan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1889) bir ilk niteliği taşımıştır. Bu eser daha sonradan yazılan edebiyat tarihlerine de ilham olmuştur. Sonraki yüzyılda İbrahim Aşkî Tanık tarafından kaleme alınan *Edebiyat Dersi Hülâsaları* da yine edebiyat tarihçiliği alanında yazılmış ancak pek bilinmeyen bir eserdir. Bu çalışmanın amacı literatürde üzerine çalışma yapılmamış bu eseri latin harflerine aktarmak, eserin metodolojisini ortaya koymak ve edebiyat tarihindeki yerini belirlemektir. Bazı kısımları eseri edebiyat tarihi vasıflarından uzaklaştırıp ders kitabı olarak nitelendirilebilecek hususiyetler gösterse de İbrahim Aşkî Tanık'ın edebiyat tarihini dönemlere ayırması, dönemlere ayırırken din, kültür değişimi gibi odak noktalarından hareket etmesi, yaptığı tasnifin önceki edebiyat tarihlerindekiyle farklılık göstermesi *Edebiyat Dersi Hülâsaları*'nın edebiyat tarihi olarak da değerlendirilebileceğini gösterir.

İbrahim Aşkî Tanık'ın Edebiyat Dersi Hülâsaları Eseri Üzerine Bir İnceleme adlı bu tez çalışmamızda ilk günden son güne kadar bilgi ve tecrübeleriyle desteğini hiç esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER başta olmak üzere, kaynakça konusunda destekleriyle bu tez çalışmasına katkı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNMERAL'e, Dr. Öğr. Üyesi Macit BALIK, Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz TOP hocalarıma ve Okt. Dr. Can ŞEN'eteşekkür ederim.

Abdulvahap DAVRAN

Bartın, 2018

ÖZET

Yüksek lisans Tezi

İbrahim Aşkî Tanık'ın

Edebiyat Dersi Hülâsaları Eseri Üzerine Bir İnceleme

Abdolvahap DAVRAN

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER

Bartın-2018, Sayfa: vii+97

İbrahim Aşkî Tanık'ın *Edebiyat Dersi Hülâsaları* adlı eseri üzerinde yapılan bu tez çalışmasında, ilk olarak İbrahim Aşkî Tanık'ın *Edebiyat Dersi Hülâsaları* adlı eseri Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılmış daha sonra bu eser, edebiyat tarihi açısından önem arz eden diğer edebiyat tarihleri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırılma yapılırken İbrahim Aşkî'nin eserinde edebiyat tarihini nasıl ele aldığı, sınıflandırmayı neye göre yaptığı, sanatçıları ve eserlerini dönemler içerisinde ayırırken neleri göz önünde tuttuğu belirlenmiştir. Tez çalışmasının daha açıklayıcı olabilmesi için tezin sonunda bir sözlük oluşturularak İbrahim Aşkî'nin eserinde yer alan bazı kelimelerin anlamlarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; İbrahim Aşkî Tanık; Edebiyat Tarihi; Edebiyat Dersi Hülâsaları

ABSTRACT

M. Se. Thesis

İbrahim Aşkî Tanık *Edebiyat Dersi Hülâsaları*

Abdulahap DAVRAN

Bartın University

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Thesis Supervisor; Assistant Professor Haluk ÖNER

Bartın-2017, Page: vii+97

In this thesis, which is on the work of art named *Edebiyat Dersi Hülâsaları* by İbrahim Aşkî Tanık, firstly the work is latinized from Ottoman Turkish, and then its compared to other History of Literature works which have importance in the literature. In İbrahim Aşkî's works, how the history of literature is handled, how things are classified, what aspects are considered important are specified in this thesis. In order for clearance of the thesis, in the end, a dictionary is created for the Ottoman Turkish words Aşkî used in his work of art.

Key Words: İbrahim Aşkî Tanık; History of Literature; Edebiyat Dersi Hulasaları

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	ii
BEYANNAME.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
1. İBRAHİM AŞKÎ TANIK'IN HAYATI VE ESERLERİ.....	11
2. EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI ESERİN İNCELENMESİ.....	14
2. 1. Sanâyi-i Nefise ve Edebiyat.....	14
2. 2. Zevk, Zevk-i Edebî.....	15
2. 3. Hüsniyye, Mahâsin-i Edebiyye.....	15
2. 4. Nazım ve Nesir.....	16
2. 5. Evzân-ı Osmâniye.....	16
2. 6. Nazmın En Mâruf şekilleri	16
2. 7. Edebiyatın Tasnifi	17
3. EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI.....	20
SONUÇ	53
KAYNAKÇA	59
SÖZLÜK	61
ÖZGEÇMİŞ	77
EK	78

GİRİŞ

Her edebi eser yazıldığı dönemin siyasi, kültürel ve dini yapısında meydana gelen gelişmelerin bir parçası ya da yansımasıdır. Bununla beraber her yazar da yaşadığı dönemin ve çevrenin şartlarından olumlu veya olumsuz biçimde etkilenir. Sanatçı veya yazarların yaşadıklarından nasıl etkilendiklerini ve bunları eserlerinde nasıl yansıttıklarını incelemek ise edebiyat tarihçisinin görevidir. Edebiyat tarihçisi bunu yaparken eseri yazarından soyutlayamaz. Çünkü sanatçı yaşadığı döneme ayna tutar ve onu eserinde mutlaka yansıtır. Edebiyat tarihçisi de eseri incelerken bunu göz önünde bulundurarak esere objektif yaklaşmalıdır. Bu da edebiyat tarihinin önemini gösterir. Türk edebiyatında “Edebiyat Tarihi” kavramının ilk olarak önem kazanmaya başlaması ise ancak 19. yüzyıla denk gelmektedir.¹ Bunun öncesinde de “Tezkire” adı verilen eserler mevcuttur. Ancak Tanzimat sonrası edebiyat tarihçiliği için tezkirelerden farklı bir yapılanmayla ortaya çıkmıştır.

Edebiyat tarihi, bir milletin tarih içerisinde yatıştırdığı sanatçıların ve eserlerinin sistemli bir şekilde ele alınıp incelenmesini içerir. Ancak Türk edebiyatı çok geniş bir zaman ve zemine hâkim olan bir edebiyat olduğu için bu alanda yapılacak edebiyat tarihçiliği de oldukça güçtür. Ayrıca bu alanda yapılacak çalışmalar için belli bir metodun olmaması ve kaynakça eksikliğinden kaynaklanan sorunlar da edebiyat tarihçisinin işini güçleştirmiştir. Bu zorluklara rağmen yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar genelde bütün dönemleri kapsamaktan ziyade belli bir dönemi inceleyen eserlerdir. Ancak daha sonraki dönemlerde yeni metotların belirlenmesiyle edebiyat tarihçiliği farklı ve geniş perspektifli bir boyut kazanmıştır. Bu boyutun kazanılmasında edebiyat tarihçiliğinin öncüsü sayılabilecek Mehmet Fuad Köprülü'nün payı büyüktür.

Köprülü'ye göre edebiyat tarihi; “Umumiyetle tarihinin -daha açık ifade ile medeniyet tarihinin-en mühim kısmıdır. Bir milletin uzun asırlar esnasında geçirdiği, fikri ve hissi gelişmeyi belirten bütün kalem mahsullerini tetkik ile onun manevi hayatını, gerçekte olduğu gibi tavsire çalışır.”² Fuad Köprülü'nün bu tespitinden hareketle edebiyat tarihi, bir milletin tarih içerisinde yetiştirdiği şahsiyetlerin ve eserlerin belli bir sistem içerisinde incelenmesi biçiminde tanımlanabilir. Köprülü'nün bu alanda yaptığı ilk çalışma *Türk Edebiyatı Tarihi*(1921) adlı eseridir. Bu eser edebiyat tarihini Batılı bir metotla inceleyen ilk eserdir. Köprülü, bir edebiyat tarihçisi olarak ilk defa edebiyatımızı nesnel bir şekilde ele almış ve bu çerçevede edebiyat tarihimizi sistematik ve kronolojik olarak

¹ Nazım H. Polat, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 9

² Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyat Tarihi 1*, Alfa Yayınevi, 2016 s.27

bölgümlere ayırmıştır. Eser, edebiyat tarihi ile ilgili bir takım hususların ele alındığı bir bölümlle başlar. Daha sonra da Mehmet Fuad Köprülü'nün kendisine has bir usulpla oluşturduğu tasnifi ile devam eder.

Mehmet Fuad Köprülü'nün edebiyat tarihine bakışı da yenilik içerir. Ona göre edebiyat tarihinde iki farklı bakış açısı vardır. Bunlar; “Azami derecede afakî” olan tarihçi görüşü ve yalnızca “enfüsi” (subjektif) olan “tenkitçi” görüştür.

Mehmet Fuad Köprülü'ye göre; “Edebiyat tarihçisi bir eserin kıymetini ifade ederken eserin yazıldığı dönemi ve kendisinden sonraki dönemlerde nasıl rağbet kazandığını sebeplerini ve neticelerini anlamaya çalışır. Tarihçi, şahsi zevk ve kanaatini azami derecede dikkate almamaya ve imkân nisbetinde “afâkî”(nesnel) bir şekilde düşünmeye mecburdur.”³

Köprülü, eserinde Türk edebiyatı tarihini üç dönemde tasnif etmiştir. Birbirinden tamamen ayrı olsa da birbirinin devamı olan bu üç devreyi de medeniyet dairelerine, lehçelerin varlığına, gelişim seyrine, büyük edebi şahsiyetlere, coğrafi, sosyolojik ve dini olaylara göre sınıflandırmıştır. Bunları yaparken dönem sosyolojisinin etkilerini de neden-sonuç ilişkisi içerisinde vermeye çalışmıştır. Bu dönemler; “İslamiyetten Evvelki Türk Edebiyatı, İslam Medeniyeti Tesiri Altındaki Türk Edebiyatı ve Avrupa Medeniyeti Tesiri Altındaki Türk Edebiyatı’dır.

Köprülü bu sınıflandırmayı yaparken İslamiyetten Önceki Türk Edebiyatını anlamadan İslamiyetten sonraki devirleri izah etmenin, Osmanlı'nın kuruluşuna kadar Orta ve Küçük Asya’da nasıl bir edebiyatın var olduğunu bilmeden Osmanlı edebiyatının oluşumunu anlamamanın imkânsızlığına değinerek, kendisinden önceki edebiyat tarihçilerinin Osmanlı sahası dışına çıkmayışını da eleştirir.⁴ Köprülü'nün yaptığı bu tasnif günümüze kadar geçerliliğini korumuştur.

Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi*, toplamda iki ciltten oluşur. Bununla beraber bu ciltler de on üç bölümden meydana gelmiştir. Her bölüm de kendi içerisinde alt başlıklara ayrılarak sınıflandırılmıştır. Eser yalnızca Osmanlı edebiyatını değil İslamiyet'ten önceki devirlerden başlayarak bütün Türk edebiyatını, fikri ve edebi olarak kurulmuş bütün Türk dünyasının sınırlarını içermesi bakımından oldukça önemlidir.

Köprülüye gelene kadar edebiyat tarihinde ilmi bir metod kullanılmasa da bu alanda yazılan birçok eser mevcuttur. Şinasi ilk olarak edebiyat tarihi yazma girişiminde

³ Mehmet Fuat Köprülü, *Türk Edebiyat Tarihi 1*, Alfa Yayın Evi, 2016 s. 29

⁴ Özgül Özbek, “Yöntem Bilgisi Açısından Köprülüzade Mehmet Fuat Türk Edebiyat Tarihi 1”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s.190

bulunmuş, ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır. 19 yüzyılın sonlarına geldiğimizde Abdülhalim Memduh tarafından yazılan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (1889), edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser olarak karşımıza çıkar. Üç bölümden meydana gelen eser Recaizade Mahmut Ekrem'e sunulmuştur. Eser sadece Osmanlı sahasında gelişen edebiyatımız -15-19 yy. arası edebiyatımız- hakkında bilgiler verir. Eserde edebiyat tarihi alanında kullanılan herhangi bir metot mevcut olmamakla birlikte kronolojik bir düzen söz konusudur.

Abdülhalim Memduh, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'de yenileşmeyi Akif Paşa ile başlatır ve Servet-i Fünûn edebiyatının sonuna kadar devam ettirir. Eserin giriş bölümünde edebiyat hakkında bilgiler veren yazar daha sonra “söz” kavramının önemi üzerinde durarak açıklamalarda bulunur. Yazarın dönemleri bir takım kısımlara ayırırken kronolojiyi dikkate aldığı ve bundan hareketle eserini sınıfladığı görülür. Yazarın eseri yazmasındaki temel etken edebiyat tarihine ışık tutmaktır. Bu yüzden şairleri ve eserlerini anlatırken daha çok bir yeniliğe öncü olmuş önemli isimlere ve bu isimlerin eserlerine değinir. “Bazı Mütalaat” başlığını taşıyan ilk kısımda edebiyat ile ilgili yüzeysel bilgilere değindikten sonra Osmanlı Türkçesinde dil konusu üzerinde fikirlerini beyan eder. Ayrıca Arabî ve Farisî dil unsurlarının Türkçeye nüfuz etmesiyle dilimizin saflığının bozulduğunu söyler.⁵

Eserin daha sonraki ikinci kısmında edebiyatı iki devreye ayırır. Abdülhalim Memduh'unbu ayrımı yaparken daha çok iki önemli isim üzerinden hareket ettiği görülür. İlk kısım Sinan Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar uzanan dönemi içerir. Bu kısımda şairleri, edipleri ele almış ve onlarla ilgili bilgilere yer vermiştir. Bu şairler; Fuzûlî, Nefî, Koçi Bey, Nedîm, Nazmî, Nâbi, Ragıp Paşa, Koca Sekbanbaşı, Galip Dede ve Asım Efendi gibi şairlerdir.

Eserin ikinci kısmı “Devr-i Teceddüd” yani Akif Paşa'dan eserin şimdikine kadar olan bölümdür. Bu bölümde de Şinasi, Ziya Paşa, Ekrem Bey, Hamit Bey gibi şahsiyetler hakkında bilgilere yer verir.

Abdülhalim Memduh'un türlere göre sıralama yaparken daha çok o türün üstatlarını ön planda tuttuğu görülür. Şiirde Fuzûlî'yi, nesirde Sinan Paşa'yı ön plana çıkarır. Ona göre Osmanlı şiirinin esin kaynağı Fuzûlî'dir. Ancak eserinde ele aldığı şahsiyetlerin hayatları hakkında bilgi verirken belli bir kronolojiyi takip etmeden hareket ettiği de görülür.

---

⁵Sibel Yılmaz, “Yöntem Bilgisi Açısından Abdülhalim Memduh Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 40

Edebiyat tarihçiliği alanında yapılan ikinci çalışma Şehabettin Süleyman'a aittir. Şehabettin Süleyman, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*(1328/1910) adını taşıyan eserini ders kitabı olarak kaleme almıştır. Şehabettin Süleyman'ın bu eseri yazarken daha çok cemiyetin teşekkülünün değişimini dikkate aldığı ve Fransız estetikçi Emile Faguet'den yararlandığı görülür. Eserinin giriş bölümünde de bunu dipnot olarak ifade etmiştir.

“Edebiyat devrelerinin taksimi, cemiyetin teşekkülünün tebeddülüne göre tefrik edilirse, daha doğru daha musip olur. Biz de bunu, bu esası, bu nazariyeyi takip ederek edebiyatımızı baladaki üç devreye taksim ettik.”⁶

Şehabettin Süleyman, eserini edebi türleri, dönemleri, şair ve yazarları, onların hayatlarını ve eserlerini ayırmadan hepsini iç içe, karışık olarak ele almıştır. Türlerle veya kişilere yönelik bir sınıflandırma yapmamıştır. Bununla beraber ele aldığı şair ve yazarların hayatı veya eserleri hakkında bilgileri ya eksik vermiş ya da hiç yer vermemiştir. Ancak eser Batı estetikçilerin görüşleri dikkate alınarak yazılan ilk eser olduğu için önemlidir.

Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'de “Şiir ve Şair Aksarı” adını taşıyan ilk devir, Âşık Paşa ile başlar. Bu bölümde daha çok şiir üzerinde durulduğu, şiirin dini ve tarihi kaynaklara dayandırıldığı görülür. 14. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar beş asrı içinde barındıran bu devirde birçok şair hakkında bilgiler verilmiş, ancak bazı isimlere de hiç yer verilmemiştir. Bu devrin sonunda “Umumi Bir Nazar” başlığını taşıyan bir bölüm daha vardır. Bu bölümde şair ve yazarların eserlerini yazarken devlet büyüklerini dikkate almaları eleştirilir.

“Tecdüdat-ı Nesir” adını taşıyan ikinci devirde şiirden çok nesir türü hakkında bilgiler verildiği görülür. Edebiyatın devirlere ayrılmasında daha çok dilin esas alındığını göstermeye çalışan yazar edebiyat hakkında yapılması gereken çalışmalara değinmiştir. Bu dönem içinde Âkif Paşa, Reşit Paşa, Fuat Paşa, Pertev Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Sadullah Paşa, Abdülhak Hamit Tarhan ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi yazarların hayatlarına ve eserlerine de yer verilmiştir.

“Edebiyat-ı Cedide” başlığını taşıyan son devirde ise Halit Ziya, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf, Faik Ali, Hüseyin Cahit, Süleyman Nesip, Süleyman Nazif, Hüseyin Suat, Hüseyin Siret ve Celal Sahir hakkında bilgiler verir.

Görüldüğü gibi Şehabettin Süleyman, yeniliği Âşık Paşa ile başlatır ve Servet-i Fünûn edebiyatının sonuna kadar devam ettirir.

---

⁶ Şehabettin Süleyman(1328/1910) *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Sancakciyan Matbaası, İstanbul, s. 16

Edebiyat tarihinde Şehabettin Süleyman'dan sonra göze çarpan bir diğer isim Faik Reşat'dır. *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*(1911-1912) adlı eseri Darülfünûn'da vermiş olduğu edebiyat ders notlarının daha sonradan kitaplaştırılmış halidir. Sadece Osmanlı edebiyatını kapsayan bu eserde belli bir metoda uyulmadığı görülür. “İfade-i Mahsusa”, “Methal”, “Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye” olmak üzere üç bölümden oluşan eserin en önemli bölümü “Methal” bölümüdür. Ayrıca Faik Reşat, “İfade-i Mahsusa” bölümünde daha çok eserin kaleme alınış amacı, nasıl bir araya getirildiğinden bahseder ve eserinde noksanların olabileceğine dikkat çeker.

“Methal” bölümü, yazarın edebiyat tarihi hakkındaki düşüncelerini içermektedir. Faik Reşat, edebiyat tarihinin tanımı, konusu, gayesi, devrelere ayrılması, nazım şekilleri ve nesrimizle ilgili meselelere değinir.⁷ Bunlar dışında devrelere ayrılırken nelere dikkat edildiği, belirli bir edebiyat tarihinin neden olmadığı, takip edilmesi gereken metodun ne olması gerektiği gibi hususlar hakkında bilgiler vermektedir. Yazara göre Türk edebiyatı tarihi Osmanlı ile başlar.

“Şiir ve inşadan ibaret olan edebiyat bize Selçuklulardan intikal etmiştir. Osmanlılarda şiir Âşık Paşa'dan başlar”⁸

Faik Reşat, edebiyat tarihini edebi dönemlere ayırırken belli bir sistem dâhilinde hareket eder. Her dönemin başında o dönem hakkında genel bilgiler verdikten sonra döneme damgasını vuran sanatçılardan söz eder.⁹ Ayrıca dil ve edebiyatın da beraberliğine vurgu yapar.

Faik Reşat, Osmanlı edebiyatının nazım kısmını 12 devreye ayırır ve her devir o döneme damga vuran şahsın ismiyle anılır. Daha sonra bu 12 devir yeniden altı devre ayrılarak geri kalan diğer devirler de “Devr-i Tufuliyet” adı altında değerlendirilir. Bunlar; Âşık Paşa Devri, Şeyhî Devri, Ahmet Paşa Devri, Necâtî Devri, Zâtî Devri, Bâkî Devri, Nefî Devri, Nâbi Devri, Nedîm Devri, Ragıp Paşa Devri, Şeyh Galip Devri, Şinasi Devri (Ziya Paşa Devri)'dir. Görüldüğü gibi Faik Reşat, tasnifi yaparken daha çok tanınmış şairlerin isimlerinden hareket etmektedir.

“Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye” kitabın son bölümüdür. Bu bölümde de Faik Reşat'ın “Methal” bölümünde iddia ettiği tasnife uymayarak yeni bir tasnif daha yaptığı görülür. Bu yeni tasnifte 6 yeni devir vardır. Birinci devir, Devr-i Evvel (Âşık Paşa Devri);

⁷ Yerlan Zhiyenbayev, “Yöntem Bilgisi Açısından Faik Reşat Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 102

⁸Faik Reşat(1911-1912),*Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Zarafet Matbaası, İstanbul

⁹ Yerlan Zhiyenbayev, “Yöntem Bilgisi Açısından Faik Reşat Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 103

İkinci Devir (Şeyhî Devri); Üçüncü Devir (Ahmet Paşa Devri); Dördüncü Devir (Necâtî Devri); Beşinci Devir (Zâtî Devri) ve Altıncı Devir (Bâkî Devri)'dir.

Faik Reşat, eserini yazarken kendinden önceki edebiyat tarihçilerinden farklı bir yol izleyerek hem Türk şiirine hem de nesrine değinmiştir. Ancak tam bir divan şiiri taraftarıdır. Her ne kadar hece şiirine karşı olsa da eserinde ona değinmeden geçmemiştir. Onun halk şiirine değinmesi devri için bir yeniliktir. Çünkü kendisinden önceki çalışmalarda bu değinmelere rastlanmaz.

“Eser, hacim olarak Abdülhalim Memduh'un eserinden daha hacimli, Şehabettin Süleyman'nın eseriyle eşit hacimlidir. Başlangıç noktası olarak aynı devri almasına rağmen, Şehabettin Süleyman'ın edebiyat tarihi, Âşık Paşa devrinden Servet-i Fünûn'a kadar olan dönemi ele almaktadır; Faik Reşat ise Âşık Paşa'dan Bâkî devrine kadar gelmektedir.”¹⁰

Faik Reşat'tan sonra edebiyat tarihimizde yer edinen bir diğer isim Mehmet Hayrettin'dir. *Tarih-i Edebiyat Dersleri*(1912) adını verdiği eseri adından da anlaşılacağı üzere ders vermek amacıyla yazılmıştır. Eser, “Mukaddime” başlığını taşıyan bölümü haricinde yüz dört sayfadan oluşmuştur. Kitabın “Mukaddime” kısmında Osmanlı Lisanı hakkında bilgiler verilmiştir.¹¹ Yazara göre Türk dili başlangıçta oldukça saf ve temiz bir dildir. Fakat zamanla dilimize giren yeni ve yabancı kelimeler dilimizi bozmuştur. Bu yüzden Osmanlı Lisanı, yabancı ve sahte bir lisan haline gelmiştir. Dilin bozulmasında en büyük etken olarak da divan şairleri görülmüştür. Zâtî, Sinan Paşa, Bâkî, Râgıp Paşa, Nefî, Necâtî ve Nâbi gibi önemli isimler bunların başlıcalarıdır. Mehmet Hayrettin, dilin sadeleşmesinde ve tekrar düzgün bir hal almasında Nedîm'in etkili olduğunu belirtir.

“Giriş” bölümünde dil ile ilgili bilgiler verildikten sonra “Osmanlı Tarihi Edebiyatı” adını taşıyan yeni bir bölüm başlar. Bu bölümde de bir tasnif yapan yazar, daha çok lisanı meydana gelen değişimleri göz önünde bulundurur. Bu değişimler çerçevesinde önce Edebiyatı iki safhaya ayırır. Yunus Emre, Süleyman Efendi ve Âşık Paşa'dan Fuzûlî'ye kadar olan Türkçe söyleyişin hâkim olduğu birinci safha ve Yeni Lisan hareketiyle başlayan ikinci safha. Bir de bu iki safha dışında üç edebi devir vardır. Bunlar;

1. Fuzûlî ve Bâkî'den sonra yetişen şuara ile başlayıp Nedîm zamanında biten devir
2. Nedîm ile başlayıp Muallim Naci ile biten devir

¹⁰ Yerlan Zhiyenbayev, “Yöntem Bilgisi Açısından Faik Reşat Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s.109

¹¹ Nurabiubi Botsokoyeva, “Yöntem Bilgisi Açısından Mehmet Hayrettin Tarih-i Edebiyat Dersleri”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s.119.

3. Naci ile başlayıp Fecr-i Âtî edebiyatını da içine alan devir.¹²

Osmanlı lisanını süslü bulan Mehmet Hayrettin, sade ve saf bir lisan olarak Yunus Emre'nin lisanını sevdiğini ve lisanımızı ilerleten gerçek zenginliğin bu şairde olduğunu belirtir. Bu onun halk diline yakın olduğunu gösterir. Ayrıca Hayrettin'nin eserini oluştururken kronolojik bir sıra takip etmediği de görülür. Eserde şair ve ediplerin biyografileri verilirken ya eksik ve yalın bilgi verilmiş ya da hiç biyografileri hakkında bilgi verilmemiştir. Genel olarak bütün bir edebiyatı kapsayacak nitelikte bir eser değildir.

Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat tarafından oluşturulan *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* adlı çalışma ilk olarak 1914 yılında yayımlanır. Eser kendinden önce yazılan edebiyat tarihlerinden oldukça farklı bir eserdir. Çünkü eserde o dönemde olmayan bir edebiyat tarihçiliği söz konusudur. Bu edebiyat tarihçiliği için bir hazırlık eseri olmuştur. Eser yayımlandıktan sonra yazılan diğer edebiyat tarihleri bu eseri örnek almışlardır.

Eser, toplamda sekiz bölümden oluşmaktadır. Her bölüm bir başlık altında açıklanarak bir sonuca bağlanmıştır. Bu bölümlerde; edebiyat tarihinin aslında medeniyet tarihine ait izleri dikkate alan bir alan olduğu, sanatın özü ve ortaya çıkış nedeni, edebiyat tarihçiliği hakkındaki görüşler, edebi eserlerin diğer sanat eserleriyle beraber nasıl düşünülmesi gerektiğinin önemi, edebiyatın nasıl toplumsal bir iradenin ürünü olduğu ve günümüze kadar nasıl geldiği, edebi dönemlerin nasıl bir mantıkla belirlendiği, edebi eserlerin incelenmesinde zihniyet dünyasının ne kadar önemli bir çıkış noktası olduğu, edebiyatın dâhi ve öncü olanları ile onları taklit edenlerin nasıl bir ilişki içinde olduğu ve gerçek hayatın edebi hayat üzerindeki etkilerinin neler olduğuna değinilmiştir. Apaydın'a göre eserde; “Ahlak-siyaset-cemiyet ve iktisat meseleleri bir arada ele alınmış; birinin gelişmesi dâhilinde edebiyatta da gelişme yaşandığı kaydedilmiştir.”¹³

Eserin önemi, edebiyat tarihçiliğinin medeniyet tarihinin bir cüzü olarak görülmesi ve edebiyatın diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisinden söz edilmesinden gelmektedir.¹⁴ Bu o dönemde yöntem anlayışı açısından oldukça önemlidir. Eserde bölümler medeniyet gelişimi çizgisine göre tasnif edilmişse de şahsiyetler etrafında ifade edilmiştir.¹⁵ Şaheserler

---

¹² Nurabiubiu Botsokoyeva, “Yöntem Bilgisi Açısından Mehmet Hayrettin Tarih-i Edebiyat Dersleri”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013s.120”

¹³ Dinçer Apaydın, “Yöntem Bilgisi Açısından Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 175

¹⁴ Dinçer Apaydın, “Yöntem Bilgisi Açısından Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013 s. 178

¹⁵ Dinçer Apaydın, “Yöntem Bilgisi Açısından Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013s. 178

hakkında bilgi verildikten sonra onlardan örnekler de verilmiştir. Bununla beraber şahsiyetler ve eserler, içinde buldukları hayatın kültürel yapılarıyla da ilişkilendirilmiş ve Avrupa edebiyatından örnekler de verilerek bir neden sonuç ilişkisi kurulmuştur.

Kenan Akyüz tarafından yazılan *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*(1969) ise Türk edebiyatında 1860-1923 yılları arasındaki gelişmeleri kapsamaktadır. Eser bir giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; Tanzimat Devri Edebiyatı, Servet-i Fünun Devri, Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat, Fecr-i Âtî ve Millî Edebiyat Devri'dir. Eserin giriş bölümünde edebiyat tarihindeki gelişmelere değinen Akyüz, Avrupai bir edebiyat başlamadan önce Osmanlı edebiyatındaki gelişmelere değinir. Aşama aşama siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda toplumda meydana gelen değişimleri anlatır ve bunların Avrupai bir edebiyatın oluşmasında nasıl bir etken olarak rol aldıklarını göz önüne serer.

Yazarın eserini dönemlere göre sınıflandırırken daha çok türlere göre bir sınıflandırma yolunu seçtiği görülür. Kenan Akyüz, şiir, tiyatro, hikâye ve roman, mizah ve hiciv, edebî tenkit başlıkları altında açıklamalarda bulunurken bu türlerde gelişmeleri sağlayan önemli şair ve yazarlara değinmeyi de ihmal etmemiştir. Yazarlar hakkında geniş bir bilgi vermekten ziyade daha çok sanat anlayışlarından söz ederek önemli eserlerine değinir. Bunu yaparken bir ayırım yolunu seçen Akyüz, önemli olan şair, yazarlar ve ikinci derecede önemli olan şair, yazarlar olmak üzere bir tasnif yolunu da tercih etmiştir. Yazarın türleri ve edipleri ele alırken belli bir kronolojiye uyduğu ve daha çok türlerdeki gelişmelere göre bir düzen takip ederek dönemleri ayırdığı görülür. Kenan Akyüz, eserinde şiir, tiyatro, hikâye ve roman, mizah ve hiciv, edebî tenkit başlığını verdiği türleri her dönemde tek tek ele alarak değişim ve gelişimlerini de önceki dönemlerle olan farklılıkları da ifade etmiştir. “Tanzimat Devri Edebiyatı” başlığını taşıyan bölümde ise yine bir ayırım yapma yoluna giden yazar, bu dönemi gelişmelere göre ikiye ayırmıştır. Bu ayırım günümüzde de kabul görmüş bir ayırımdır. Ayrıca kitabın sonunda “Bütün Devirler” başlığını taşıyan bir bölüm mevcuttur. Bu bölüme bakıldığında ise dönemlere, yazarlara ve türlere göre düzenlenmiş olan zengin bir bibliyografyanın yer aldığı görülür. Bu farklı yaklaşım, eseri daha da değerli bir hale getirmiştir. Çünkü edebiyat tarihlerinin çoğunda böyle bir bibliyografya mevcut değildir.

Edebiyat tarihin en önemli eserlerinden biri de *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'dir. (1949) Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından yazılan bu eser günümüzde araştırmacıların sıkça başvurduğu kaynak eserlerden biridir. Eserin yazılış amacı ise yine eserin ikinci baskısında yer alan bir önsözde ifade edilmiştir: “Edebiyat vâkıalarını zaman çerçevesi

içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışardan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulasâ her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespite çalışmak.”¹⁶

Tanpınar, hem Doğu hem Batı edebiyatına oldukça hâkim bir isimdir. Eserini ele alırken de bu birikiminden yararlanarak Türk edebiyatındaki gelişmeleri Doğu ve Batı edebiyatları ile karşılaştırarak göstermeye çalışmıştır. Eserin asıl değeri ise ele aldığı konuları tahlil etmesinden ve Tanpınar’ın üslubundan gelir.

Tanpınar’ın ve Köprülü’nün görüşleri birbirine çok yakın olmakla beraber Tanpınar bu görüşlerini daha ileriye götürmüştür. Tanpınar, *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile Köprülü’nün “nesnel-tarihçi” görüşünün yanında “tenkitçi ve tahlilci” bir metodu eklemiştir.

19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi, bir giriş ve sonrasında iki bölümden meydana gelmiştir. Yazar, giriş bölümünde daha çok Eski Türk şiiri, İran, Arap, Batı şiiri ve Batıdaki şairlerin şiir anlayışları hakkında bilgi vererek bir karşılaştırma yapmıştır. Daha sonra 19. yüzyılın ilk yarısında Türk edebiyatı ve Tanzimat seneleri başlığını taşıyan iki bölüm gelir. Bunlar asıl önem arzeden bölümlerdir. Tanpınar, bu eserinde yeniliğin üç büyük yazarı olarak Ahmet Cevdet Paşa, Münif Paşa ve Şinasi’yi görür. Şinasi yeniliğin öncüsü olmakla beraber yeniliklerin en büyük uygulayıcısıdır. Daha sonra edebiyatımızda gazete, şiir, tiyatro, hikâye, roman, tenkit ve deneme gibi türlerin gelişimlerinden söz ederek, Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit Tarhan ve Muallim Naci’ye geniş bir şekilde eserinde yer verir. Tanpınar’ın Tanzimat Dönemini anlatırken bir sınıflandırmaya gittiği de görülür. Şinasi’nin yanı başında Ziya Paşa’yı, Şinasi’den sonra Namık Kemal’i; Namık Kemal’in yanı başında Ahmet Mithat Efendi’yi, Namık Kemal’den sonra Recaizade Mahmut Ekrem’i ve Abdülhak Hamit Tarhan’ı görür. Muallim Naci’yi ise eski ve yeni arasında gösterir. Sanatçıları ele alırken hayatlarına, eserlerine, hangi türlerde Türk edebiyatına katkı sağladıklarına çok geniş bir şekilde verir. Tanpınar, Köprülü’den farklı olarak “nesnel-tarihçi” görüşünün yanında “tenkitçi ve tahlilci” bir metodu da benimseyerek hareket eder. Tanpınar, bunu yaparken edebiyatı var olduğu çevre içinde ele almakla beraber kronolojiye de önem verir. O bir sanatkâr olarak eserleri ele alış biçimiyle, muhteva, yapı, dil ve üslubuyla kendinden öncekilerden ayrılır.

---

¹⁶Ahmet Hamdi Tanpınar, *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2012 s. I

Mehmet Kaplan'a göre Tanpınar; "Türk edebiyatı tarihine, mizaç ve kültürü bakımından çok farklı olduğu Fuad Köprülü'den başka şeyler getirdi, kafası daha ziyade on dokuzuncu yüzyılın pozitivist mütefekkir ve âlimlerinin eserleriyle yoğrulmuş olan Köprülü, edebiyata umumiyetle dışarıdan bakıyor, tarihî, siyasî ve içtima îşartlar üzerinde duruyor, sübjektif kalma endişesiyle eserlerin tahliline giremiyordu.XX. Yüzyılın adamı olan Tanpınar, bu çağın büyük fikir ve sanat adamlarının eserleriyle beslenmişti. O da, edebiyatı, vücuda geldiği devre içinde yerleştirmeyi ihmal etmemekle beraber, bir sanatkâr olarak eserlerin muhteva, yapı, dil ve üslubuna ayrı bir dikkatle bakıyordu."¹⁷ Sözleri Tanpınar'ın edebiyat tarihçiliğindeki önemli ve özel yerine işaret eder.

Tanpınardan önceki Türk edebiyatı tarihinde yazılan eserlere bakıldığında ise hiç bir eserin derin, ince, çok çeşitli görüşleri bir araya getiren bir anlayışla ele alınmadığı görülür.

---

¹⁷Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan'ın Önsöz Yazısı, *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2012 s. XIV

1. İBRAHİM AŞKÎ TANIK'IN HAYATI VE ESERLERİ

İbrahim Aşkî'nin hayatı hakkında elimizde yeteri kadar bilgi mevcut değildir. Hakkında bilgi veren kaynaklar da oldukça az sayıdadır. Bunlar arasında en kesin bilgiler Fahri Çoker'in *Deniz Harp Okulumuz 1773*(1984) adlı eserinde geçmektedir. Bu eserde babasının adının Hacı Osman olduğu, 1911-1914 yılları arası Bahriye Mektebinde çalıştığı ve rütbesinin binbaşı olduğu kaydedilmiştir. Ek bilgi bölümünde ise;

“Muvazzaf iken ve emekli olduktan sonra uzun yıllar okulumuzda Matematik ve diğer derslerin öğretmenliğini yapmış, binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Yıllarca en eski Bahriyeli olarak törenlerde onur vermiş, 28 Ocak 1977'de 103 yaşındayken ölmüştür.”¹⁸ İfadelerine yer verilmiştir.

Fahri Çoker dışında Necip Fazıl Kısakürek'in *O ve Ben, Kafa Kâğıdı* adlı eserlerinde de İbrahim Aşkî hakkında bilgiler mevcuttur. Necip Fazıl'ın daha çok anılarından hareketle İbrahim Aşkî hakkında bilgiler verildiği görülür. İbrahim Aşkî, Necip Fazıl'ın Bahriye Mektebindeki edebiyat dersi hocasıdır. Aynı zamanda onu tasavvufa yönelten ilk kişidir. Bu yüzden önemli bir isimdir. Necip Fazıl, Hocası İbrahim Aşkî hakkındaki düşüncelerini *O ve Ben, Kafa Kâğıdı* adlı eserlerinde birbirine benzer şekilde vermiştir. *Kafa Kâğıdı* eserinde;

“Tasavvufla ilk temasım edebiyat hocamız Aşkî Bey'in yol göstermesiyle başlar. İbrahim Aşkî... Bundan bir kaç yıl önce, belki 100 yaşlarında ve hiç ayrılmadığı Heybeliada'da ölen Tatar asıllı bir adam, dar bir muhitin tanıdığı ve kıymetler borsasının ismini kaydetmediği, (Şöhret afettir) sırrına ermiş bir adam... Eski bahriyeli ve sonra emekli ve bahriye mektebinde muallim... İngiltere'de tahsil görmüş, yüksek riyaziye okumuş derin irfan sahibi....”¹⁹ bilgilerine yer veren Necip Fazıl, kendisinin tasavvufla temasını sağlayan ilk kişinin de yine İbrahim Aşkî olduğunu aynı eserlerde birbirine benzer şekilde ifade eder;

“İbrahim Aşkî Bey bana iki kitap getirdi. Sarı Abdullah Efendi'nin “Semerâtü'l-Fuad'ı ve “Divan-ı Nakşî’... Gönül ürünleri manasına gelen “Semerâtü'l-Fuad” Sarı Abdullah Efendi namında birinin iptidai sayılabilir eseri, tasavvufu anlatıyor ve evliya menkıbelerini hikâye ediyor.”²⁰

¹⁸ Fahri Çoker, *Deniz Harp Okulumuz 1773*, Deniz basımevi Müdürlüğü, İstanbul 1984, s.69-70

¹⁹ Necip Fazıl Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2013 s.155

²⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Kafa Kâğıdı*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2013 s.157

Necip Fazıl'ın hocası hakkında bilgilere yer verdiği bir diğer eseri *O ve Ben*'de ise;

“Hocalarımın en yaşlısı, derin irfan sahibi... Edebiyat ve felsefeden riyaziye ve fiziğe kadar iç ve dış birçok ilimde derin ve mahrem mantıklara kadar nüfuz edebilmiş, bir kaç risalecikten başka hiçbir şey neşretmemiş ve kabuğunun içinde sönüp gitmiş. Bu kızıla çalan palabıyık ve Tatar suratlı insan, sonradan bize Edebiyat Muallimi oldu”²¹ ifadelerine yer vererek İbrahim Aşkî'nin kendi üzerindeki etkisini dile getirir. İlk ders gününde İbrahim Aşkî'nin kendisine “oku” demesi onun sonraki hayatını yönlendirmesi bakımından mühimdir. Aslında bu Necip Fazıl'ın edebiyat tarihimizde yer edinmesini sağlayan ilk adım olmuştur. Necip Fazıl'ın; “hangi kitapları okuyayım” sorusu üzerine İbrahim Aşkî'nin kendisine Sarı Abdullah Efendi'nin *Semerâtü'l- Fuad*'ı ve *Divan-ı Nakşî* kitaplarını vermesi Necip Fazıl için bir başlangıç olmuştur. Necip Fazıl'ın tasavvufa yönelmesinde etki eden önemli gelişmelerden biri de Aşkî'nin edebiyat dersleri verirken divan şairlerinden beyitleri tasavvufi bir anlayışla şerh etmesi olmuştur.

İbrahim Aşkî pek tanınan biri değildir. Ancak onun *Fuzûlî Hakkında Bir İki Söz* (1922) adlı eseri kültür dünyasında yer edinmesini sağlamıştır. Yusuf Turan'a göre *Fuzuli Hakkında Bir İki Söz* adlı eserin asıl önemi Aşkî'nin tasavvufa özellikle tasavvufun önemli bir temsilcisi olarak gördüğü Fuzûlî'ye ve Mevlevî Şair Şeyh Galip'e dair görüşlerini bütün açıklığıyla ortaya koyuyor olmasıdır.²²

Aşkî tasavvufa oldukça bağlı biri olarak karşımıza çıkar. Derin irfan ve ilminin kaynağının tasavvuf olması muhtemeldir. Yusuf Turana göre; “Hazret-i Muhammed'in adını andığında mutlaka salât cümlesini yazmaya özen gösteren Aşkî, tasavvuf önderlerinden hep saygı ve dua ifadeleriyle söz eder. Aşkî, müteşerrî bir tasavvuf anlayışına bağlı olduğu görünüyor.”²³

İbrahim Aşkî hakkında bilgi veren bir diğer kaynak ise İslâm Ansiklopedisidir. Ansiklopedinin 13 ve 19. ciltleri içerisinde verilen kısa bilgilerde İbrahim Aşkî Tanık'ın El-Fütûhâtü'l Mekkiyye'de *Tasavvuf* adlı kitabının (İstanbul 1955) başta “Mârifet” bölümü olmak üzere birkaç kısa bölümünün tercümesini vermiştir.²⁴ İfadelerine yer vermekle beraber yine kendisinin İslahat-ı İlmiye Encümeni adında bir grup içerisinde yer aldığı da ifade edilmiş ancak hangi görevi üstlendiği belirtilmemiştir. İslahat-ı İlmiye Encümeni, Ziya Gökalp'in teşvik ve tavsiyeleriyle 1913 yılında Maarif Nezâreti tarafından kurulmuş,

²¹ Necip Fazıl Kısakürek, *O ve Ben*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2015 s.41

²² Yusuf Turan Günaydın, *İbrahim Aşkî ve Necip Fazıl, Hece Dergisi*, Ankara, 2005-01,s.150

²³ Yusuf Turan Günaydın, *İbrahim Aşkî ve Necip Fazıl, Hece Dergisi*, Ankara, 2005-01,s.151

²⁴ *İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 13, Ankara, 1988-2013, S. 256

devrin tanınmış ilmi bir cemiyettir. Faaliyetlerini Dârülfünun Kütüphanesi'nde sürdüren encümenin çalışmaları düzenli olarak bir yıl kadar devam edebilmiştir. Faaliyete geçmesinden yaklaşık bir yıl sonra I. Dünya Savaşı'nın çıkması, ülkedeki siyasi ve iktisadi dengelerin bozulması, encümenin dil ve özellikle terim konularının tamamen dışında bulunan bir kısım üyeleri arasındaki ciddi görüş ayrılıkları gibi sebeplerle encümen kendiliğinden dağılmıştır. Üyeleri hakkında ise herhangi bir bilgi verilmeyerek sadece ismen değinilmiştir.²⁵

İbrahim Aşkî'nin yedi önemli eseri vardır. Bunlar; İbn Arabî'den *Tasavvuf Makamı* adıyla yaptığı tercüme, Türkiye Ticaret Matbaası tarafından, 1955'te İstanbul'da basılmıştır. Bundan başka, *Mekteb Terbiyesi* (1914), *İngilizceden Tercüme Numuneleri* (1916), *Çocukların Şiir Defteri*(1917), *Edebiyat Ders Hülâsaları*(1921-1922), *Fuzuli Hakkında Bir İki Söz* (1922) ve *Terbiye İşi* (1940)'dir.

---

²⁵*İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, C. 19, Ankara, 1988-2013, S. 209

2. EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI ADLI ESERİN İNCELENMESİ

Eser, İbrahim Aşkî tarafından Bahriye Mektebi Makine Deniz talebelerine ders vermek amacıyla 1921-1922 yıllarında Matba'a-i Bahriye'de basılmıştır. Altı bölümden oluşan eser kendisine has başlıklar ve bunlara uygun açıklamalar içerir. Eserin son bölümünde ise daha çok edebi devirler, türler ve dönemlere damga vuran şairler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Öncelikle güzel sanatlar ve edebiyat arasındaki ilişkiye değinen eser, edebiyat zevki, his ve fikir kavramları, nazım ve nesir, nazım ölçüleri ve edebiyatın tasnifi şeklinde devam eder. Önemli isimler hakkında bilgiler verilirken geri kalan şairlere sadece ismen değinilir. Aşkî eserinde devirleri ayırırken önce din etkeni üzerinde durur. Türklerin İslamiyeti seçmesini edebiyatımız için bir dönüm noktası olarak görür. Bu yüzden edebiyatı İslamiyet öncesi Türk edebiyatı ve İslamiyet etkisi altında Türk edebiyatı olmak üzere ikiye ayırır. Bu tasniften hareketle İslamiyet etkisindeki Türk edebiyatını Türk edebiyatının en önemli dönemi olarak görür. Daha sonra edebi devir konusuna değinen Aşkî, edebiyatımızı üç devreye ayırarak şairler ve edipler hakkında açıklamalarda bulunur.

2.1. Sanâyi'-i Nefîse ve Edebiyat

“Sanâyi'-i Nefîse ve Edebiyat” başlığını taşıyan ilk bölüm, güzel sanatlardan musiki, raks, heykeltraşlık ve resmin edebiyatla olan ilişkilerine değinir. Aşkî'ye göre güzel sanatlar; musiki, raks, heykeltraşlık ve resim bir asla (soy-köken) mensuptur. Ancak bunlar bir dereceye kadar diğer edebi sanatlardan ayrılırlar. Güzel sanatlar ve edebiyatın ortak noktası hissin ve zevkin bir ürünü olarak ortaya çıkması; doğrudan doğruya ruhu ve kalbi okşamasıdır. Yine de sanatın bu iki türünü birbirinden kesin olarak ayırmak mümkün değildir. “Resim, heykeltraşlık, mi'mâri, naks, hât hep birlikte ötekilerden bir dereceye kadar ayrılır. Ma'mâfih hayalden, zevkden doğup ruhu, kalbi, doğrudan doğruya okşamak cihetiyle hepsi birdir. Çünkü hepsi kalbin teheyyücünden hissiyatın feyezânından hâsıl olur.”²⁶

Aşkî, güzel sanatların ve edebiyatın temelinde yatan hususun his olduğunu belirtir. Hissi olmayanların gerçek anlamda güzel bir sanat veya edebi eser ortaya çıkarabileceğine ihtimal vermemektedir. Çünkü ruhu olmayan şeyin hayatı da olmaz. Zevkler ve nefsanî şeyler ise hakikatte ruhun bir parçası olduğu için de insanın insanlığı, bir milletin milletçe yüksekliği ruhunun gıdası olan zevklere ulaşmasıyla belli olur.

²⁶İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.3.

2.2. Zevk; Zevk-i Edebî

Bu bölümde daha çok zevk kavramı üzerinde duran Aşkî, sanatsal zevklere “musiki zevki, mimari zevki, edebi zevk” gibi insanın ruhuna ve kalbine hitap eden zevklere değinir. Aşkî’ye göre edebi zevkler taklit veya zorlama ile ortaya çıkmaz. Güzel sanatlarda kabiliyet ve ince düşünce yoksa ne kadar özenip bezenilse de küçük, soğuk ve tatsız eserler ortaya çıkar: “Bu kesin isti’ dâd halis ve dakik zevk sahibi olmayanlar sanâyi’-i nefîse de ne kadar özenip bezeneler ya’ni ne kadar taklit ve cebr-i nefis etseler o kadar küçük, soğuk ve tatsız görülür.”²⁷

Aşkî’ye göre kabiliyet ve ince düşünce herkeste vardır. Önemli olan bunu kullanabilecek bir hissin olmasıdır. Edebiyat zevki yaratılıştadır. İnsan her ne yaparsa yapsın kabiliyet veya yüksek zekâ ile er geç kendisini gösterir. Aşkî bunu bir örnekle tohuma benzetir. Tohum toprağa atılınca elbet topraktan çıkıp filizlenip meyve verecektir. İster kendi kendine yetişsin ister ders alsın bu böyledir: “Çünkü tam toprağına gömülmüş tohum gibidir ki mutlaka nemavü kemal bulur ve tatlı meyve verir. İster kendi kendine ya’ni halkının elinde yetişsin, ister belli başlı bir muallim elinde yetişsin.”²⁸

Aşkî, kabiliyetin elbette herkeste doğuştan olduğunu ancak hissin büyük çoğunlukta çalışılarak elde edildiğini ve zevk sahibi bir insanın her zaman bir şeyler yaratıp, yarattıkça kendini geliştirdiğini de söyler.

2.3. Hüsn, Mahâsin-i Edebiyye

Bu bölümde his ve güzellik üzerinde duran Aşkî, gerçek güzelliğin tabiatın bir parçası olduğuna değinir. Bu böyle olmakla beraber güzeli güzel, çirkinini çirkin görmek de vardır ve böyle gören bir göz olmadıkça ne güzel olur ne çirkin. Örneğin sevdiğimiz biri herhangi bir şey için bu güzeldir dediğinde biz de öyle görür ve güzel deriz. Ancak bunu sevmediğimiz biri söylerse o zaman güzel görmeyiz. Aşkî, burada daha çok o anki ruh halimizin veya nefsimizin etkili olduğunu gösterir.

Aşkî’ye göre güzellik, sadece görenin veya duyanın kendisi ile alakalı olan bir sıfattır. Güzellik, öncesini ve sonrasını gören, duyan, bilen içindir. Edebiyatta güzellik sözün tatlı, sevimli ve tesirli olmasıdır ki çıktığı kalpten gideceği kalbe aynı tesir ile gider. Ayrıca bir milletin millet olması için birbiriyle evvel ve ahiren histe ortak olması gerekir. Hissen ortak olan bir millet önündeki bütün engelleri de aşır gider. Tam bu noktada Namık Kemal’i örnek gösteren Aşkî, edebiyatın millileşmesinin önemine de değinir. Ayrıca

²⁷İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s. 4

²⁸İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.6

insanın kalbine ve zihnine dikkat edilirse zevk ve hissin, her zaman bir yenilik içinde olduğuna her dönemde her çağda renkten renge, şekilden şekle girdiğine de dikkat çeker.

2.4. Nazım ve Nesir

Bu bölümde nazım lisanı hakkında bir tanımda bulunan Aşkî, nazımın lisanın birbirine uygun adımlarla tekrarı ve uyumu olduğunu belirtir. Ayrıca kalpte tesir ne kadar iyi ve şiddetli olursa olsun ne kadar uzun sürerse sürsün nazım ve vezin ahenginin de o kadar iyi olduğunu ifade eder. Bunun içinde derin tesirli, zekâ ve irfan sahibi, şairane ruhlu zatların olması gerekir. Burada Fuzûlî'yi örnek göstererek onun için “şair yaratılmış, şair doğmuş, şair yürekli” tabirlerini kullanır.

Nazım ve nesir kavramları üzerinde duran Aşkî, tanımlarını yaptıktan sonra bu iki kavramı karşılaştırır. Ona göre nazım ve nesir ruhun tesirinden doğan bir şekildir. Eğer surette ruh varsa o halde nazım ve nesir, şiidir. Birine şiir diğerine de şiir değildir diyemeyiz. Eski şairler şiiri; “vezinli, kafiyeli ve hayali sözlerdir” diye tarif etmişlerdir. Aşkî'ye göre bu pek yalınış değildir.

2.5. Evzân-ı Osmâniye

Bu bölümde daha çok veznin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, bize nasıl ulaştığı hakkında kısa bilgiler verilip daha sonra aruz kalıplarına tek tek değinilmiştir. Her bir kalıp; “Nefî, Rasîh, Nedîm, Süleyman Çelebi Akif, Ekrem Bey, Kemal Bey, Vecdi, Belîğ, Hamid Bey, Akif Paşa, Şeyh Galip, Fuzûlî, Muallim Naci” gibi dönemin öncü şairlerinden alınan küçük beyitlerle örneklendirilmiştir. Daha sonra da aruz, kafiye, takti ve mısra'nın tanımları yapılarak kısa kısa bilgiler ve örnekler verilmiştir.

2.6. Nazımın En Mâruf Şekilleri

Bu bölümde başlıca nazım şekilleri olan; “Tevhid ve Münâcat, Gazel, Mesnevi, Rubai, Kıta, Murabba, Muhammes, Müseddes, Tercî ve Terkiib-i Bent, Musammat, Müstezat, Tahmis, Tesdis, Şarkı, Mersiye, Fahriyye, Medhiye ve Hicviye, Tarih” gibi nazım şekillerinin başta tanımı olmak üzere haklarında kısaca bilgi verilerek daha sonra öncü olan şairlerine ismen değinilmiştir. Nazım şekilleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra Cenap Şahabettin ve Tevfik Fikret'in karşılaştırıldığı göze çarpar. Aşkî, Tevfik Fikret'in nazmı nesre yaklaştırdığına ve şiirde cümleyi istediği yerde kestiğine değinerek yeni bir şeklin ortaya çıktığına da değinmiştir. Daha sonra da hece ile yazılan “Ninni semai, mani, destân, kayabaşı, türkü, koşma, divân, ezgi, varsağı, ilâhi, nefes’ gibi türlere ismen değinerek bunlarla ilgili örneklere eserinde yer vermiştir.

2.7. Edebiyatın Tasnifi

Aşkî'ye göre edebiyat, bir milletin hayatına hâkim olan efkâr ve hissi gösteren güzel ve tatlı sözlere dir. Edebiyat mensup olduğu milletin fikrine ve hissine göre değişiklik gösterir. Eğer his ve fikir değişmezse edebiyat da sabit kalır.

“Bir İngiliz şairi, edebiyatı büyük bir akarsuya teşbih ediyor ki güzel bir teşbihdir. Bir su hızlı akar, yavaş akar genişler, daralır, bulanır, durulur, dalgalanır, durgunlaşır, sağa döner sola döner lakin bir su olarak akar. Hatta bir küçük ırmak gelip katıldığı vakit bile o kadar değişmez. Yoluna çölde tesadüf etse iki tarafa hayât vererek geçer. Şu noktaya iyi dikkat edelim ki böyle bir nehir hiç geriye dönmez. Muttasıl ileriye gider ve önüne çıkacak mani'leri dolâşarak yarıp aşarak gider ve nihâyet denize kavuşur”²⁹

Aşkî, Türklerin edebiyatında köklü değişim anını, İslamiyeti benimsemeleri olarak gösterir. Böylelikle İslamiyeti kabul ettikten sonra da edebiyatımız İslamiyet öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlar birbirine kıyas edilemeyecek kadar büyük bir inkılâp sürecidir. Biri çıra aydınlığı iken diğeri ay aydınlığı yâhut güneş aydınlığı olarak görülmüştür.

İslamiyeti seçen Türkler, haritada yolunu çizmiş ve bu tercihle hayatlarını devam ettirmiştir. Bazen emelleri doğrultusunda hareket etmeyip kaybolsalar bile yine bir şekilde aynı yolu bulup günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Aşkî, Arabî'den ve Farisî'den lisan alınmış olsada asıl alınanın İslamiyet olduğuna vurgu yapmıştır. Bundan dolayı edebiyatta hâkim olan his de İslamiyet ruhudur. Ancak edebiyatımızın tamamen Arabî ve Farisî dairesinde şekillendiği fikrine de karşı çıkar. Çünkü bizim edebiyatımız bu iki milletin edebiyatı ile aynı değildir. Her ne kadar aynı pınarlardan beslenmiş olsalar da Arap ve Fars edebiyatı bizim edebiyatımızdan çok öncedir.

“Arabî ve Farisî olduğu için değil binâenaleyh edebiyatımız Arabî'den ve en ziyade Farisî'den alınmadır sözü doğru olamaz. Aynı menba'dan su içen iki millet elbette bir su içmiş olur. Fikri ve hissi bir asla mensub olan milletlerin düşünceleri, duyguları ve binâenaleyh sözleri şüphesiz birbirine benzer. Aynı ebeveynin evladı birbirine benzediği gibi. Yalnız Arap ve acem edebiyatı bizim edebiyatımızdan evvel doğmuştur ki aradaki fark işte bundan ibarettir.”³⁰

Hakikat böyle olunca Aşkî, Osmanlı Türklerinin edebiyatını devrelere ayırırken tarih, şekil ve renk itibarıyla ayırma gereği duymuştur. Bunun sebebi olarak İslamiyetten

²⁹İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.19

³⁰İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.19

önceki Türkler ve İslamiyetten sonraki Türkler'in edebiyatına ait kaynakların az olmasını göstermiştir.

Aşkî, edebiyatımızı üç devre ayırır. Birincisi “Devr-i Kadîm” namıyla Osmanlı devletinin kuruluşundan Kânuni Sultan Süleyman zamanına kadar devam eder ve ikincisi “Mutavassıt” namıyla Mahmûd-ı Sâni zamanına ve üçüncüsü “Devr-i Cedîd” namıyla günümüze kadar gelen edebiyattır. Aşkî, en zengin devir olarak, “Mutavassıt” devrini görür. Bâkî, Nefî, Nâbî, Nedîm, Ragıb Paşa, Şeyh Gâlib, Sümbülzâde, İzzet Mollâ gibi üstatlar bu devirde yetişmiştir.

Birinci devrin yani “Devr-i Kadîm” olarak bilinen devrin en meşhur şairleri olarak Âşık Paşa, Süleyman Çelebi ve Fuzûlî'yi görür. Bu devirde daha çok bu üç isim üzerinde yoğunlaşır. Osmanlı edebiyatını Âşık Paşa ile başlatan Aşkî, devrin şairi olarak Fuzûlî'yi görür. Eserinde başta Âşık Paşa olmak üzere Süleyman Çelebi, Sinan Paşa, Sultan Osmân, Yunus Emre ve Fuzûlî hakkında genel bilgiler verip eserlerine ismen değinmiş ve örnekler sunmuştur. Fuzûlî üzerinde çok duran Aşkî'ye göre Fuzûlî Türkoğlu Türktür. Eserde, Türkçe şiirin gelişmesinde onun çok büyük katkıları olduğuna da değinilmiştir.

“Fuzûlî hâlis, asîl bir Türkçe ile lisânımızın şiir ve edebiyâtına ve güzel bir lisân olmasına büyük hizmet etmiştir. Şemseddîn Sâmî Bey merhumun dediği gibi Çağatây Türkçesi'nin Farişî ve Arabî arasında yaşamasına büyümesine hizmet etmiş olan Ali Şîr Nevâî'ye Fuzûlî ikinci olmuştur.”³¹

“Mutavassıt” dediğimiz ikinci devir Bâkî ile başlar. Bu yüzden bu devreye Bâkî devri de denilmiştir. Aşkî, en önemli devir olarak bu devri gösterir. Bu devrin diğer önemli şairleri; Nefî, Nâbî, Nedîm, Seyyid Vehbî, Râgıp Paşa ve Şeyh Galip'tir. Aşkî, bu devri anlatırken bütün şairler hakkında bilgiler verip açıklamalarda bulduktan sonra devrin diğer şairlerine de ismen değinir. Ayrıca Aşkî eserinde, bütün devirlerde padişahların hangi mahlaslarla eserler verdiğine de değinir.

“Devr-i Cedîd” yani içinde bulunduğumuz devir, Aşkî'nin tasnifine göre son devirdir. Bu devir hakkında bilgi verirken önceki devirler hakkında yalnız bilgi verdiği görülür. “Çünkü bundan evvelki devrelerin mesela birincisinde hayalden ziyâde hakikat gözetilir. Sanattan ziyade tabiata meyl edilir ve sözden ziyâde ise öze bakılırdı ki bu hâl her iki doğan şeyde zâhir olur bir hâldir”³² diyerek burada “Devr-i Kadim” hakkında yanlış bilgi verir. Bu devrin şairleri; Şinasi, Ziya Paşa, Kemal Bey, Abdülhak Hamid

³¹İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.27

³²İbrahim Aşkî Tanık 1340(1921-1922), *Edebiyat Ders Hülasaları*, Matbaa-i Bahriye s.30

Tarhan, Rezaizade Mahmut Ekrem, Sami Paşa-zade Sezai, Yeni Şehirli Avnî, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettîn ve Halid Ziya Uşaklıgil'dir. Şinasi, yeniliklerin öncüsü olarak görülür. Kendisinin hayatı ve edebi yönü hakkında bilgiler verildikten sonra Ziya Paşa ve Kemal Bey'e kısaca değinir. Bu devrin şairleri birbirleri ile karşılaştırılarak verilmiştir. Aşkî, Abdülhak Hamid ve Kemal Bey'i karşılaştırarak Hamit'i durgun, sessiz akan, bir nehir olarak gösterirken Kemal Bey'i dalgalı, yalçın kayaları döven bir deniz olarak gösterir. Ancak şiir sahasında Hamit'in Kemal Bey'den daha üstün olduğunu da vurgular. Rezaizade Mahmut Ekrem ise hem sayı hem de nitelik olarak Kemal ve Hamit'ten daha sınırlıdır. Kemal de millet sevgisi, Ekrem de evlat sevgisi, Hamit'te nefis sevgisi olduğunu belirtir. Sami Paşa-zade ise Kemal ve Hamit'in sentezi olarak eserde yer edinmiştir. Geri kalan şairler hakkında da kısa bilgiler vermekle yetinmiştir.

3. EDEBİYAT DERSİ HÜLÂSALARI

Mekteb-i Bahriye
Edebiyat Dersi Hülâsaları
Makine Deniz Talebeleri İçin

Müellifi
Mekteb-i Bahriye Muallimlerinden
İbrahim Aşkî

Matbaa-i Bahriye
1340 Nisan

Mekteb-i Bahriye
Edebiyat Dersi Hülâsaları
Makine Deniz Talebeleri İçin

Müellifi
Mekteb-i Bahriye Muallimlerinden
İbrahim Aşkî

Matbaa-i Bahriye
1340 Nisan

Mekteb-i Bahriye
Edebiyat Dersi Hülâsaları
Makine Deniz Talebeleri İçin

SANÂYİ-İ NEFİSE VE EDEBİYAT

İnsanın yalnız ruhu veya hayali zevkine hizmet eden sanatlardır ki ileri gelenleri mûsikî, raks, mimârî, heykeltıraşlık, resim, edebiyattır. Cüz'î mülâhaza ile görülür ki mûsikî, raks, şiir bir asla mensuptur. Resim, heykeltıraşlık, mimârî, nakş, hat hep birlikte ötekilerden bir dereceye kadar ayrılır. Mâmâfih hayalden, zevkten doğup ruhu, kalbi, doğrudan doğruya okşamak cihetiyle hepsi birdir. Çünkü hepsi kalbin teheyyücünden hissiyâtın feyezânından hâsıl olur. Tıpkı denizin dalgalanması gibi. Filhakîka durgun duran bir deniz bir taraftan bir hava esince harekete gelir. Rengi, şekli değişir, zayıf iken kavî olur. Sükûtta feryada geçer. Çılgınlarla yükselip alçalarak sahilin yalçın kayalarını darmadağın eder. İşte insanın ruhu yâhut insan denilen ruh âlemde böyle bir deryâdır. Gayb âleminde bir nefha i mahsûsa gelince sükûtdan harekete (raks) sükûtdan tekellüme (mûsikî ve şiir) geçer, sonra hayal dediğimiz levh-i mahfuzunda resimler, nakışlar yapar. Yâhut daha ileri gidip bunları hayal âleminde his ve vücut âlemine nakledeki denizin incilerini ve sâiresini sahile atması gibidir. İşte edebiyat denilen güzel sözler kalpten sâdir olduğu cihetle kalplere tesir eden böyle incilerdir ki sahilin çakıl ve kum tanelerine nisbeten nefis eserlerdir ve ötekilere berikilere nazaran hasîs kalır. Yine bunun içindir ki yalnız maîşete hizmet eden sanatlarda nisbeten âdîdir, kabadır yani insanın hayvâniyet ihtiyacını hâdimdir. Sanâyi-i nefise ise doğrudan doğruya ve yalnız rûhâniyete hizmet eder. Mâmâfih sanatın bu iki nev'ini birbirinden kat'î surette tefrîk etmek mümkün değildir. Âdî sanat işlerinde hayâl, zevk az çok alâkadar olduğu gibi sanâyi-i nefise eserlerinde dahi alelâde sanatların eli vardır. Mûsikîde aletler, mimârîde binalar, resimde edevat... Olduğu gibi. Yâni âdî sanat erbâbında maîşet, zarûret hâkim olmakla beraber his, zevk, ikinci derecede âmildir. Sanâyi-i nefise ehlinde ise asıl kuvve-i muharrike his, hayaldir. Fâide, menfaat tâlî derecede kalır. İcap edince birinciler fâideye zevki feda eder. İkinciler ise aksini yapar.

İnsan ne kadar ibtidâî ve ne kadar maddi olsa velev basit derecede olsun hissiyle, hayâliyle, yaşadığı vakitler olur. Yani hayatının iç yüzünden, kalb ü ruhundan büsbütün gâfil, cahil, mücerred yaşayamaz. Çünkü bedîhîdir ki zâhirde gördüğümüz hayat, batındaki

görmediğimiz hayatın zâhiridir. Ruhu olmayan şeyin hayatı da olmaz. İnsan hayvânî ihtiyacı kaydından ne sûretle ne derecede olursa olsun kurtuldukça kesâfetten letâfete geçer gibi yükselir ve asıl insâniyet hayatında yaşar ki bu yaşamının zevki, yeme içme gibi zevklerin fevkindedir. İnsanın insanlığı bir milletin milletçe yüksekliği ruhunun gıdası olan zevklere mâil ve nâil olmasıyla belli olur. Vâkıa cismânî veya nefsânî dediğimiz zevklerde hakikatte ruhundur. Lakin bunlar mahdûd, muvakkat ve zâildir ve biraz evveli ve âhiri elemdir. Hâlbuki sırf ruha ait olan zevkler hiç öyle değildir. Nefsimize mürâcaat ile biraz dikkat edersek bu noktaları pek açık görürüz. Bunun için uzun söz istemez.

ZEVK; ZEVK-İ EDEBÎ

Zevk herkeste, mütefâvit derecede mevcut bir fitri histir ve her sanatta bir vecihi vardır ki ona nisbetle yâd olunur. Zevk-i mûsikî, zevk-i mimârî, zevk-i edebî gibi. Mûsikîde zevk-i mahsûs sahi(bi) bir zat tatlı sesleri, ahenkleri hakkıyla temeyyüz ve onlardan layıkıyla telezzüz eder ve kendisi de zevk ile dinlenecek nağmeler, ahenkler icat edebilir. Zevk-i mimârîsi olan bir zat da âsâr-ı mimâriyeyi hem takdir, hem icat eder. Güzellik zevk-i edebî yâhut tabiat-ı şairâne ashâbıda güzel sözleri anlar ve sever, kendisi de bulup söyler ve bunları fitrî ve cibillî olarak def'aten ve gayri ihtiyârî yapar; taklit ile cebr-i nefis ile tetebbu ve tekellüfle olmaz ve yapılmaz. Yüksek istîdad hâlis ve dakik zevk sahibi olmayanlar sanâyi-i nefîsede ne kadar özenip bezenseler yani ne kadar taklit ve cebr-i nefis etseler o kadar küçük, soğuk ve tatsız görünürler. Vâkıa dediğimiz gibi kâbiliyet, tabiat herkeste bir derecede vardır. Lakin hissin hâkim ve hükm olacağı işlerde hissi en sâlim, en nazik ve nafiz olanlar üstat ittihâz edilmelidir.

Zevk-i edebî de fitrîdir ve her yüksek istîdâd yâhut keskin zekâ ve dehâ gibi er geç kendini gösterir. Çünkü tam toprağına gömülmüş tohum gibidir ki mutlaka nemâvü kemal bulur ve tatlı meyve verir. İster kendi kendine yani halkının elinde yetişsin, ister belli başlı bir muallim elinde yetişsin. Bu böyle olmakla beraber zevk-i edebî mütâlaa ile (kitab-ı tabiatı, kitab-ı insâniyeti) ilm ü irfan ile hem açılıp büyür, hem kökleşip derinleşir. Bu cihetle zevkin büyük bir kısmı doğuştan sonra kazanıldığı için kesbîdir denilebilir. Hâlbuki topraktan muhîttten gıdasını seçip, çekip, alan tohumdur. Yani tohumu büyüten ondaki büyüme istîdâdıdır. Bu istîdad olmasa o gıda olan şeyler gıda olmadan kalır. Eğer bu tagaddive terakki hâdiselerini de hilkat-idâmeden addedersek ki hakîkatte öyledir. Zevk-i edebîyi dâima yaratılır ve kemalden kemale götürülüyor görürüz. Demek istiyoruz ki insan bir kere yaratılıverip bırakılmaz. Her cihetinden mütemâdiyen yaratılmaktadır. Yâni dâima hâlıkının destgâhında, elindedir.

HÜSN, MAHÂSİN-İ EDEBİYYE

Edebiyatta bahsedilecek güzellik, tabî sözde olan güzelliştir. Bu ise umûmiyetle ya söylenilen şeyin güzelliği yâhut söyleyenin güzelliğidir. Biliriz ki bir şey ya hakîkî yâhut hayâlî olur. Hakîkî dediğimiz bu âlem hisse müteallik eşyada güzellik, tabiatta yâhut enfüs ü âfakta zâhir olan hissindir ki bu nazara göre hayâlî güzellik de buna dâhil olur. Çünkü enfüs mefhumundan hayal hâriç değildir. Mâmâfih Âlem-i hayâle ait mahâsin ile şu meşhûdumuz olan âleme müteallik mahâsin birbirinden ayrı da mütâlaa edilebilir. Şu kadar var ki hayalde teressüm ve tebellür eden güzel renkler, şekiller, ancak âlem-i hâricîden, tabiat-ı muhîteden zihne vârid olan akislerdir. Basit olsun, mürekkep olsun, bu hakîkate mebnîdir ki hüsn hakkındaki fikrimiz bize tabiattan gelmiştir denilebilir. (Kendimizi tabiat mefhûmundan hâriç îtibar ettiğimize göre)

Bu böyle olmakla beraber güzeli güzel, çirkin çirkin görmek de vardır ve böyle bir gören göz olmadıkça ne güzel olur ne çirkin. Bunun için hiss-i tabiatta mutlak sûrette arayıp bulmaya çalışanlar belki hâlâ çalışıyorlar. Zirâ hüsnün zuhûru mutlaka görünen ile gören ile mukayyettir, yani hüsn güzeldir bir sıfattır. Ve bu da görenin gözünde yâhut nazar-ı hayâlînde levh-i kalbinde kitab-ı ruhunda okunur. Hakikat-i hâlin böyle olduğunu bize gösterecek misalleri nefsimizde dâima ve kesretle bulabiliriz. Meselâ bir şeyi sevdiğimiz bir adam güzeldir der. Evet deriz ve biz de öyle görürüz. Yine o şeyi sevmediğimiz bir adam güzeldir der, bakarız ekseriya güzel görmeyiz. Güzellik neşeli zamanımızda güzel gördüğümüzü başka bir vakit çirkin gördüğümüz olur. Bunun için gönül kimi severse güzel odur demişlerdir ki pek doğrudur. Güzellik ile sevgi ikizdir beraber doğar, beraber yaşar.

Tabiatta güzelliği keşf ü takdir edecek bir mikyâs arayanlar böyle bir mikyâsın olmadığını bulmuşlardır. Hakikat şudur ki herkes gördüğünü, duyduğunu o andaki hâli ve makamına göre bir mikyâs ile ölçer ve bunun için ölçüler ve bulunan kıymetler birbirine pek uygun gelmez. Çünkü güzellik yalnız görülene duyulana değil görene de duyana da alâkası olan bir sıfattır ve bunun için ikisine de tâbidir. Sonra çirkin denilen şey ekseriyetle güzelliği görülemeyen şeydir. Çünkü âlemde güzel bir vechi olmayan şey yoktur. Bundan şu netice çıkar ki güzellik evvel ve âhir gören, duyan, bilen içindir. Gerçekten âlim ve ârif olanlar her şeyi güzel görürler. Mutlak sûrette çirkin görmek çirkin görünmek ise cehâletle mütênâsibdir. Bu bahsi tafsîlen mütâlaaya vaktimiz müsâit olmadığı için şimdilik bu miktar ile iktifâ ederiz.

Edebiyatta güzellik sözün tatlı, sevimli, tesirli olmasıdır ki bu da sevgili yâni sevgi ile ziyâde mütehasis bir kalpten sudûr etmeyle olur ve binâenaleyh yine öyle bir kalbe

tesir eder. Bu iki kalbi yâni söyleyen ile dinleyeni telgrafta mürsile ile âhizeye benzer diyebiliriz. İki kalp hem-âhenk olunca ve tarik ile sohbet ve muhabbet ederler ki bu, hayatın pek büyük bir zevkidir. Bildiğimiz gibi mizac ve meşrebce kendimize uygun emsâlimizle hisve fikir alışverişi etmektir. Bu muâşeret ve musâhabet insani medeniyetin âdeti ruhu saâdetin büyük bir unsurudur. Bir milletin millet olması için evvel ve ahir efrâdının birbiriyle hissen müşterek olması lâzımdır ki tıpkı âzânın elele verip bir başa bağlı yekpâre bir beden vücûda getirmesi gibidir. Cemiyette bu tertip ve teşekkül husûle geldikten sonra medeniyet, maârif, sanâyi hâsıl olur. İşte edebiyat böyle gerek ferdin ve gerek cemiyetin (hissen) fikren birbirine bağlı olmasını yâhut olduğunu gösterir ve böyle bağlanmak yolundaki güçlükleri izâle ve karanlıkları tenvir eder. Bu cihetle merhum Kemal Bey edebiyatsız milleti dilsiz insana teşbih etmiştir ki dilsizlik insanı nasıl yalnız başına yaşatırsa yâni his ve fikir âleminde münferit âdeti vahşi gibi yaparsa edebiyatsızlık da bir milletin hayât-ı milliyesini öyle yapar. Böyle bir hayatta ise zevkten ziyâde elem, sürûrdan ziyâde keder, faâliyetten ziyâde atâlet, saâdetden ziyâde sefâlet, kemalden ziyâde zeval bulunur. Kezalik denilmiştir ki erkeğin güzelliği sözünde olur. Çünkü mahâsin-i bedeniye zâil ve fânîdir. His, fikir, ahlak güzelliğidir ki kalplere ruhlara görünür ve gösterilir. Bunu da gösteren sözdür yâni edebiyattır ve gören de edipler, şairlerdir. Bunun için söz özdür demişler. Öz, asıl Türkçede ruh demekmiş.

Zevkten, hüsnden bahsedilirken teceddüdün hâriç kalması mümkün değildir. Tabiatı his dâima renkten renge, şekilden şekle girer, bir an bir ana tamamıyla uymaz, bir noktadaki güzellik diğer bir noktada aynen görünmez. Bunu ilim lisânıyla tecellîde tekrar yoktur diye ifade edilir. Filhakîka bir şeyi aynen tekrar etmek makine destgâh işidir. İnsan zihnine, kalbine nazar edip durursa görür ki her an başka bir hâldedir. Başka bir histe, başka bir müşâhedededir. Bu dâima değişen hâller bir noktadan akseder ki ona menba-ı ezeli, feyz-i nâ-mütenâhî... derler. Bunun her tecellîsi güzel olduğu gibi bir güzel bir güzeli tâkip edip gelir ve hiç bir an tecellîden hâlî kalmaz. Binâenaleyh bu âlem bütün mahâsininiyle bedâyi'yle dâima teceddüd etmektedir. İnsan da eczâ-yı bedeniyye cihetiyle olduğu gibi hissiyât-ı kalbiye ve ahvâl-i rûhiye cihetiyle de mütemâdiyen mahv ve ispat edilmektedir. Bunun için zevkide yeniden yeniye ve türlü türlü olur. Çünkü gördüğü duyduğu bir diziyeye değişir. Bu değişme o kadar büyüktür ki hüsnü, zevki hemen kâmilen değişmeden ibâret addedenler de vardır. Her ne kadar bunları birbirinden kat'iyen tefrik etmek mümkün değil ise de her hâlde bir güzel var, bir de güzelliği ve türlü türlü güzel görünmesi var olduğuna şüphe yoktur.

Burada hüsn nedir sualine cevap vermeye veya verilen cevapları tâdad ve tenkit etmeye kıyam edecek değiliz. Çünkü görgüsü duygusu olmayan için bunu târif ile öğretmek mümkün değildir. Gören ve duyan için güzellik denilen şey ise işte gördüğü ve duyduğudur. Böyle hissî rûhî şeyler yine his ile ruh ile bilinir ve akliyât gibi kâl u kaleme pek gelmez. Bunlar kalbin ahvâlinden ruhun esrârındandır. Binâenaleyh soğukkanlı felsefe ile zihnimizi yıpratacağımıza kendimize ve muhitemize sıcakkanlılıkla göz dikip ve kulak verip hayatın zevkini çıkarmaya bakalım daha iyidir.

NAZIM VE NESİR

Evladını kaybetmiş bir vâlidenin yâhut yüreği oynamış bir çocuğun yüksek sesle söylenerek ağlayışına dikkat edilirse az çok muntazam fâsılalarla tagannî eder gibi olduğu ve fâsılaların aynı hece yâhut kelime ile nihayetlendiği görülür. Bunun gibi şiddetle müteheyyic olmuş kalplerden sudûr eden sesler ve sözler de az çok böyle yâni kesik kesik, dizili ve düzenlidir. Pek ziyâde sevinen bir adamın bilâihtiyar raksetmesi de böyle heyecan eserlerindedir. Raks dediğimiz oyun ise miktar ve imtidatça müsâvî veya muâdil hareketlerin intizam ile devamıdır yâni bütün bir oyun müteaddit parçalardan ve bunlar da müsâvî hareketlerden mürekkeptir. Heyecan bir müddet sonra şiddeti zâyî edip îtidâle geldiği veya hayâle geçtiği vakit insan o hâlini bir muhataba nakledecek olursa sözü tabiatıyla az çok muntazam yâhut manzum olmaya temâyül gösterir. Yâni ölçülmüş, biçilmiş, tartılmış, dizilmiş gibi olur. Bu nazım lisanı yine denizin dalgalanmasına benzer. Temevvüc hareketi bir hareket-i mütevâfik, bir harekete-i mûsikiyedir. Yâni birbirine uygun hatvelerin tekerrür ve teselsülüdür ki esen rüzgârın denizin altına yazdığı yazı yâhut denizin esen rüzgârı ifade eden sözü telâkki olunabilir.

Diyebiliriz ki kalpte tesir ne kadar şiddetli ve imtidâdlı olursa ifadede nazım ve vezin âhengi o kadar göze çarpacak derecede olur. Bunun için tesiri derin ve etkin, zekâ ve irfânı keskin olan zatlar da tabiat-ı şiiiriyye, fitrat-ı şâirâne vardır denilir. Meselâ Fuzûlî gibi zatlar için şair yaratılmış, şair doğmuş, şair yürekli derler. Böyle nice kimseler olur ki şiirini söylemiş ve şairlikle şöhret bulmamıştır.

Şimdi nazım, dizmek ve dizi, manzum söz dahi dizilmiş, seçilmiş ve nizâmına konmuş söz demektir ki umumiyetle kalbin şiddetle müteessir olduğuna delâlet eder. Vâkıa heyecanın tabiî ve fitrî lisânı nazımdır ve insan hemen her türlü teheyyücünde ifadesine kesinlik, sesine yükseklik ve sâire verir. Lakin bu münhasırân ve mutlaka böyle olmaz. Daha doğrusu heyecan îtidâle ve zevâle meylettikçe ifâdenin bütün mânâsıyla mevzûniyyeti azalır. Ve nihayet pek sezilmeyecek bir dereceye iner ki o vakit nazım, nesir,

nâmını alır. Mâmâfih en gelişi güzel nesirlerde bile mevzû'un mâhiyet ve keyfiyetine göre heyecan emâresi add olunacak hâller seçilebilir. Bunun için nazım şiir lisânıdır. Nesir ilim lisânıdır diye kestirilemez. Mensur şiir olur mu diyenlere hayır nesir ilim lisânıdır diye kestirilemez. Mensur şiir olur mu diyenlere hayır diyemeyeceğimiz gibi bir söz manzum olur da şiir olmayabilir diyenlere de evet deriz. Çünkü nazım ve nesir ruhun tesirinin aldığı şekil ve sûrettir. Eğer bu sûrette ruh varsa şiirdir, manzum olsun olmasın. Yoksa sûret, ruh değildir. Kisve, rütbe, makam bir adamı onların ehli yapamayacağı gibi manzum, mukaffa ve muhayyel olması bir sözü şiir yapamaz.

Eski müellifler şiiri böyle mevzun, mukaffa muhayyel sözdür diye târif etmişler. Bu târif pek yanlış veya eksik değildir. Çünkü mevzûniyyet ruhun tesirinden doğuyor o tesir ve teheyycü ile denizin temevvücü gibi sözde ve halde bir nazım, bir ahenk peyda oluyor, daha doğrusu kalbin mevce mevce ihtizâzı muhayyilede, karihada akisler yaparak lisâna geliyor. Ruh bir mûsikîşinâs, lisan ve kalemde onun aleti gibi görülürse âşikâr olur ki mûsikîşinâsın aletiyle yaptığı nağmeler, ahenkler evvelâ kuvvede vücut bulur ve onu evvelâ yine o ruh duyar. Binâenaleyh şiirde hayalilik, mevzuniyyet, hatta kafiye aslî ve zâtî add edilmekle hiç hata edilmiş olmaz.

Vâkıa böyle şiirin nazma tahsisi, nesir sûretindeki edebî sözlerin meziyyetini ve kıymetini küçültüyor gibidir. Lakin îtiraf edilmelidir ki şu târif efrâdını tamamıyla câmi ve ağıyarını yine tamamıyla mâni olmamakla beraber muhtasar, müfit bir târifdir. Şu kadar ki bu âlemde her şeyin alelhusûs mergup ve mahbup bir şeyin derhal sahteleri, taklitleri türediği gibi şiirin bütün revac gördüğü zaman ve mekânlarda şair ruhundan mahrum nice soğukkanlı, ağır duygulu katı yürekli kimseler şairliğe yeltenip hayli mevzun ve mukaffa yazılar yazmışlar. Lâkin şimdi görüyoruz ki gerçek şairlerden ve onların ruhlu sözlerinden başka meydanda bir manzum söz görülüyor.

EVZÂN-I OSMÂNİYE

Taktî, Kafiye, Eşkâl-ı Kadîme ve Hâzıra

Nazımda söz bir ölçüye göre söylenir ki bu ölçüye vezin derler. Vezinler evvelâ Arap edebiyatında tetebbu ve tasnif edilerek bir ilim şeklinde tedvin olunmuş ve bâdehu İran ve Türk edebiyatına geçmiştir.

Vezinler sınıf sınıftır ki buna bahr denilir. Ve her bahrda müteaddit vezinler bulunur. En mâruf olanları zikredelim:

1. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün:

Bir gazâ itdin ki hoşnud eyledin peygamberi. (Nef'î)

Süzme çeşmin gelmesün müjgân müjgân üstüne (Rasih)
Mest-i nâzım kim büyüttü böyle bî- pervâ seni (Nedîm)

2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Allah adıyla olur her iş tamam (Süleyman Çelebi)
Leys lillinsâni illâ mâseâ'³³

3. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün (Yahud Fa'ilât):

O benim milletimin yıldızıdır parlayacak: (Akif)

4. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Seni söyler bana dağlar dereler (Ekrem Bey)

5. Fe'ilâtün Mefâ'ilün fe'ilün:

Ölürüz içmeyince bir dem mey
Ve minel mâ'i külli şeyin hay'³⁴ (Mustafâ Remzi)

6. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün:

Köpektir zevk alan sayyâd-ı bi insâfa hizmetten. (Kemal Bey)

Giyip bir al eteklik hâleden meydana azm itdi
Semada Mevlevi ayinini tasvir ider mehtâb (Beliğ)

Mey anda, dilber anda, cümle yâran-ı safâ anda
Geçip cennetten Âdem sakin-i meyhâne olmaz mı? (Vecdi)

7. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

³³“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”(Kuran-ı Kerim Necim süresi ayet 39) Ancak burada da “ve en” cümle başında yoktur. Eksik olarak ayet alınmıştır.

³⁴Ve minel mâ'i külle şeyin hay' (Kuran-ı Kerim enbiya 30) “biz her şeyi sudan yaratık”

Yeşil giymiş Eminem ben gelenden
Ya cennetten gelir yahut çemenden (Hamid Bey)

8. Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Tevbe didiğim nutk ı perişânıma tövbe (Akif Paşa)
Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ vâr
Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır

9. Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün:

Ayine-i nur olub şeb-i târ
Yâr eyledi yâre arz-ı didâr(Şeyh Galip)

10. Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilatün (Yahud Fa'ilün)

Kendi elimle yâre kesüp verdiğim kalem
Fetvâ-yı hûn-ı nâ-hakkımı yazdı ibtidâ

Mâh-ı Muharrem oldu meserret harâmdur
Mâtem bugün şerî'ate bir ihtirâmdır. (Fuzûlî)

11. Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün:

Zülfi siyeh sanemler olmuş senin esirin
Aşkında her birinin öz zülfi boynu bağı (Fuzûlî)

12. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Başında bir heva esince çalkalanırsın ey deniz.

13. Mefâ'ilün fe'ilâtün Mefâ'ilün fe'ilün

Güneş yer üstüne düşmekle pâyimâl olmaz (Kemal Bey)

Bu kâinat erer secdelerle pâyâne (Hamid Bey)

14. Mefâ'ilün fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilâtün

Bugün bir mütehasir veremli çehre-i muğber
Soğukluğunda içimden uful eden âmâle

15. Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün

Huzûrunda mahsül-i kalb ü lisânım
Hurûşân-sirişkim, perişân-makâlim³⁵(Muallim Naci)

16. Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Esdî nesim-i nevbahâr, açıldı güller subh-u dem
Açsun bizüm de gönlümüz, saki meded sun câm-ı cem!(Nefî)

17. Müstef'ilâtün Müstef'ilâtün

Ay mı tutulmuş yârim mi metfun
Bak bak şu sönmüş nur-ı nigâha (Hamid Bey)

18. Müfte'ilün Müfte'ilün Fa'ilün

Mest çıkıp salma nazar her yana
Görme revâ kim ola âlem harab (Fuzûlî)

19. Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mefâ'ilün Fâ'ilün

Cânlar virüp senin gibi cânâne yetmişim
Rahm eyle kim yetince sana cânâna yetmişim (Fuzûlî)

Ve zinlerden bahseden ilme aruz denilir. Aruz hicazın bir ismidir ve bu ilmi istihrac ve tedvin eden zat, Basralı olduğu halde bu işi Mekke'de yaptığı için ilme bu ismi vermiş

³⁵ “Perişan” kelimesi bu satırda “perişanım” şeklinde yazılmıştır.

yâhut aruz çadır direği mânâsına olup çadır, direk kâim olduğu gibi nazımda bununla kâim olduğu için aruz ismi verilmiş.

Kafiye, veznin ahengini itmam eder ki satır makamındaki mısraların son hecelerinin telaffuz veya istimâ cihetiyle birbirine benzemesinden ibarettir.

Vezin ve kafiyenin usûlu fîrû'na dair birçok tafsilat varsa da bizim vaktimiz onlarla uzun meşgul olmaya müsâit değildir.

Taktî bir vezne muvaffik yazılmış bir nazmı okurken yâhut yazarken veznin cüzlerine göre parçalara bölmek demektir. Meselâ:

Bu şanlı avdeti güya selâmlıyor öteden:
Değirmenin açılan kollarında bir şefkat,
Ağaçların eğilen dallarında bir hürmet!..

Beyitlerinin vezni mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilât yâhut (Fa'lün) olduğuna göre takti' edilip yazılırsa şöyle olur:

Bu şanlı av / deti güya / selamlıyor / öteden
meafa'ilün / fe'ilatün / mefa'ilün / fe'ilat (yâhut Fa'ilün)
Deirmenin açılan kollarında bir şefkat (Fa'lün)
Ağaçların eğilen dallarında bir hürmet
“Tevfik Fikret”

Mısra, lugatta kapı kanadı, beyit ev demektir. Ekseriyetle mânâ yâhut cümle bir beyitte bulunduğu için ona o isim verilmiş ve iki satırına da kapı nazarıyla bakılmıştır.

Nazmın en ma'ruf şekilleri şunlardır;

Tevhid ve Münâcât: Her şâir divanına dibâce olmak üzere vücud u icattan, aşk-ı ezeli ve hüsn-i mutlaktan, âlem u Âdemden, hakikat-ı Muhammediyyeden, tecelliyât-ı kemaliyeden bahsedeci bir ilahi (bir dua') tertib eder ki ma'rifet ü hikmet-i şâirane mertebesi, neşesi, en ziyade böyle belli olur. Üstat şâirlerin (Ya'ni Fuzûlî, Nef'î, Şeyh Galip, Avni Bey gibi his ve ifâdede vâdî-i mahsus sahibi) tevhit, münâcât, na'at, mirâciye gibi manzumeleri zevk-i edebî cihetiyle pek yüksek ve pek parlaktır.

Na'at: Aleyhisselâm efendimizin medhlerine dâir gazel gibi kısaca yâhut kaside gibi uzunca olur. Büyük şâirlerimizin tasavvuf lisânıyla yazılmış na'atları vardır ki zâhirde âdeta bir gazel görünür ve bilinmeden okunursa o derece zevkine varılamaz.

Gazel: Ekseriyyetle hissiyât-ı âşıkane bu şekilde bir nazım ile ifade edilirdi ki alelumum beş on beyitten mürekkep birinci beytin iki mısra ile ötekilerin ikinci mısraları bir kafiyevidir ve birinciye matla sonuncuya makta denilir. Edebiyat-ı İslâmiyedeki ilahiyat ve aşkıyat ne kemmiyet ne keyfiyet cihetiyle hiçbir milletin edebiyatında bulunamaz.

Mesnevi: Her beyti başlı başına kafiyevidir olan uzunca kasîde yâhut manzûmedir ki hemen her mevzûa elverişlidir. Fuzûlî'nin Leyla vü Mecnun'u, Yahya Bey'in Yusuf u Züleyhası... Hazreti Mevlâ'nın kitabı hep böyledir.

Rubâi: İki beyit yâhut dört mısradan mürekkep olup birinci, ikinci ve dördüncü mısralar bir kafiyevidir.

Hussâd-ı asrın etme nazar güft u gûsuna
Şi'ir iltifât eder mi kilâbın gulûsuna(boğaz)
Lazım değil inayeti ehli tekebbürün
Bahş eyledim atâsını vech i abusuna (Nahifi)

Kit'a: Yalnız ikinci mısraları bir kafiyevidir iken bâzen ziyâde beyitten mürekkeptir. Rubâi gibi muhtasar müfit her mevzûa gelir.

İlim kesbiyle pâye-i rif'at
Ârzû-yı muhâl imiş ancak
Aşk imiş her ne var âlemde
İlim bir kıl ü kâl imiş ancak (Fuzûlî)

Murabba: Dörder mısralı parçalardan mürekkep olup dördüncü mısraları aynıdır. Yâhut kafiyevidir birdir.

Muhammes: Beş mısralı parçalardan mürekkep olup beşinci mısralar aynıdır yâhut kafiyevidir birdir.

Müseddes: Altışar mısralı parçalardan mürekkep olup beşinci veya altıncı mısralar yâhut ikisi de ya aynen yâhut kafiyevidir tekerrür eder.

Tercî-i ve Terkîb-i Bent: Ekseriyyetle mârifet, hikmet, aşk ve tasavvuf mevzûlarına dair efkâr ve hissiyâtı bu şekilde nazmederler. Kafiyevidir muhtelif gazel şeklinde üç beş

kısımdan yâhut bendden mürekkep olup her bendin sonunda aynı beyit tekerrür eder. Bu beyit muhtelif olursa tercî, terkîb olur. Rûhî-i Bağdâdi'nin tercî terkibi ve bâzı nazireleri (ezcümle Nâbi'nin, Sâmi'nin) lezzetle okunur. Ziya Paşa'nınki sönükçedir. Her ne kadar:

Meydan-ı sühanda yok iken sen gibi bir er
Bir şâir-i rûm oldu sana şimdi beraber.

Diye Rûhî'ye yetişmiş olduğunu iddia ediyorsa da haklı olmasa gerek.

Musammat: Dördüncü mısraları aynı kafiyede murabbalardan mürekkep bir manzûmedir: Hamit Bey'in (Türbe-i Fatih'i Ziyareti) gibi.

Müstezat: Bir manzûmenin mısraları arasına vezni ile hem-âhenk küçük vezinde parçalar ilave edilirse ona bu isim verilir.

Sâf ü râkid... Hani akşamki tagayyür, heyecan?
Bir çocuk ruhu kadar pür-nisyân,
Bir çocuk ruhu kadar şimdi münevver, lekesiz,
Uyuyor mâi deniz.
“Tevfik Fikret”

Tahmis: Bir gazelin her beytine birinci mısralarıyla bir kafiyede üçer mısra ilave edilip muhammes yapılırsa ona bu isim verilir. Büyük şairler tahmise pek tenezzül etmezler. Fakat mesela Şeyh Galip Mevlânâ'nın, Nabi Hâfızın bazı gazellerini tahmis etmiş ve Şeyh Niyazi-i Mısri de Fuzûlî'nin divanındaki ilk güzel gazeli tahmis etmiştir.

Tesdis: Bir gazelin beyitleri tahmis gibi altıya iblâg olunursa tesdis olur.

Şarkı: Ekseriyetle mürabbâ bazen muhammes veya museddes şeklinde olup birinci de ilk kıt'anın dördüncü mısraı, muhammesde dördüncü yâhut dördüncü ve beşinci mısralar, museddesde son beyit tekerrür eder ki buna nakarat derler.

Kim olur zor ile maksûduna rehyâb-ı zafer
Gelir elbette zuhura ne ise hüküm-i kader

Hak'ka tefviz-i umûr et, ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-ı kabule gevher
Mihnetî kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gam ü şâdi-i felek böyle gelir, böyle gider
“Enderuni Vasıf Bey”

Mersiye: Vefat edenler için beyân-ı te'essürü havi manzumedir. Edebiyat-ı İslamiyede en acıklı mersiyeler, Kerbela faciası hakkındakilerdir. İbni Kemal'in Yavuz'a, Bâki'nin Kânunî'ye söylediği mersiyelerde güzeldir.

Fahriye: Şâirin övünmek üzere yazdığı manzumedir. Üstat ve kâmil olanların tefâhürü tahdis-i ni'met addedilerek ma'zur görülebilir.

Medhiye ve Hicviye: Medh u zemm için yazılan nazımlardır. Hicivde Nef'î yegânedir. İzmirli Eşref-i merhum (Daiyi) hicivci idi. Yenilerden Halil Nihât Bey yetişiyor. Mizâh, hezel, hiciv, edîbâne ve zarîfâne olmak üzere büyük bir san'at ve hünerdir.

Bize Tahir Efendi kelb demiş
İltifatı bu sözde zâhirdir,
Hanefî mezhebim benim zira
İ'tikadımca kelb Tahirdir.

Tarih: Veladet, vefat yâhut mühim bir vakıyı tesbit için son beyti veya mısırâ o seneyi ebcet hesabıyla göstermek üzere tertîb olunan manzumedir. En ziyade Sururi tarihçilikle ma'rûfdur.

En ma'rûfları gösterilen bu şekil nazımlar eski olmakla beraber bu günde isti'mâl edilmektedir. Büsbütün yeni bir şekli yok gibidir. Yalnız Fransızların (sone) dedikleri şekil bazı yeni şâirlerimiz tarafından nazmımızda muvaffakiyyetle isti'mâl edilmiştir. Bir de kudemânın vezin ve kafiye için (vaz') ettikleri mükellef kaidelerden yeniler az çok inhiraf ederek bazı yeni şekiller ihdâs etmişlerse de bunlar sûret-i mahsusada zikredilecek kadar ehemmiyetli ve kesretli değildir. Fikret Bey'in (Hasan'ın Gazası, Yağmur, Mai Deniz) gibi manzumeleriyle Cenap Bey'in (Yakazât-ı Leyliye) ve (Temaşay-ı Leyal), (Kar) manzumeleri güzel misal olur. Bundan başka eski nazımlarda ekseriyyetle her mısırâ veya

en çok her beyitte cümle ve mana tamam olduğu ve ekseriyya kelimeler takdim ve te'hir edildiği halde bazı yeni şairler ve alelhûsûs Tefik Fikret Bey, nazmı nesir gibi tabi'î terkibte yapmaya ve cümleyi, manayı mısraların mutlaka nihayetlerinde değil herhangi bir yerinde bitirmeye uzanmış ve muvaffak olmuşlardır ki bu da bir yeniliktir.

Şu zikredilen vezinlere aruz vezni denilir. Hâlbuki halis Türkçede eskiden vezin yok değildi. Sâir ekser lisanlarda olduğu gibi parmak hesabı denilen hece hesabı vezin vardı. Yani mısraların heceleri adetçe müsâvi olmak üzere nazım yapılırdı ki ninni, türkü, mani, destan gibi halk nazımları bu hesap üzerine yapıldığı gibi bazı büyük şair ve ariflerde halka okutmak isteyerek ve aruzun tekliflerine bağlanmayarak hece vezniyle manzumeler vücuda getirmişlerdir. (Yunus Emre, Eşrefoğlu gibi) Ahiren zihinlerde uyanan milliyet fikirleri saikasıyla aruz yerine hece vezni ele alınarak o yolda manzumeler yapılmıştır ki bu hatve, yalnız milliyet noktasından değil hece vezniyle teklifsiz ve sehl suretde beyan-ı fikr ve teblîg hissedildiği cihetle ma'rifet ve medeniyet tarikinde de bir terakki addedilmeye layıktır.

Hece vezninde halk nazımlarının. Ninni semai, mani, destan, kayabaşı, türkü, koşma, divan, ezgi, varsağı, ilahi, nefes, gibi şekilleri vardır ve bunların hepsine birer tamam nümune göstermek için zemin ve zaman müsait olmadığından yalnız birkaç misal ile iktifâ edilmiştir:

Ninni

Benim saçı sünbülüm Ninni,
Uyu bir dâne gülüm ninni,
Ela gözlerini yum ninni,
Benim yavru bülbülüm ninni.

*****

Koşma

İlkbaharın zevki hoştur,
Tut elinden yâri hoştur,
Düşünme âlemi boştur,
Tut elinden yâri hoştur.

*****

Mani

Sevmem ben hiç sarmaşık,
Beni unut hey âşık
Ben gelemem oraya,
Çünkü yollar dolaşık.

*****

Semai

Söyleyeyim halimi dinle sevdiğim beni,
Yüreğimin ateşi yumuşatsın biraz seni,
Sensiz esen havaya yelken açsam gidemem,
Seni görünce lakin indiririm yelkeni.

*****

Destan: Harb Zengini

Tamam, eğlenmenin çağı,
Yoktur onun solu sağı,
Takıp ipin boyun bağı
Beyoğlu'nda gezer beğim.
Yemeklere verip emek
Yapmış ipince bir göbek,
Giymiş fantaziye yelek
Hanımları süzer beyim.

*****

Eski ve yeni türkülerin hem keyfiyet hem beste cihetiyle en güzellerinden:

(Ey gaziler yol göründü yine garip başıma)

*

(Sivas topol önünde yanan gemiler)

*

(Osmân Paşa Plevne'den çıkmam diyor)

*

(Eğil dağlar eğilde üstünden aşam)

*

(Ben bir Türküm dinim cinsim uludur)

*

(Anadolu içinden bir güneş gibi doğdun)

EDEBİYATIN TASNİFİ

Edebiyat bir milletin hayatına hâkim olan efkâr u hissiyatını gösteren güzel ve tatlı sözlerden ibaret olduğuna göre mensup olduğu milletin fikri ve hissi değişmedikçe sabit kalır. Yâhut değişse de biraz şekli ve rengi değişebilir. Aslı, özü ne ise öyle gider. Şimdi kendi kendimize şu suali irad edebiliriz. Acaba fikr ü hiss değişmez mi? Niçin değişmesin. Değişir. Fakat bu değişmeye inkılâp derler ki ferdin veya cemiyetin tarih-i hayatında bir dönüm noktasıdır. Mesela Türklerin din-i İslâmı kabul edişi, fikir ve his âleminde büyük bir değişme yapmıştır ve bu bir ağacın aşılması gibidir. Eğer Muhammedilik terbiye-i fikrîye ve hissiyesi kâmilen zail olursa bir inkılâp da o olur. O vakit öz, binâenaleyh sözde değişir. Türkün kable-l islâm edebiyatını, ba'del-İslâm edebiyatıyla kıyas edilemez değil mi. O kadar farklıdır. Biri çıra aydınlığı ise biri ay aydınlığı yâhut gündüzdür.

Bir İngiliz şâiri, edebiyatı büyük bir akarsuya teşbih ediyor ki güzel bir teşbihtir. Bir su hızlı akar, yavaş akar genişler, daralır, bulanır, durulur, dalgalanır, durgunlaşır, sağa döner sola döner lakin bir su olarak akar. Hatta bir küçük ırmak gelip katıldığı vakit bile o kadar değişmez. Yoluna çölde tesadüf etse iki tarafa hayat vererek geçer. Şu noktaya iyi dikkat edelim ki böyle bir nehir hiç geriye dönmez. Muttasıl ileriye gider ve önüne çıkacak manileri dolaşarak yarıp aşarak gider ve nihayet denize kavuşur. Menba'ından mahrum kalmadıkça ilelebet böyle devam eder.

Din-i İslâmı kabul ile hazm ve temsil eden Türkler, harita üzerine yolunu çizmiş ve o yola doğrulmuş gibidir. Bu yoldan rüzgâr ve akıntının tesiriyle ara sıra ayrılır gibi olsa bile yerdeki ve gökteki nişânelere bakıp hesap ve kitap yaparak yolunu yine doğrulmuş ve bugüne kadar bu yolu takip edip gelmiştir. Binâenaleyh edebiyatında hâkim olan efkâr u hayat yalnız efkâr u hissiyat-ı İslamiyedir. Edebiyatımızın bu menba'dan cûş ü hurûş ile cereyanı esnasında Arabî'den Farişî'den kuvvet almış ise de bu kuvvetler hakikatte o lisan ve milletlerin değil fikir ve hislerine hâkim olan dinlerininidir. Ecdadımız o kuvvetleri dinlerine muvaffak olduğu için kabul etmiştir. Arabî ve Farişî olduğu için değil binâenaleyh edebiyatımız Arabî'den ve en ziyade Farişî'den alınmadır sözü doğru olamaz. Aynı menbadan su içen iki millet elbette bir su içmiş olur. Fikri ve hissi bir asla mensup olan milletlerin düşünceleri, duyguları ve binâenaleyh sözleri şüphesiz birbirine benzer. Aynı ebeveynin evlâdı birbirine benzediği gibi. Yalnız Arap ve Acem edebiyatı bizim edebiyatımızdan evvel doğmuştur ki aradaki fark işte bundan ibarettir.

Hakikat böyle olunca edebiyatımızı yâni Osmanlı Türklerinin edebiyatını devrelere ancak tarih, şekil ve renk itibarıyla taksim edebiliriz. Osmanlı Devleti teşekkül etmezden evvelki Türkler ve İslâmiyet’i kabul etmezden evvelki Türk edebiyatı nâmına elimizde eserler pek az olduğu gibi o devrelerdeki maârif ve medeniyet nispeten mahdut ve basit olduğundan millî edebiyatımızın en derin ve en zengin kısmı edebiyat-ı Osmaniyye olacaktır.

Edebiyatımızı üç devre taksim ederler ki birincisi “Devr-i Kadîm” namıyla devlet-i Osmaniyenin bidâyetinde Kânûni zamanına kadar devam eder ve ikincisi “Mutavassıt” namıyla Mahmut-ı Sâni zamanına ve üçüncüsü “Devr-i Cedîd” namıyla zamanımıza gelir. En zengin devir, “Mutavassıttır” ki nazımda Bâkî, Nefî, Nâbî, Nedîm, Ragıp Paşa, Şeyh Gâlip, Sünbülzâde, İzzet Mollâ gibi üstatlar yetişmiştir. Birinci devrin evveli meşhur Âşık Paşa ve bâdehu Mevlid-i Nebi sâhibi Süleyman Çelebive âhiri Fuzûlî’dir.

Âşık Paşa, Sultan Osman’a hizmet eden Şeyh Muhlis Paşa’nın oğludur. Şeyh ve şair bir zat idi ve halkın teveccühüne mazhar olmuştu. Ahmed Yesevi’nin (Divân-ı Hikmet’i) gibi halkın zihnini ve kalbini aydınlatmak için on bab üzerine bin beyitten ziyade sade ve sevimli bir kitap yazmıştır. Bu ana kadar tab’ edilmediği gibi yazma nüshaları da nâdirdir. Müşârünileyhin halkı hak ve hakikat âleminde yaşatmaya sa’y edici bir ehl-i kemal olduğu yazılarından bellidir.(15.) İrtihâli de olup Kırşehir’nden merkad-ı ziyâretgâhdır. Oğlu Elvan Çelebi dahi gayet halûk bir zat ve cezbeli bir şâir imiş. Maârifnâme, Garibnâme, Divân-ı Âşık Paşa denilen kitabından ve nihâyetindeki gazellerden bir iki numûne:

Aşk devlet, akl u dâniş, can gönül

Eşiğinde cümle boynu bağlı kul

Âlem üzre yazdı ibret nüshasın

Âdem üzre urdu dâniş noktasın

Âdeme ol nüshayı gösterdi hak

Destûr oldu kim ala andan sebak

Dostu gerü dost gözüyle gördiler

Dosta hem dost dostluk ilerdiler

Birlik ehli hoş geçirir vaktini
Birleyenler tuttu dünya tahtını

Aşk evinde esriyen ayılmaya
Aşk elinde yazılan bozulmaya

Devletlü başım tacısın, dervişlerin miracısın
Dünü gün canım muhtacısın dindir seni sevmek bana

Kamu dil söylediği bir söz durur
Kamu göz gözlediği bir yüz durur
Kamu âlem sevdiği bir nesnedir
İlla birbirinin dilin bilmez nedir

Süleyman Çelebi, Bursa’da doğup büyümüş bir Mevlevi derviş idi ve o tarikat ehline mahsus olan zekâvet ve zerâfetten zevk-i irfan u muhabbetten büyük bir nasibi vardı. Kemal Bey’in (bulursun ehl-i istiğnâda istîdad lâzımsa) dediği gibi bu zat fitratındaki büyüklüğü görüp göstermekten müstağni ve adeta münzevi gibi yaşar ve sebepsiz, faydasız söylemez imiş ki rivâyete göre şeh-dâne inci gibi yegâne olan mevlid menkıbesini bir vâizin hazreti İsa aleyhisselâmı medhde haddini cahilâne tecâvüz etmesi üzerine gayret ve galeyana gelerek yazmaya başlamış ve mahazâ halkın îtikad ve îmanını halelden vikaye için ahıbbasının teşvikiyle tevsî’ ve ikmâl etmiş. Yıldırım’ın ve fetret zamanında Emir Süleyman’ın himâye ve iltifâtına nâil olmuş. Mevlid-i şerifinin mazhar olduğu rağbetten harekete gelen bâzı şâirler en ziyâde lisânının tarihi eskiliğini bir ayıp ve noksan görerek hiç olmazsa ifâde ve sanâyi-i edebîye cihetiyle ona tefevvuk etmeye çalışmışlarsa da bir kısmı eserini neşrettikten sonra bir kısmı ise neşretmeden sönük ve küçük kaldıklarını anlamışlardır. Yalnız Çelebi’nin muâsırı olan Edirneli İmam Halil Efendi (vefat-ı Fâtıma) yı ilave edebilmiştir.

Her nefeste Allah adın dimüdam
Allah adıyla olur her iş tamam

Bir kez Allah dese aşk ile lisan
Dökülür cümle günah misl-i hazân

Ölmeyüp İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol

Bu gelen “ilm-î ledün” sultânıdır
Bu gelen tevhîd-ü irfân kânıdır

Bu gelen aşkına devr eyler felek
Yüzüne müştâkdir ins-ü melek

Sensin ol sultân-ı cümle enbiyâ
Nûr-i çeşm-i evliyâ vü asfiyâ

Çünkü nûrun rûşen etti âlemi.
Gül cemâlin gülşen etti âlemi

Oldu zâil zulmet-i cehl-ü dalâl
Buldu bâğ-ı marifet ayn-ı kemâl

Râh-ı aşkta kim sakınır cânını
Ol kaçan görse gerek cânânını

Râh-ı aşkı sanma gafil serseri
Belki kemter nesnedir vermek seri

Ref olup ol şaha yetmiş bin hicab
Nurı tevhid açdı vechinde nikab

Âşikâre gördü Rabb'ül-izzeti
Âhirette öyle görür ümmeti

Avdet edûp davet et kullarımı
Tâ gelûben göreler dîdârımı

Sinan Paşa, Fatih devrinde yetişen en büyük ediplerimizden olup yirmi yaşında müderris, bâdehu bizzat pâdişaha muallim ve nedim ve hâfız-ı kütüp olmuştur. Ulûm-ı riyyâziye ve heyette vukufı vardı. Şeyh Ebulvefa'ya intisâp ile ve seyr ü sülûk görmüş, irfan ve kemal kesbetmiş idi. 891(Miladi. 1486) da irtihal etmiş ve Eyüp'ta defnedilmiştir. Tazarruat'ından mâadâ Âşık Paşa'nın kitabı gibi fakat güzel bir nesir lisânıyla bir eser yazmış ve bununla halkın zihni ve kalbini açmaya çalışmıştır. Yüz yüz elli büyük sahife yazma olan kitabının mukaddimesinden bir iki satır numûne gösterelim:

"Ol bir hazreti izzettir ki harim-i kibriyâ-yı hüviyyeti ism ü resmden münezzeh ü müberrâdır ve harem-i saha-i ehadiyeti hadd-u hasrdan mücerred ve mu'arradır.

Ol bir kâdirdir ki kemal-i kudretiyle şak eylemiştir subh-ı vücûdî gasak-ı âdemden, ta cihanda vahdâniyetine delil ola.

Mir'at-ı âleme cilâ vermiştir ruh-ı âdemle, tâ anda ayn-ı müşâhede ve 'ıyân ola ve her mevcûde nefis etmiştir bir sıfattan dem ile tâ her zerrede zâtına bir nişan ola. Ef'âlini hicâp etmiştir sıfâtına, sıfâtını nikâp etmiştir zâtına, kendüyi ihfâ etmiştir gayet zâhirken hiç kimse onu görmez herkes ana nâzırken...

Senin nurun hamîre-i maya-ı hestidir ve senin muhabbetin pîrâye-i Hudâ perestidir. Rikâbın pâ-yına çarh-ı atlas bir ferş olur, kaderin kürsîsinin bir pâyes-i 'arş olur. Pertev-i zamîr-i münîrin meş'al-i râh-ı âlem olmuştur. Zıll-ı livây-ı şer'in penâh ben-i âdem olmuştur. "

Sultan Osmân, Orhân ve Murâd-ı Hüdâvendigâr zamanlarında büyük küçük umûmun fikri ve hissi, gazâyâ müteveccih olduğu için alelhusus Türkçe şiir pek söylenmez ve okunmaz gibi idi. Arabî ve Farisî şiir yazan Türklerden mâadâ Mevlânâ Niyâzî, Süleyman Çelebi'nin cediti Şeyh Mahmud Türkçe şiirler yazmışlarsa da eserleri Timurlenk hengâmesinde zâyi olmuştur.

Velâyet gösterüp halka suya seccâde salmışsın

Yıkasın Rûm ilinin dest-i takvâ ile almışsın

Beyti Şeyh Mahmud'un gazi ve şehid Süleyman Paşa'ya takdim ettiği kasîdenin matlaı imiş. Çelebi Sultan Mehmet devrinde tabip Mevlana Sinân-ı Germiyân'ı kendi garazkârlarını teşhir için (Har-nâme) manzumesini yazmış ve hamse-i Nizâmî'den Hüsrev ü Şirin hikâyesini tercümeyle başlamış ve bunun ikmâline akrabasından Şehzâde Cemâl muvaffak olmuştur. Sinân, şiirlerinde Şeyhî mahlasını istîmal ederdi. Cemâlî, Hakîm Senâî'yi takliden kasîdeler ile Hûrşîd-ü Feraşâd, Humâ vü Humâyun manzûmelerini

yazmıştır. Muhammediye sahibi Yazıcızâde Mehmed Efendi, Envârü'l-âşıkîn müellifi Kâtip-zâde Şeyh Ahmet, Hâcî İvaz Paşazâde Atâî, Dîvân-ü Menâkıbü'l-Vâsıl'ın sâhibi Seyyid İmâdeddîn Nesîmî, Divân sâhibi Yunus Emre hep Murat-ı sâni devrinde zuhur etmişlerdir.

Yunus Emre, Bolu'da doğup büyüdüğü halde fitratındaki safvet ve şevket mârifet-i sâikasıyla aşk ve kemal tarîki olan tasavvufa sülûk ederek derin ve engin duygularını halka yine halk lisânıyla söylemiş bir âşık ehlidir ki şâirliği mârifet ve muhabbetine göre küçük kalır. Türkistân'da Ahmed Yesevî ve Hâkim Süleyman gibi ruhlu sözlerini ve ayn-ruh olan lisânını halkın ruhuna nakşetmiştir. Lâkin garazı halkın nâsıhı, mürşidi olmak değil necâtına, selâmetve saâdetine hizmet edecek hakîkati göstermektir. Böyle zatlar için ilm, aşk olmuş; aşk, ahlakve ruh olmuştur, sözlerini ehl-i mantık ve ehl-i akl gibi düşünüp yâni âmal-i fikr edip değil görüp, keşfü müşâhide edip söylerler. Nerede görürler dersiniz gerek Kitâb-ı âlem'de, gerek kendi kitâb-ı ruhlarında bunun için sözleri tekellüfsüz sanatsızdır kıyafetleri ve maîşetleri gibi gelişi güzeldi. İrtihâli 843(M.1439/1440) de olup Sakarya Porsuk dirseğinde kâin zaviyesinde medfûndur. Kim bilir bu ana kadar kaç defa tab ve neşredilen divânından bazı numûneler gösterelim.

Ey aşk eri aç gözünü, yeryüzüne kıl bir nazar;
Gör bu latîf çiçekleri, bezenüp uş geldi geçer;
Bunlar yazın bezenüben, dün gün hakka özenüben
Bir sor ahi bunlara sen kancerüdür azm-i sefer
Her bir çiçek bin nâz ile öger hakkı niyâzile
Her mürğ ü hoş âvâz ile ol pâdişâhı zikr der.

***

Senin âşıkların kılmaz nazar Firdevs-i âlâya
Ne hûriden haber söyler, ne meyl eyler musaffâya
Nukûş u mâsivâllâh'dan geçermiş bunları aşkın
Komuşlar cümle sevdâyı dolaşmışlar bu sevdaya.
Eger ol âşıkın halın sorarsan gayrıya sorma,
Sorarsan hali Mecnûnı sor ol rusâr-ı Leylâya.
Gel ey Yunus gözünü yum cemali mâsivâllâh'dan
Ki bunda göresin hakkı ne lazım va'd-i ferdâyâ;

***

Bir sakîden içdim şarâb arşdan yüce meyhânesi,

Ol sâkînin mestleriyiz cânlar anın peymânesi.
Mülk-i bekâdan gelmişem fânî cihâni neyelerem
Ben dost cemâlin görmüşem hûr canânı neyelerem

***

Hak çalabım hak çalabım senden artık yok çalabım
Günâhlıyız yârlığa kıl ey rahmeti çok çalabım
Kullar senin sen kulların günahları çok bunların
Uçmaga koy sen bunları, binsünler Burâk çalabım

***

Âşık oldum bende-i cânâneym,
Bahre düştüm talibi dür-daneyim

***

İlim okumaktan murat kişi hakkı bilmektir
Çün okudun bilmezsin hâ bir kuru emektir.

Fâtih zamanında Ahmed Paşa, Mevlânâ Hızır Bekzâde Sinân Paşa, Cezzeri Kasım Paşa (Sâfî), Mehmed Paşa (Nişânî) gibi şair vezirler vardı. Bizzat Fâtih, Avnî mahlasıyla şiir yazardı ve biraderi Sultân Cem de pekiyi bir şâir idi. O zaman Padişah tarafından tavnî edilmiş otuz kadar şair vardı ki Yûsufu Züleyhâ, Leylâü Mecnûn Nâzım Hamdi, dört bin beyit kadar manzum Tarîh-i Osmâni yazan Şehdi, yirmi bin beyit mesnevi yazan Gülşenî, Zâde'l-müşâkînü netâyicü'l-ervâh müellifi İlahî, Amasyalı Mihri Hanım, Kastamonulu Zeynep Hanım böyle vazife sahibi olmuş şairler meyânında idi.

Sultân Bâyezîd devrinde gerek saray ve gerek şehzâde dâireleri şuarâ ve zürefâ ile dolu idi ki bunların isimleri meşhur olanlar, Sakâyî, Sehî, Figâni, Afitâbı, Münûri, Necâtî, Andelîbî, Sâni'î, Tâli'î, Behiştî ve nazımda zamanın üstadı sayılan Necâtî'dir.

Bu devrin sahibi ve hâtimi Fuzûlî'dir ki irtihâlî Kânûnî zamanına tesadûf eder. (930(M.1523/1524) Asıl ismi Muhammed bin Süleymân imiş. Fırat sahilinde ve Bâbil harabesi civarında Selçuk ümerâsından birinin hicri 495(M.1101) de te'sîs ettiği Hille kasabasında doğmuş ve Bağdat'ta yetişip büyümüştür. Âşık yaratılmış, şair doğmuş, âlemü ârif yetişmiş, halûk, kanive mütevâzı yaşamış aşk dâhisi bir zattır. Yüksek ruhu, temiz kalbi, ateşin mizacıyla hakîkatü hikmete mâil meşrebi ile Hille'de habersiz ve nasipsiz duramayıp Bağdat'a giderek zâhir ve bâtın bütün ulûmu ehlinden tahsil edip nefsinin ve rabbini ârif olmuş. Girdiği âlem-i irfanda ehl-i beyte muhabbet hissi galip ve her duygu ve düşünceye hâkim idi. Fuzûlî gayet zarîf, nezîh, hissi ince ve derin idi. Hüsn ve fazilet

meftûni idi. Hayâlinde görüp erişmek istediği kemâli, bütün din uluları gibi hüsn ve aşkın sâhib-i hakîkisinde ve onun sevdiklerinde ve onu sevenlerde bulmuştur.

Güya Fuzûlî gençliğinde hocasının kızını sevmiş ve o sevda ile şair olmuş. Bu rivayet doğru olabilir. Lakin Fuzûlî'nin mesleği bütün ehl-i hak, bütün ehl-i sünnet ve cemâat mesleğidir ki Kitâb-ı sünnet üzerinedir. Ümmet-i Muhammed'in yetmiş üç fırkaya ayrılacağını ve yalnız Resul Aleyhisselâm'a ve ehl-i beytine tâbi olan fırkanın necat bulacağını haber veren hadîs-i şerife göre Fuzûlî fırkâ-i nâcîyedendir. Muâviye ile Yezîd ve taraftarlarının ümmet-i Muhammed'in başına bela kesildikleri kara ve kanlı ve korkunç günlerde Hazreti Ali ile evlâdü ahfâdına gerçekten muhabbetü mutâbaat edenlere (Şîa) ismi vermişlerdi. Bilâhere türlü türlü gârazu âvazlara tabi ehl-i nefis ve ehl-i hevâi cehle ve mutaassıbın ile bunların başına geçen mütegalibin tarafından (şî'a) nâmına al ve ashâb-ı resulün hiç razı olmayacağı sözler söylenmiş ve işler yapılmıştır. Lakin Fuzûlî ve bütün ehl-i hak bu şâibelerden münezzehdir. Onlar kimleri seveceklerini, niçin ve nasıl seveceklerini ve sevdikleri için ne söyleyip ne yapacaklarını bilirler.

O vakit Bağdat Şâh İsmâil Safevî'nin idaresinde idi ki bu zat İmam Musa Kâzım Hazretleri'nin ahfâdından yâni ehl-i beytin sulbi akrabasından ve Şîa tâifesinden olduğu halde Yavuz gibi yine ehl-i beyte muhabbetve hizmetiyle mümtaz ve müftehir ârif-i billâh bir pâdişah onun üzerine askeriyle giderek silah ile te'dib etmiş ve ümmet-i Muhammed'i tasallutundan kurtarmış. Hatta Sultân Selim yalnız ismini bildikleri Ali, Hasan ve Hüseyin kullarıyız diye melanetler yapan güruhu layüflihunun şerîat ve siyâset kılıcıyla başlarını kesip o şeytanın ateşini o kanla söndürmeye çalıştı. Sonra oğlu Kânûnîde Bağdat'ı zabdetti. Müşârunileyh dahi al ve evlâd-ı resûlü gerçekten ve bilerek severdi ve babası gibi Hâdimü'l Harameyni'-Şerîfeyn idi. İşte Fuzûlî Türk ordularının pâdişah ve halîfe idaresinde Bağdat'a geldiğini görünce pâdişaha kasîde ve gazellerinden bâzılarını takdim etti. Demek ki Fuzûlî âile-i nübüvete ifrat derecede ve gerçek sûrette muhit yâni âşık olup bu babda mukallit değil muhakkak idi; yâni bu muhabette Yavuz ile Kânûnî ile beraberdi ve cühela-yı nâs gibi değildi. Bunun için Fuzûlî'ye alelamyâ Şîidir, Râfizîdir demek, Türkü ve ehl-i İslâmı incitir.

Evet, Fuzûlî Türkoğlu Türk'tür. Ne kavmiyet cihetiyle, ne kalben İrânî değildi. Farisî bildiği gibi Arabî de biliyor, iki kavminde edebiyatına vâkıf idi ve bunlara yabancı gözle değil ehl-i tevhid gözüyle bakmış idi. Hem de lisânı ne güzel Türkçedir. O devirde o muhitte Türkçe şiir söyleyip dinlemek dinletmek değme şâirin yapacağı iş değildir. Fuzûlî hâlis, asil bir Türkçe ile lisânımızın şiir ve edebiyatına ve güzel bir lisan olmasına büyük hizmet etmiştir. Şemseddîn Sâmi Bey merhumun dediği gibi Çağatay Türkçesinin Farisî ve

Arabî arasında yaşamasına büyümesine hizmet etmiş olan Ali Şir Nevâî'ye Fuzûlî ikinci olmuştur. Şehîd-i Kerbelâ Hazret-i İmam Hüseyin'in türbesine muttasıl Bektâşî tekkesinde medfûn imiş ve ömrünün nihayetlerine doğru türbede şamdan yakıcılık etmiş, pek büyük bir şâheser olan Leyla vü Mecnûn kemâline misal olarak Türk ve İslam âleminde ilelebed yaşamaya layıktır.

Fuzûlî'nin muâsırı olan şairlerden Mihrü Nâhîd, Behrâm-ı Zühre, Şükûfezâr, Ebkâru Efkâr manzumelerinin nâzımı Fikrî, Şehname mütercimi Celîli, İsret-nâme sahibi Revânî, Pervâne vü Şem sahibi Zâtî Heft-peyker, Ferhâd-nâme, Maktel-i Hüseyin, Letâif-nâme ve Sevâhidü'l-Nübüvve ile Nefahâtü'l-Üns mütercimi Lâmî, Gazâlî, Yahya Bey tezkire-i şuarâ sahiplerinden Latîfi, Âşık Çelebi, Ahdî vardır.

Yalnız isimleri bile sahifeler dolduran bunca ehl-i kalem sayesinde Türkçe hayli işlenmiş,engin, zengin ve derin olmuştur ki buna padişahların ve alel-usûs şâir-i ârif olan Fâtih ile hafîdi Selîm-i evvel ve Süleymân-ı Kânûnî'nin büyük hizmetleri sebkât etmiştir. "Mutavassıt" dediğimiz ikinci devir Bâkî ile başlar. Müşârünileyh Fâtih müezzinlerinden birinin oğlu imiş. Evvelâ sirac ıkraklığına girmişken istîdâdının sevkiyle tahsil-i ilme başlamış ve Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiş, zarâfeti ve hüsn ve tabiatı sayesinde Kânûnî'ye ve üç halefine nedim olmuş ve 1008(M.1599/1600) tarihinde irtihâl etmiş.

Bâkî devrinin meşhur ve üstat şâirleri: Yahya Bey, Edirneli Ali, Surûri-i Kadîm, Hayâlî, Kınâlızâde Ali Efendi, Ferîdun Bey, Nev'î, Hâkânî, Hoca Saâdetîn Efendi'dir. Nef'î devrinin ileri gelen şâirleri şunlardır: Nergisî, Şeyhü'l-İslâm Yahya Efendi, Okçuzâde Mehmet Sâhî Efendi, Azmîzâde Hâletî, Nev'izâde Atâî, Sabîr-i Şâkir, Riyâzî, Hattât Cevrî Çelebi, Kara Çelebi-zâde Azîz Efendi, Şeyhü'l-İslâm Bahâî Efendi, Reisülküttâb Sârî Abdullâh Efendi, Nâîlî-i Kadîm.

Nefî Erzurumlu'dur, İstanbul'a 1017'da(1608/1609) gelmiş ve 1044 (1634/1635)'te lisânından çekinen hâin ve hasutların zulmüyle idam edilmiştir. Divân'ı ve Sihâm-ı Kazâ isminde hicivleri vardır. Muâsırlarından Veysî'nin (Sîyer) i Hâb-nâmesi ve Şehâdet-nâmesi meşhurdur.

Nef'î dâhi bir şairimizdir. Tevfîk Fikret Bey kendi üslûbunda bir kasîde ile müşârünileyhi medhetmiştir. Rivayete göre bir gün huzurda bilbedâhe söylediği bir şiirden fevkalâde zevk ve neşe bulan pâdişah, müşârünileyhin ağzını mücevherât ile doldurmuş; sonra mesalâ bir gün Sihâm-Kazâ'yı okurken yıldırım inmiş, üzerine Nef'î'yi çağırıp hicve tövbe ettirmiş ve bir müddet sonra Bayram Paşa gibi şiirden, şâirden haberi olmayan bir kanlı ve yüreksiz zalimin eline mahzan onu zemmettiği için teslim ettirmiştir ki Ziya Paşa

Bayram gibi her zamane
Kıydı o yegâne-i cihâne

Beytiyle bunu târif eder, hâlbuki bu paşa bu el, bir kol, bir silahtan başka bir şeyi dinledi! Meşhurdur ki şuarâyı mutasavvifânın en yükseklerinden Hüseyin Mansûr-ı Hallâç berdâr edileceği vakit kendisini taşıyan halk içinde Şeyh Cüneyt-i Bağdadî'nin gül attığını görünce ah eder ve sebebini sual edenlere (o beni bilirdi, gül dahi atmayacaktı) der. Nef'îde Mansûr gibi Allah'ın kulu idi!

Nâbî Devri: Nâbî Urfalı idi. Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadâretinde İstanbul'a gelmiş ve az zamanda kendini tanıtmıştır. Havas meclislerinde hâlâ sözleri nâmıyla beraber zikredilir. Hacca gidip gelerek (Tuhfetü'l Hameyn'i) yazmış ve oğluna nasihat sûretinde (Hayriyye) ve (Hayrâbâd) manzumelerini ve (Zeyl-i Siyer) ile bir de Gazânâme yazmıştır. Bazı memûriyetlerde bulunduktan sonra otuz sene Halep'te inzivaya çekilmiş ve oradan Baltacı Mehmed Paşa'nın ısrarıyla doksanlık bir pîr olduğu halde İstanbul'a gelmiş ve bulunduğu meclislere sözleriyle zînet vermiştir. İrtihâli (1124(M.1712)) dedir. Sâbit, Sâmi, Nazîm, Münîf, Sadrazam Râmî Pâşâ, Müverrih Naîmâ, Şefik Efendi hep müşârünileyhin şâkirtleri sayılır. Üstadının gayet kıymetli ve kıymet bilir dostu olan Sâbit Bosnalıdır. Sözlerinde darb-ı mesel irâd etmesini pek sever. Bunun ve diğer refiklerinin manzum ve mensur eserleri şimdide okunur.

Nedîm tabakası: Damat İbrâhim Paşa'nın sadâretindeki zevk ve tarab, şiir ve edep meclislerinin yegâne şâiri, İstanbullu Kadı Ahmed Nedîm Efendi idi. Mizacı hafîf zevk ve neşeye meyli tab'an ziyâde bir şâir olmakla beraber zamanının ashâb-ı mârifetve hikmetinden olmuş ve o meclislerde sözlerini şevk ve lezzetle okutmuştur. Bâzı manzûmelerine bakılarak edep hududuna tecâvüz etmiş olmakla itham olunursada onun sözlerindeki bu açıklık zamanının ve muhitinin icabı olduğu gibi kısm-ı âzamı da insaf ve irfân ile muhakeme edilirse tevil olunabilir. Herhâlde hissiyatını açık ve tatlı söyler büyük bir şâirdir.

Seyyid Vehbî, Nahîfî, Ahmed Neyli, Vakanüvîs Râşid, Tezkire-i şuarâ sahibi Safâ-yi Nedîm'in muâsırı olan büyük zatlardır. Sultan Ahmet çeşmesinin kitâbesini teşkil eden o güzel manzûme ile tarih Seyyid Vehbî'ye isnat olunur. Lâkin Sâmi'nin divanında aynen mevcuttur. Nahîfî safâret kâtipliğiyle İran'da bulunarak Farisî edebiyat ile pek ziyâde ülfet etmiş ve başlıca na'at u menâkıb-ı nebeviyyeyi nazmetmekle şöhret bulmuştur ki Şehnâme tarzında bin beyit kadar Gazânâme-i Muhammedî ile manzum mesnevi tercümesi başlıca eserleridir.

Râgıp Paşa tabakası, Sadrazam Râgıp Paşa zamanının hem iyice bir şairi hem iyice âlim ve hâkimi idi. Divanı ve Arabî (Sefînetü'l- Ulûm)u vardır. Bu tabakanın meşhur üstat şâirleri Şeyhülislâm Âsım Efendi, Haşmet, Fıtnat Hanım'dır.

Şeyh Gâlib tabakası, "Mutavassıt" yâni ikinci devr-i edebînin hâtimesi sayılan müşârünileyh 1171(1757-58) de İstanbul'da doğmuş ve daha pek genç iken ebeveynine bile haber vermeden Konya'ya gidip dergâh-ı Mevlânâ'da ikmâl-i çile ve kesb-i feyz etmiş ve avdetinde bir müddet daha seyr-i sülûk ile meşgul olduktan sonra Kalekapı Mevlevihânesi meşihatına geçmiş idi. Fevkalâde yaratılmış şâirlerden idi. Mârifet ve hikmet-i şâirâne ne kadar yüksek ise efkârı hissiyatını incelikleriyle yükseklikleriyle ifade etmek kudreti o kadar büyük idi. Divan'ı ve Hüsni Aşk manzumesi henüz rağbetedir. Bu manzûmeyi 20-26 yaşlarında yazmıştır. Kırk bir yaşlarında irtihâl etmiştir, şâir ve âriflerimizin dâhilerinden idi. Muâsırları Sünbülzâde Vehbî, Surûrî, Esrâr Dede, Enderûnî Vâsıf Bey, Kânî, Hoca Neş'et, Hoca Fehîm, Asım Molla, İzzet Mollâ.

Vehbî Maraşlı bir nâib idi. Tuhfe, Nuhbe isimlerinde Arabî ve Farişî manzum lügatçeleri ve Hayriyye-i Nâbî gibi (latîfe)si vardır. Adanalı Surûrî ise tarihçiliğiyle meşhurdur.

Esrâr Dede Şeyh Gâlib'in sadık refiki, aşk u şevki gâlib bir şâir idi. Enderûnî Vâsıf Bey zamanında en ziyâde şöhret kazanmış şâirlerdendir, bâzı gazelleri bestelenmiş ve rağbetle söylenip dinlenmiştir ki hakîkten değerlidir. Kânî latîfeciliğiyle mârufdur. İzzet Mollâ (Gülşen-i Aşk) ve (Mihnet-i Keşân) ile tanılır ârif ve muhtedir bir şâirdir.

Devr-i cedîd, içinde bulunduğumuz bu devre Teceddüt devri denilse doğrudur. Çünkü bundan evvelki devrelerin meselâ birincisinde hayalden ziyâde hakîkat gözetilir. Sanattan ziyâde tabiata meyledilir ve sözden ziyâde ise öze bakılırdı ki bu hâl her iki doğan şeyde zâhir olur bir hâldir.³⁶ İkinci devirde devlet iyice tesis etmiş, memleket genişlemiş sadeliğin yerine bir haşmet ve saltanat kâim olmuş maîşet ü hayat basitlikten çıkıp gide gide gayet mürekkeb ve mükellef olmuş yâni ihtiyaç her türlü mânâsıyla çoğalmış idi. Bunun için halk her yüzden birbirinin üstüne çıkmaya, birbirinin maîşetine, servetine fazîletine göz dikmeye başlamış yâni hayatta bütün vücuhıyla bir rekâbet, müsâbaka, mücadele muhasede baş göstermişti, vüs'atü refah bir taraftan halkı düşünmekten ve çekinmekten alıkoyduğu gibi bir taraftanda vüs'atü refahı elde etmek, devam ettirmek için tedbirler vesîleler bulmaya sevk ediyordu, bunun için tevâlî edip gelen eâzım meclislerinde şiir ve mûsîkî evvelce alet iken bâdehu maksat olmuş yâni evvelce onlarla hep yükseklerle

³⁶Divan şiiri hakkında yanlış bir bilgi mevcuttur.

vicdaniyât ve ahlakîyât âlemlerinin ulviyatına seyredilirken bâdehu yavaş yavaş ve bir bir nefsanîyyet ve behîmiyyet dergehlerine inilmiş ve ruh ile mânâdan ziyâde şekl ile maddesine bakılmıştır.

Edebiyatta teceddüt yapanların birincisi (Reşîd, Fuat, Pertev, Âkif gibi paşalardan sonra) İbrahim Şinasi Efendi'dir. Ki daha genç iken talihinin müsâadesiyle Paris'e gidip maârif ve medeniyet-i gayriyeyi bizzat görmüş ve avdetinden makaleve risalelerle efkâr-ı umûmîyeyi tenvire çalışmıştır. Nazmında hiçbir fevkalâdelik görünmezde nesri kendine mahsus bir üslûp ile sade ve müessir olarak göze çarpar. 1242 (1826-27)'de doğmuş ve 46 yaşında düşkün ve küskün vefat etmiştir.

Şinasi merhumdan sonra Ziya Paşa gelir. Müşârünileyh nazım ve nesri, mârifetve hikmeti cem etmiştir. Şinasi gibi büsbütün yeni olmayıp miras-ı edebî olarak kâfile-i üdebâ ve şuaranın naklede geldiği efkâr-ı hakîmânedenden de hissedar olmuştur. Makaleleri ve Tercî-i Bend ile Terkiib-i Bend'i Endülüs Tarihi meşhur ve makbuldür. (56) yaşlarında vefat etmiştir. Sadullah Paşa Şinasi gibi zeki ve Ziya Paşa gibi hâkim bir muharrir olmamakla beraber mücedditlerden sayılır. (1309) (1891-92)'de (59) yaşında vefat etmiştir.

Bundan sonra Kemal Bey gelir. Merhum müşârünileyh memleketimizin fikir ve mârifet âleminde fevkalâde yaratılmış fevkalâdelikleri yaratmış bir zattır. Şiddet-i zekâsıyla, metânet-i hafızasıyla, dâima müteheyyic kalbiyle gayet ruhlu ve tesirli üslûbuyla gerçekten bir dâhidir. Müşârünileyh yalnız edebiyatımızın değil bütün millet ve memleketin âdemidir. Elinde kalem, uyuyanı uyandırmak için bir alet idi. Onunla ufukları gösteriyordu. Onunla ufuklara ziyâ saçıyordu. Edebiyat onun nazarında fikirlere ruh, vicdanlara intibah verecek bir deva, bir gıda idi. Bunun için müşârünileyhin eserlerini soğukkanlı bir fikr-i tenkit ile okuyup takdir etmek ve bu yolda hükm-i kat'î vermek doğru değildir. Kemal Bey de hâkim olan fikir, fikr-i hamiyet, fikr-i milliyet idi; hissiyatının galip olanı vatanperverlik, fedakârlık hissi idi. Kalbi bu fikir ve his ile çarpa çarpa durmuştur. Garbın ekser-i âsâr-ı ilmiyye ve edebiyesini okuduğu halde şarklılığın, Türklüğün, müslümanlığın ruhunu kaybetmemiştir. Düşünmesinde, duygularında, heves ve emellerinde, mevzû üslûp intihâbında istiklâlini muhâfaza etmiş, hiçbir ecnebi tesir altında mağlup ve mahkûm olmamıştır. Hâsılı müşârün-ileyh bütün hasenât u seyyi'ât-ı edebîyye ve zâtîyesiyile büyük bir müceddid, adeta bir dâhidir. 1256(1840-41) da doğmuş ve 1306(1888-89) da vefat etmiştir.

Şâyân-ı dikkattir ki bu zatların üçüde hudâyı nâbittir yâni kendi kendine yetişmiştir. Abdülhak Hamit Bey Kemal Bey'den genç olmakla beraber fevkalâde bir tabiat-ı şâirâne

sahibi olduğu için ona refik olmuştur. Müşârünileyh ekser noktalarında Kemal Bey ile beraber gibidir. Yalnız o ateşin mizaç, o heyecanlı ruh, o engin ve derin hamiyetve fedakârlık berikinde o kadar bulunmaz. Hamit Bey ekseriya yavaş ve sessiz akar bir nehir gibidir. Kemal Bey ise dâima dalgalı, dâima yalçın kayaları döver bir deniz gibi idi. Yalnız şiir ve edebiyat sahasında Hamit Bey nisbeten pek yüksektir. Tevellüdü 1270(1853-54)'dedir. Sonra Ekrem Bey merhum gelir. Müşârünileyh Hamit Bey'den daha sakin, daha rakik, daha sükûftür. 1263(1846-47) de tevellüd etmiş ve bir kaç sene evvel vefat etmiştir, Eserleri hem kemiyet hem keyfiyet cihetiyle Kemal Bey ile Hamit Bey'inkiler nisbeten mahduttur. Kemal Bey de hub-ı millî, Hamid Bey de hub-ı nefsi, Ekrem de hub-ı evlat gâlip idi. Ziya Paşa da hikmet-i İslamiyye ve tasavvuf zevki kendini gösterir. Bu zatlar nazm değilse de nesir lisânına bir sadelik ve tabîlik vermişlerdir.

Sami Paşazâde Sezâi Bey okuması, düşünmesi ve duygusu pek ziyâde ve söyleyip yazması pek az bir edibimizdir, bütün mânâsıyla, Kemal, Ekrem ve Hamit Bey'lerin fazîletlerinden terkip olunmuş gibidir. Evlat kaybetmek gibi azim bir inkılâp geçirerek yazdığı (İclâl), Ekrem Bey merhumun Nejdâ'na muvâzi olacak. Müşârünileyhin uzun ve semereli ömür sahibi olmasına duâ ederiz.

Yenişehirli Avni Bey gayet açık görür ve gayet parlak yazar bir büyük şâirimizdir ki divanı tab' edilmemiştir. Leskovikli³⁷ Galip ve Hersekli Arif Hikmet Bey dahi merhum Avni Bey gibidir.

Şu isimlerini zikrettiğimiz zatlardan mâadâ Adanalı Hoca Hayret, Üsküdarlı Osmân Şemseddin Efendi, Nâzımü'l-Hikim Hâmdi Bey gibi köşede bucakta eser yazmış veya yazmamış ne şairlerimiz ve ediplerimiz vardır da biz bilemiyoruz.

Edebiyat-ı Cedîde denilen bu 50, 60 senelik âsâr-ı edebiyenin şekil ve ruhunda yeniden bir teceddüt yapmak üzere bazı genç şâirler hayli çalışmışlardır. Hâlbuki bu hareket evvelki teceddüdün mâbadı gibi bir şeydir. Zaten Şinasi ile başlayan teceddüt başlıca iki sıfat arz eder. Biri lisânın sadeliği, biri de fikir ve hissin garbî ve asrîliği. Lisan da sadelik ve tabîlik gayet lâzım ve mühim bir şeydir. Lâkin yalnız sathî, şeklidir. Fikre ve hisse taalluku yalnız suret itibariyledir. Asıl mesele, rûh-ı madde, fikr-i hisdir. Efkâr ve hissiyâтта teceddüt ise efkârı hissiyât-ı milliye-i mevrûseye sahip ve mâlik olup bâdehu onu asrın muktezâsına göre yeni kisve ve yeni kıyafette arz etmek demektir. Yoksa teceddüt nâmına fikir ve hiss-i millî kâmilten tebdil ve yeni fikir ve hislere kalp edilmek için çalışılırsa zannederim akıntıya karşı kürek çekmek kabilinden bir şeyi olur. Çünkü

---

³⁷Leskovik: Yanya-yanya/koniçe, bakınız Nuri akbayar, AGE, s.109

tarihçi ve medeni bir milletin asırların derinliklerine kök şalmış olan efkâr ve hissiyâtı kolayca ve çabucak dibinden sökölüp çıkarılamaz.

Son teceddüt taraftarları içinde hâiz-i tesir ve kıymet olarak şâir Tefvik Fikret Bey, Cenap Şahabettin Bey, Halit Ziya Bey gibi zatlar zikredilebilir. Tefvik Fikret Bey şiirin yâhut daha doğrusu nazmın şekliyle daha ziyâde uğraşmış, tabîlik ve derinlikten ziyâde sanata, zâhire kıymet vermiş ve bu teceddüd zâhiri cihetiyle saf gençlerin takdirini celbetmiştir. Cenap Şahabettin Bey dahi az çok ona benzerse de mütâlaa ve ilmi daha ziyâdedir. Mâmâfih tasannuve tekellüf ikisinde de göze çarpacak derecededir. Halit Ziya Bey şâir değil edip yâhut daha doğrusu mütâlaalı ve fikirli bir muharrirdir. Bu meyanda Hüseyin Cahit Bey, Feylesof Rızâ Tefvik Bey, Ahmed Hikmet Bey, Fâzıl Ahmet Bey, Mehmet Ali Tefvik Bey, Yakup Kadri Bey, Mehmed Âkif Bey, Emin Bey, Refik Halit Bey, merhum Ömer Seyfettin Bey, Müştak Bey gibi bir hayli yetişmiş ve yetişecek ehl-i kalem vardır.

İÇİNDEKİLER

1. SANÂYİ'-İ NEFİSE VE EDEBİYAT
2. ZEVK; ZEVK-İ EDEBÎ
3. HÜSN, MAHÂSİN-İ EDEBİYYE
4. NAZİM VE NESİR
5. EVZÂN-I OSMÂNİYE
  1. 1. Taktî, Kâfiye, Eşkâl-ı Kadîme ve Hâzıra
  1. 2. Aruz Vezinleri
  1. 3. Kafiye
  1. 4. Takti
  1. 5. Mısrâ
6. NAZİM ŞEKİLLERİ
  6. 1. Tevhit ve Münâcât
  6. 2. Na't
  6. 3. Gazel
  6. 4. Mesnevi
  6. 5. Rubai
  6. 6. Kıta
  6. 7. Murabba
  6. 8. Muhammes
  6. 9. Müseddes
  6. 10. Tercî ve Terkiib-i bent
  6. 11. Musammat
  6. 12. Müstezat
  6. 13. Tahmis
  6. 14. Tesdis
  6. 15. Şarkı
  6. 16. Mersiye
  6. 17. Fahriyye
  6. 18. Medhiye ve Hicviye
  6. 19. Tarih
  6. 20. Hece Kalıplarına Örnekler
7. EDEBİYATIN TASNİFİ

8. EDEBİYAT DEVRELERİ

8. 1. Devr-i Kadîm-Fuzûlî Devri

8. 1. 1. ÂşıkPaşa
8. 1. 2. Süleyman Çelebî
8. 1. 3. Sinan Paşa
8. 1. 4. Sultân Osmân
8. 1. 5. Yunus Emre
8. 1. 6. Fuzûlî

8. 2. Mutavassıt Devri- Bâkî Devri

8. 2. 1. Nef'î
8. 2. 2. Nâbî
8. 2. 3. Nedîm
8. 2. 4. Seyyid Vehbî
8. 2. 5. Râgıp Paşa
8. 2. 6. Şeyh Gâlip

8. 3. Devr-i Cedîd

8. 3. 1. Şinâsi
8. 3. 2. Ziya Paşa
8. 3. 3. Kemal Bey
8. 3. 4. Abdülhak Hamit Tarhan
8. 3. 5. Recaizade Mahmut Ekrem
8. 3. 6. Sami Paşazâde
8. 3. 7. Yeni Şehirli Avnî
8. 3. 8. Tefîk Fikret
8. 3. 9. Cenap Şahabettin
- 8.3. 10. Halit Ziya Uşaklıgil

SONUÇ

Türk edebiyatında edebiyat tarihçiliği öne çıkmadan önce şairlerin unutulmaması için yazılan “Şuara Tezkireleri” mevcuttur. Bu tezkirelerin tamamı şairleri unutulmasının önüne geçmiştir. Edebiyat tarihi, sadece şairleri unutulmaktan kurtarmaktan ziyade Türk edebiyatının geçirdiği aşamaları, hangi nedenselliklerle şekillendiği, devirlere ayrılırken hangi unsurlardan etkilendiği gibi soruların cevaplandırılması için yazılmıştır. Bu sorular da beraberinde edebiyat tarihçileri arasında ayrılıkların ve farklı bakış açılarının doğmasına neden olmuştur.

Abdulhalim Memduh, bir edebi eseri ele alırken o eseri yazıldığı toplumun ve insanlık tarihinin bir parçası olarak görür. Dolayısıyla yazarın kaleme alacağı bir edebiyat tarihi, edebiyat eserlerinin tarihini de barındırır. Memduh'un eserini oluştururken asıl amacı eser ve yazarı unutulmaktan kurtarmaktır. Bu yüzden eserinde geleneksel bir tezkirecilik üslubu ile hareket ettiği görülür. Eserinde yer verdiği tarihi şahısları dönemlerinin bir parçası olarak ele alan yazar, belli bir metot kullanmamasına rağmen kronolojik düzene dikkat ederek hareket eder. Ancak şairler ve edipler hakkında bilgi verirken bu kronolojik düzene uymaz.

Şahabettin Süleyman, edebi eser ve dönemleri toplumun değişim ve gelişim süreci ile birlikte açıklamaya çalışmıştır. Yazarın, edebiyat tarihine toplumsal bir rol vererek hareket ettiği görülür. Eserinde dört başlık altında vermiş olduğu bölümler bunun açık göstergesidir. Yazar, edebiyatı devirlere ayırırken de bu bölümleri göz önünde bulundurmıştır. Ancak türlere veya kişilere yönelik bir sınıflandırma yapmaktan ziyade edebi türleri, dönemleri, şair ve yazarları, onların hayatlarını ve eserlerini ayırmadan hepsini iç içe karışık olarak ele almıştır. Eserin asıl önemi ise Batılı estetikçilerin görüşlerine yer verilerek oluşturulmasıdır.

Faik Reşat, yalnız zirve şahsiyetleri konu edinerek hazırladığı eserinde edebiyat tarihine geniş bir anlam yüklemekten ziyade edebiyat tarihini, tarihin edebi eser ve yazarlarıyla ilgilenen bir kolu olarak bakmaktadır. Faik Reşat'ın bu yönüyle Şehabettin Süleyman'dan ayrıldığı görülür. Süleyman, edebi eseri toplumun bir aynası olarak görürken Faik Reşat'ın edebiyat tarihini eser ve eseri veren yazar ile sınırlandırdığı görülür. Faik Reşat'ın bunu yaparken edebiyat tarihinin, tanımı, konusu, amacı, nasıl devrelere ayrıldığı, devrelere ayrılırken nelere dikkat edildiği, belirli bir edebiyat tarihinin neden olmadığı, takip edilmesi gereken metodun ne olması gerektiği gibi hususlar

hakkında bilgiler verdiği de görülür. Bununla beraber zaman zaman edebiyatla sosyal yaşamı ilişkilendirerek dil ve edebiyatın beraberliğine de vurgu yapar.

Faik Reşat ve Abdulhalim Memduh, edebiyat tarihlerini belli başlı edipler hakkında bilgi vermek şeklinde görse de sonraki edebiyat tarihçileri medeniyetin tarihle bağlantısını vurgulayarak hareket etmiştir.

Mehmet Fuat Köprülü, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir şubesi olarak görür. Bu fikir daha sonra yazılan edebiyat tarihlerine bir yöntem olmuştur. Bu düşünceye göre edebiyat tarihine, sadece edebiyat olaylarının gelişimi olarak değil bütün toplumsal olayların bir bütünü biçiminde bakmak gerekir. Bu yönüyle Köprülü, kendinden öncekilerden ayrılmakla beraber kendinden sonrakileri de etkilemiştir.

Şahabbettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü, yöntem bilgisi açısından kendilerinden önce gelen yazarlardan ayrılırlar. Çünkü onlara göre edebiyat, güzel sanatların bir şubesidir. Sanat eserleri ve edebi eserler de doğal olarak toplumun bir parçasıdır. Edebiyat ve toplum arasındaki bu ilişki yöntem açısından oldukça önemlidir. Şahabbettin Süleyman ve Mehmet Fuat Köprülü bundan hareketle sanat eserlerinin çıktığı toplumun sosyal, siyasi ve dini inanışlarından izler taşıdıklarını dile getirmişlerdir.

Kenan Akyüz, 1860 ile 1923 yılları arasındaki gelişmeleri eserinde konu edinir. Yazar, eserini dönemlere göre sınıflandırırken daha çok edebi türlerden hareket ederek siyasi, kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda toplumda meydana gelen değişimleri anlatır. Aynı zamanda bu değişimlerin Avrupalı bir edebiyatın oluşmasında nasıl rol aldıklarını da göz önüne serer. “Şiir, tiyatro, hikâye ve roman, mizah ve hiciv, edebî tenkit” başlıkları altında açıklamalarda bulunan Akyüz, bu türlerde gelişmeleri sağlayan şair ve ediplere değinir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türk edebiyatındaki gelişmeleri Doğu ve Batı edebiyatları ile karşılaştırarak göstermeye çalışmıştır. Yazara göre eserin yazılış amacı; “edebiyat vakıalarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışardan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hülâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak’tır.”

İbrahim Aşkî Tanık'ın da edebiyat tarihine bakışı farklıdır. Altı bölüm halinde ele aldığı eserinde önce edebiyat tarihini tanımlamaya ve biçimlendirmeye başlayan Aşkî, edebiyat tarihinin güzel sanat dalları ile olan ilişkilerine, yakınlıklarına değindikten sonra edebiyatın medeniyet tarihinin bir şubesi olarak nasıl varolduğunu gösterir. O her şeyin temelinde yatan duygunun his ve fikir olduğuna inanır. Edebiyatın hem bu iki kavramın bir bütünlüğü hem de toplumun bir parçası olduğuna değinen Aşkî, his ve fikir değıştikçe

edebiyatın da deęiőeceęini belirtir. Çünkü edebiyat bir milletin hayatına hâkim olan efkâr ve hissi gösteren güzel ve tatlı sözlerdir. Aşkî, edebiyatı sadece Osmanlı edebiyatı ile sınırlı tutmayarak Osmanlı devleti kurulmadan ve Türklerin İslamiyeti kabul etmeden önceki edebiyatı olarak ikiye ayırır. Bu ayırımından hareketle Edebiyatımızın en zengin ve en derin kısmının da Osmanlı Edebiyatı olduğunu da ifade eder.

Edebiyat tarihçilerinin, edebi devirleri birbirlerinden ayırırken kullandıkları yöntemler üzerinde çalışmalarda bulunan Nazım H. Polat'a göre edebiyat tarihinde üç sınırlayıcı unsur vardır. Bunlar;

1. Dil ve millet
2. Coęrafya
3. Siyasi birlik

Abdulhalim Memduh, Şahabettin Süleyman ve Faik Reşat, edebiyat tarihinin başlangıç noktası olarak Osmanlının kuruluşunu görür. Bu yüzden eserlerin üçü de *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* adını alır. Abdulhalim Memduh ve Faik Reşat 15. ve 19. yüzyılları arasını, Şahabettin Süleyman 14. ve 19. yüzyılları arasını eserlerinde işlerler. Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuad Köprülü beraber oluşturdukları *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*'nda, hem Osmanlı Devleti kurulmadan öncesini hem de kurulduktan sonrasını ele alır. Bu şekilde yalnız sınırları, devleti, coğrafyayı değil aynı zamanda dili ve milleti de esas alma yoluna giderler.

Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana çizgileri* eseri ile daha çok Avrupai bir edebiyat başlamadan önce Osmanlı edebiyatındaki gelişmelere değinir ve bunlarla ilgili açıklamalarda bulunur. Tanpınar ise *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile İslamiyet öncesi Türk edebiyatından Avrupai edebiyata kadar olan bölümü geniş bir çerçevede ele alarak açıklar. Tanpınar'ın, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* geniş dönemleri kapsamasa da edebiyat tarihleri içerisinde en geniş yelpazeye sahip eserdir. Hacim olarak da en büyük olanıdır.

İbrahim Aşkî Tanık, daha çok din faktörü üzerinde durarak edebiyat tarihinin sınırlarını Türklerin İslamiyeti benimsemesinden öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırır. Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ile Türk edebiyatında değişimlerin başladığını belirten Aşkî, dini değişimi yani Türklerin İslamiyeti benimsemesini edebiyatın başlangıç noktası olarak görür. Aşkî; “Biri çıra aydınlığı iken diğeri ay aydınlığı yâhut gündüz aydınlığıdır” diyerek bunun önemine vurgu yapar. Aşkî bu nedenle sınırlarını sadece Osmanlı sahası ile sınırlı tutmamıştır.

Edebiyat tarihinde sınırlar belirlendikten sonraki husus edebi devirdir. Tarihi süreç içerisinde meydana gelen gelişmeler eserlerin birbirlerinden farklı ve benzer özellikler göstermeye başlamasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak “Edebi Devir” dediğimiz tasnif şekli ortaya çıkmıştır.

Abdulhalim Memduh tarafından yazılan *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* üç bahis üzerinden oluşur. Yazarın dönemleri ayırırken kronolojiyi dikkate aldığı ve bundan hareketle eserini devirlere ayırdığı görülür. “Bazı Mütalaat” başlığını taşıyan ilk bölümde Türk edebiyatı ile ilgili yüzeysel bilgilere değindikten sonra Osmanlı Türkçesinde dil konusu üzerinde fikirlerini beyan eder. Ayrıca dilimizdeki bozulmanın çoğunluğunun Arabî’den ve Farişî’den alınan kelimelerin sebep olduğunu söyler. Eserde iki devir vardır. İlk devir Sinan Paşa’dan Akif Paşa’ya kadar olandır. İkinci devir ise “Devr-i Teceddüd” yani Akif Paşa’dan şimdiye kadar olan devirdir.

Şehabettin Süleyman, daha çok cemiyetin teşekkülünün değişmesini dikkate alarak edebiyatı üç devreye ayırmış ve bu devirleri de daha çok şahsiyetler çevresinde ifade etmiştir. “Şiir ve Şair Aksamı” ile Âşık Paşa’dan başlayan birinci devir, “Teceddüdat-ı Nesir” başlığıyla Akif Paşa’dan başlayarak Rezaizade Mahmut Ekrem’e kadar olan ikinci devir ve “Edebiyat-ı Cedide” başlığını taşıyan üçüncü devirdir.

Faik Reşat, Edebiyat tarihini edebi devirlere ayırırken belli bir sistem dâhilinde hareket eder. Her devrin başında genel açıklamalarda bulunduktan sonra o devre damgasını vuran sanatçılardan söz eder. Faik Reşat’ın iki farklı devir tasnifi vardır. Bunlardan birincisi 12 devreden oluşur diğeri ise 6 devreden oluşur. İlk tasnife göre edebi devirler; Âşık Paşa Devri, Şeyhî Devri, Ahmet Paşa Devri, Necâtî Devri, Zâtî Devri, Bâki Devri, Nefî Devri, Nâbi Devri, Nedîm Devri, Ragıp Paşa Devri, Şeyh Galip Devri, Şinasi Devri’dir. İkinci tasnifte ise 12 devir yeniden altı devre ayrılarak geri kalanlara da “Devr-i Tufuliyet” adı verilmiştir. “Devr-i Tufuliyet” çocukluk devri olarak geçer. Bu devir içinde Âşık Paşa Devri ile Baki Devri arasında kalan sanatçılar yer alır.

Şahabettin Süleyman ve Mehmet Fuad Köprülü, edebiyat tarihine farklı bir bakış açısı getirerek edebiyatı Şark’a yönelen edebiyat ve Garba yönelen edebiyat olarak ikiye ayırır. Bu ayırımdan sonra edebiyatı devirlere ayırmışlardır. Şark’a yönelen edebiyat, kendi içerisinde beş devre ayrılmıştır. Bunlar; “Devr-i Tasavvuf, Saray Edebiyatı Devri, Devre-i Kemal, Devr-i Fikri ve son olarak Devr-i Şahsiyet ve İnhitat” devirleridir. Garba Yönelen Edebiyat ise kendi içerisinde dörde ayrılır. Bunlar da; “Devr-i Tereddüt ve Bîkarî, Devri Tekerrür, Devr-i Fetret, Devr-i Rikkat ve Devri Tekemmül devirleridir.”

Mehmet Fuat Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi* kitabında yaptığı son tasnif ise günümüzde en çok kabul görmüş olan tasniftir. Bu tasnife göre edebiyatı üç devir halinde ele alabiliriz. “İslamiyetten Evvelki Türk Edebiyatı, İslam Medeniyeti Tesiri Altındaki Türk edebiyatı ve Avrupa Medeniyeti Tesiri Altındaki Türk Edebiyatı’dır.” Bu tasnif ilmi bir metot kullanılarak yapılan ilk tasniftir. Bundan sonra yazılan edebiyat tarihlerinde de bu tasnife göre sınıflandırma yapılmıştır.

Kenan Akyüz'ün *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri* bir giriş ve beş devirden meydana gelir. Eser, dönemlere göre sınıflandırırken daha çok türlere göre bir sınırlandırma yapmıştır. Akyüz, şiir, tiyatro, hikâye ve roman, mizah ve hiciv, edebî tenkit başlıkları altında hem açıklamalarda bulunarak hem de bu türlerde gelişmeleri sağlayan şair ve ediplere değinerek edebiyatı devirlere ayırmıştır. Bunlar; “Tanzimat Devri Edebiyatı, Servet-i Fünun Devri, Servet-i Fünun Dışındaki Edebiyat, Fecr-i Âtî ve Millî Edebiyat Devri’dir.”

Ahmet Hamdi Tanpınar edebiyatı, vücuda geldiği devre içinde yerleştirmeyi ihmal etmemekle beraber, bir sanatkâr olarak eserlerin muhteva, yapı, dil ve üslubuna ayrı bir dikkatle bakmaktadır. Edebiyatı iki dönem ve bu dönemleri de alt başlıkları ile ele alan Tanpınar, bunların ilkinde “19. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Edebiyatı”, ikincisi ise “Tanzimat Seneleri” ismini vermiştir. “Tanzimat senelerini” de kendi içerisinde ikiye ayırır. Daha çok dönemlerin önemli isimleri üzerinden hareket eden Tanpınar, ele aldığı edip ve şairlerin hayatlarına edebi kişiliklerine ve eserlerine geniş bir şekilde yer verir.

İbrahim Aşkî Tanık, edebiyatı devrelere ayırmadan önce din etkisi üzerinde durur. Türklerin İslamiyeti kabul etmesi yeni bir edebiyatı meydana getirir. Bundan dolayı Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ve sonrası olmak üzere iki önemli safha vardır. Daha sonra yaptığı edebi devir tasnifinde edebiyatımızı üç devre ayırır. Bu tasnifi yaparken edebiyatı tarih, şekil ve renk olarak üçe ayırır. Birincisi “Devr-i Kadîm” namıyla Osmanlı devletinin kuruluşundan Kânûni zamanına kadar devam eder. İkincisi “Mutavassıt” namıyla Bâki ile başlayarak Mahmûd-ı Sâni zamanına ve üçüncüsü “Devr-i Cedid” namıyla günümüze kadar gelen edebiyattır. Aşkî en zengin devir olarak, “Mutavassıt” devrini görür ve bu tasnifi yaparken devrin önemli isimlerinden hareket eder. Bu yönüyle edebiyat tarihine bakış açısı da farklılık gösterir.

Edebiyat Dersi Hülâsaları adlı eser, altı bölümden oluşur. Edebiyat tarihi hakkında bilgiler verilerek başlayan ilk bölümde; edebiyatın tarihi, güzel sanat dalları ile olan ilişkilerine, yakınlıklarına değindikten sonra edebiyatın, bir medeniyet tarihinin şubesi olarak nasıl var olduğu gösterilir. Daha çok bilgi vermek amacıyla yazılan bu eserde belli

bir metot kullanılmıştır ve bu yönüyle kendinden önceki eserlerin çoğundan ayrılır. Aşkî'nin dönemleri ayırırken de daha çok döneme damga vuran isimlerden ve önemli olaylardan hareket ederek bir tasnif yoluna gittiği görülür. Eserin her bir bölümünde genel geçer açıklamalarda bulunan Aşkî, daha sonra da dönemlere damga vuran ediplere yer vermiştir. Bununla beraber geri kalan ediplere ve önemli eserlere de ismen değinmiştir. Eserde yer edinen ediplerin birçoğunun hayatları ve eserleri hakkında uzun uzun bilgi verilirken bazıları hakkında az bilgi verildiği ya da hiç verilmeyerek ismen değinildiği görülür.

Metodolojik olarak bakıldığında eseri edebiyat tarihi bağlamından koparan aruz ölçüsü bilgilerini örnekleriyle anlatma kısmındaki gibi bir takım ayrıntılara rastlansa da eserdeki tasnif tercihi edebî dönemler hakkında verilen bilgiler çalışmanın edebiyat tarihi olarak da değerlendirilebileceğini gösterir. Edebiyat hakkında bilgiler ve tanımlar, eserin birçok yerinde karşımıza çıkar. Eserin bazı bölümlerinde verilen bilgiler yazarın öznel fikirlerini içermekle birlikte kimi yerlerde yanlış veya eksik bilgilerin verildiği de görülür. Bu yüzden eserde tam anlamıyla bir nesnellüğün söz konusu olduğu söylenemez.

Eser diğer edebiyat tarihleri ile konu, kapsam ve metot olarak karşılaştırıldığında ise karşımıza benzerlikler ve farklılıklar çıkmaktadır. Bu da İbrahim Aşkî'nin kendinden önceki edebiyat tarihi alanında yazılan eserlerden bazı hususlarda etkilendiğini gösterir. Ancak edebiyatı sadece Osmanlı sahası ile sınırlı tutmayan yazar, Türklerin İslamiyet öncesi edebiyatı hakkında da bilgiler vererek İslamiyet'in kabulü ile edebiyatın yeniden şekil aldığını belirtir. Aynı zamanda eski edebiyat üzerinde yoğunlaşsa da halk edebiyatı ürünlerine de hem ismen değindiği hem de örnekler verdiği de görülür. Aşkî, edebî devir konusunda ise diğerlerinden farklı olarak en önemli devri "Mutavassıt Devri" olarak görür. Yazarın edebiyata ve edebî konulara getirdiği farklı bakış açısı eseri edebiyat tarihi açısından değerli kılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003
- AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana çizgileri* İnkılâp kitapevi, Yenibosna, İstanbul, 1995.
- APAYDIN, Dinçer, “Yöntem Bilgisi Açısından Şahabettin Süleyman ve Köprülüzade Mehmet Fuat Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013
- BOTSOKEYEVA, Nurabiubiu, “Yöntem Bilgisi Açısından Mehmet Hayrettin Tarih-i Edebiyat Dersleri”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013
- ÇOKER Fahri, *Deniz Harp Okulumuz 1773*, Deniz basımevi Müdürlüğü, İstanbul 1984
- DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012
- GÜLTEKİN, Sabahattin, “Yöntem Bilgisi Açısından Şehabettin Süleyman Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013
- GÜNAYDIN, Yusuf Turan, “İbrahim Aşkî ve Necip Fazıl”, *Hece Dergisi*, Ankara, 2005-01,
- HAYRETTİN, Mehmet (1912), *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, Konya Vilayeti Matbaası
- İslam Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988-2013
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Kafa Kâğıdı*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2013
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *O Ve Ben*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 2015
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, *Türk Edebiyat Tarihi 1*, Alfa Yayın Evi, 2016
- ÖZBEK, Özgül, “Yöntem Bilgisi Açısından Köprülüzade Mehmet Fuat Türk Edebiyat Tarihi 1”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013

POLAT, Nazım H, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013

REŞAT, Faik (1911-1912), *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Zarafet Matbaası, İstanbul
SÜLEYMAN, Şehabettin (1328/1910), *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*, Sancakciyan Matbaası, İstanbul

TANIK, İbrahim Aşkî (1340/1921-1922), *Edebiyat Ders Hülâsaları*, Matbaa-i Bahriye

TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2012

YILMAZ, Sibel, “Yöntem Bilgisi Açısından Abdulhalim Memduh Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013

ZHİYENBAYEV, Yerlan, “Yöntem Bilgisi Açısından Faik Reşat Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye”, *Yöntem Bilgisi Açısından Türk Edebiyatı Tarihleri*, Maltepe Ankara, 2013

SÖZLÜK

Aa

- Add: Sayma, sayılma
- Ağyâr: Yabancılar
- Ahfâd: Torunlar
- Âhir: Son, en sonra
- Âhize: Telefon cihazının sesi olmaya ve

konuşmaya yarayan alet

- Ahl-i hevâî : Haylaz
- Ahvâl: Haller
- Akis: Akseden, yansıyan
- Akliyât: Akıl ile araştırılıp bulunulabilen şeyler
- Aks: Çarpma, çarpıp geri gelme
- Alelâde: Olağan, sıradan
- Alelamyâ: Körü körüne
- Alelhusus: Özellikle
- Alelumum: Genellikle
- Âlem-i hayâl: Hayal âlemi
- Amâl: İşler
- Âmil: İcra eden
- Ârif: Bilgi sahibi, irfan sahibi
- Ârif-i billâh : Velilik mertebesine ulaşan kimse
- Âsâr: Çalışmalar sonucu ortaya çıkan eserler,

izler, alametler,

- Âsâr-ı mimâri: Mimari eserler
- Atâlet: İşsizlik, tembellik
- Avdet: Geri gelme, dönüş
- Ayb: Utanılacak şey, kusur
- Ayn: Aslı, bir şeyin eşi, tıpkısı
- A'zâ: Organlar

Bb

- Bâb: Kapı

- Bâdehu: Daha sonra
- Badel-islâm: İslamiyet sonrası
- Bedâyi: Eşi benzeri olmayan
- Bedîhî: Aşîkâr, açık
- Behîmiyyet: Hayvani, hayvanlık hali
- Berdâr: Darağacına çekilmiş, asılmış
- Beyân-ı te'essürü: Üzüntü beyanı
- Bidâyet: Başlangıç, başlama
- Bilâhere : Sonra, sonradan
- Bilbedâhe: Açıkça, açıklıkla
- Binâenâleyh: Bunun üzerine

Cc

- Câmî : Derleyen, toplayan
- Cebr-i nefis : Kendini zorlama, kendini zor tutma
- Cehl : Bilmezlik
- Cereyân : Akma, akım, geçme
- Cibillî : Yaratılıştan, doğuştan gelen
- Cihet: İstikamet
- Cismânî: Beden
- Cûş ü hurûş: Taşıp coşma
- Cühelâ: Bilgisizler
- Cüz :
- Cüz'î mülâhaza : Bir kısım düşünceler

Dd

- Dâime: Devamlı, sürekli
- Dakik: İnce düşünce,
- Darb-ı mesel : Atasözü
- Defaten: Bir defa, birden
- Delâlet: İşaret
- Deryâ: Deniz
- Destgâh: Tezgâh
- Devâ : İlaç, çare
- Devr-i cedîd: Yeni devir
- Dîbâce: Başlangıç, önsöz

Ee

- Eâzım: Pek büyük olanlar, büyük kimseler
- Ebcet: Eski Sami alfabesine göre tertiplenmiş, Arapça'ya mahsus sesleri gösteren harfler ilave edilmiş ve bu sıraya göre harflere, birden ona sıra ile, ondan yüze onar onar, yüzden bine yüzer yüzer olmak üzere birer sayı değeri verilmiş olan Arap harflerinin diziliş sırası ve bütünü.

- Ecnebî: Yabancı
- Ecza : Parçalar, kısımlar
- Edevât: Bir işi işlemeye vasıta olan şeyler, aletler
- Edîbâne: Edebli, terbiyeli, zarif, nazik,
- Efkâr: Düşünceler, fikir
- Efrâd: Fertler
- Ehadiyyet: Birlik, Allah'ın birliği
- Ehemmiyyet: Pek mühim olma, önem, değerli
- Ehl-i beyt: Hane halkı, Hz. Peygamberin yakın akrabası
- Ehl-i mantık: Mantık sahibi,
- Ekser: Daha ziyade, en çok
- Ekseriya: Sık sık
- Ekseriyet: Çoğunlukla
- Elem: Ağrı, acı sızı, sancı
- Emâre: Alamet, nişan eser, ipucu
- Enfüs ü âfak: Nefsin ufukları
- Enfüs: Nefis
- Envârü'l-âşıkîn: Âşıkların Nurları
- Erbâb: Sahipler
- Eşkâl-ı Kadîme: Eski biçimler, tarzlar
- Evvel: Önce
- Evzan: Ölçüler

Ff

- Fâsılalarla: Aralık, ara
- Fazîlet: İyi huy, erdem, insanın yaratılışındaki iyilik

- Fevk: Üst
- Fevkalâde : Alışılmışın dışında, olağanüstü
- Feyezan: Taşma
- Feryad : Haykırış, çığlık
- Fırkâ-i nâciye: Selamet yolunu bulmuş fırka,

müslüman gurup

- Fıtrî: Tabi, yaratılıştan olan
- Filhakika: Hakikaten, gerçekten
- Fikr-i hamiyet: Milli onur, haysiyet fikri
- Fûru: Dallar, asıldan ayrılan kollar

Gg

- Gâfil: Gaflette bulunan,
- Gaip: Kayıp
- Garaz: Gaye, maksat, istek
- Garazkâr: Kindar, düşmanlık güden
- Gayb âlemi: Gözle görülemeyen şeylerin âlemi
- Gayb: Gözle görülemeyen
- Gayriihtiyârî: İrade dışı
- Gülü: Boğaz
- Güruh u layüflihunun: Kurtuluşa ermeyen

Hh

- Hâdim: Hizmet eden
- Hâdimü'l Hameyni'ş-Şerîfeyn: Mekke ve Medine gibi iki kutsal yere

hizmet eden

- Hâfız-ı kütüp: Kütüphaneci, kitapları hıfzeden,

saklayan

- Hafîd: Torun
- Hâiz: Malik, sahip, taşıyan
- Hakikat-ı Muhammediye: Zatı ulûhiyyetin teayyün-i evvel ve

esmâ-yı hüsnâ itibariyle mertebesi

- Hakîmâne: Hikmet sahibi, hâkim olana yakışacak

surette

- Hâlel: Boşluk, bozma, bozukluk, eksiklik
- Hâlis: Hilesiz, katkısız

• Haluk:	İyi huylu, İnsaniyetli, geçim ehli olan
• Harim:	Biri için kutsal olan şeyler, harem dairesi, harem
• Hasenât:	İyi şeyler, iyi haller
• Hâsıl:	Meydana gelen
• Hasis:	Değersiz, kıymetsiz
• Hasr:	Sıkıştırma
• Hâtim:	Bitiren, mühürleyen
• Hatve:	Adım
• Havâs:	Keyfiyet
• Havi:	Kaplayan, toplayan
• Hâzıra:	Bir yere yerleşmiş
• Hazm:	Sindirme
• Hem-âhenk:	Uygun, denk
• Hezel:	Eğlence, alay, şaka
• Hicâz:	Türk müziğinde sekiz numaralı makamdır.
• Hidmet :	Hizmet, iş vazife
• Hilkat:	Yaratılma, yaratılış
• Hub-1 evlâd :	Evlat sevgisi
• Hub-1 nefsi:	Nefis sevgisi
• Hub-1 millî:	Millet sevgisi
• Hudâyınâbit:	Kendi kendine yetişen
• Hülâsa:	Bir şeyin veya bir sözün özü
• Hük-m-i kat'î :	Kesin hüküm
• Hüsn:	Güzel iyi
• Hüsn-i mutlak:	Tek güzellik, ilahi güzellik
• Hüviyyet:	Mahiyet, hakikat, asıl
İi	
• İblâg:	Vardırma, erişmek, ulaşmak
• İbtidâî:	Ham, işlenmemiş
• İfrât:	Aşırı gitme, pek ileri varma
• İhdâs:	Meydana getirme ortaya çıkarma
• İhtizâz:	Titreme

	• İkmâl:	Kemale erdirme, tamamlama, bitirme
gitme	• İktifâ:	Önündeki örneğe uyma, arkasından
	• İlelebet:	Sonsuza kadar
gönül alma	• İltifât:	Yüzünü çevirip bakma, hatır sorma,
	• İmtidâd:	Uzama, uzun sürme
	• İnhiraf:	Değiştirme,
	• İnsâf:	Vicdana veya mantığa dayanan adalet
	• İntibâh:	Uyanma, uyanıklık, göz açıklığı
	• İntihâb:	Seçme, seçilme
	• İntizâm:	Tertipli, düzgün
	• İrâd:	Söyleme, getirme
	• İrtihal:	Ölmek, göçmek
	• İsnâd:	Bir şeyi, birisi için yaptı deme.
	• İstîdâd:	Kabiliyet, yetenek
zengin olmak	• İstignâ:	Başka bir şeye ihtiyaç duymama,
	• İstihrac:	Sonuç çıkarma, anlam çıkarma
	• İstimâ:	Kulak verme, dinleme,
	• İstimâl:	Kullanmak
	• İtidâl:	Ortalama, aşırı olmama hali
	• İtikad:	Bir şeye bağlanma, gönülden tasdik
ederek inanma		
	• İtmam:	Tamamlama, bitirme, tamam etme
	• İttihâz:	Kabul etme, edinme,
	• İzâle:	Giderme, giderilme
	• İzzet:	Değer, kıymet, yücelik
Kk		
	• Kabîl:	Kabul eden, kabul edici
	• Kable-l islâm:	İslamiyet öncesi
	• Kâfile-i üdebâ :	Edebiyat topluluğu
	• Kâim:	Ayakta duran, bulunan
	• Kâin:	Mevcut olan, var olan

- Kâmilên: Noksansız, tam olarak, tamamen, bütün
- Kani: Kanaat getirmiş, inanmış
- Kariha: İnsanda kendiliğinden hâsıl olan fikir
- Kavî: Güçlü, kuvvetli
- Keder: Tasa, kaygı, gönül üzüntüsü
- Kemal: Olgunluk, yetkinlik
- Kemmiyet: Sayı, nicelik
- Kesâfet: Yoğunluk, koyuluk.
- Kesb: Çalışıp kazanma
- Kesret: Çokluk, bolluk
- Keyfiyet: Nitelik, bir şeyin iyi veya kötü olması

ciheti

- Kısmî âzamı : Büyük parça
- Kıyam: İşe kalkışma, teşebbüs etmek
- Kibriyâ: İlahi, büyüklük, ululuk
- Kilâb: Köpek
- Kudemâ: Eskiler, eski adamlar
- Kuvve: Kuvvet, güç, kabiliyet
- Kuvve-i muharrike: Bir cismin hareketinden doğan enerji

Ll

- Letâfet: Güzellik, incelik
- Levh- i mahfuz: Allah tarafından takdir edilen şeylerin

yazılı olduğu levha

- Levh: Yassı, düz, üzerine resim, yazı

yazılabilen nesne

Mm

- Ma'rûf: Herkesçe bilinen, tanınmış
- Mâadâ: Başka, -den başka
- Maârif: Bilimler, bilgi
- Mahâsin: Güzellikler
- Mahbûb: Sevgili, sevilen kimse
- Mahdud: Sınırlanmış, sınırları belli
- Mahsusa: Hususi
- Mahzâ: Sadece, yalnız

• Mâil:	Bir yana bir tarafa doğru eğilmiş,
meyletmiş.	
• Maîşet :	Yaşama, yaşayış,
• Makbûl:	Kabul olunmuş, hoş karşılanan
• Mâmâfih :	Bununla beraber
• Manzum:	Vezinli, kafiyeli
• Mârîfet:	Ustalık, beceriklilik, hüner
• Mâruf:	Tanınan, bilinen
• Mazûr:	Özürlü
• Mebnî:	Bina edilmiş, yapılmış
• Medfûn:	Defnolunmuş, gömülmüş
• Medh u zemm:	Övme ve yermeye
• Mefhum:	Anlam, kavram
• Meftun:	Gönül vermiş, tutkun, vurgun
• Melanet:	Mel'unluk, lanet edilmeye değer iş
• Menba:	Kaynak, pınar
• Mergup:	Rağbet edilen, arzu edilen
• Merkad:	Mezar, kabir
• Meşhûd:	Gözle görülmüş, görünen
• Meşihat:	Şeyhlik, murşitlik
• Meşreb:	Yaradılış, huy, mizaç
• Metânet:	Sağlam, mükemmel, kuvvetli
• Mevce:	Dalga
• Mevrûse:	Miras kalmış, miras
• Mevzun:	Vezinli
• Mevzûniyyet:	Hesaplı, düzgün, düzenli
• Meziyyet:	Üstünlük vasfı
• Mikyâs:	Kıyas etmek, ölçmek
• Misâl:	Örnek
• Miyân:	Ara, arada, ortada
• Mizâc u meşreb:	Yaradılış, tabiat mizacı
• Mizâh:	Şaka, latife, eğlence
• Muâdil	Denk
• Muâşeret:	Birlikte yaşayıp iyi geçinme

	• Mu'ar:	Ödünç
	• Muasır:	Çağdaş, bir asırda yaşayan her biri
	• Muhakkak:	Hakikati, doğruluğu, gerçekliği belli
olmuş	• Muharrir:	Yazar, eser sahibi
	• Muhayyel:	Hayal kurulmuş
	• Muhit:	Etrafını çeviren, çevreleyen
	• Muhtasar:	Kısaltılmış, kısa
	• Muhtelif:	Çeşit çeşit, birbirine uymayan, zıt
	• Mukaffa:	Kafiyeli, kafiyelenmiş
	• Mukallid:	Taklitçi
	• Mukayyed:	Bağlanmış, kayıtlı
	• Muktezâ:	Gerektirmek, gerekli kılmak
	• Muntazam:	Sıralanmış, düzgün
	• Musâhabet:	Karşılıklı konuşma, sohbet
	• Mûsikîyye:	Müzik
	• Mûsikîşinâs:	Müzikçi, müzikle uğraşan kimse
	• Mutâlâ'a:	Okuma, tetkik, düşünme
	• Mutâbaat:	Birine uyup arkasından gitme, ona tabi
olma	• Muteassıbın:	Kendi dininden ve milletinden
başkasına kin ve düşmanlık besleyen	• Mutavassıt:	Ortasında olmak, arada olmak
	• Muttasıl:	Aralıksız ve yan yana
	• Muvaffak:	Başaran, beceren
	• Muvaffakıyyet:	Başarmak
	• Muvâffık:	Uygun, yerinde
	• Muvakkat:	Süresiz, geçici
	• Muvâzî:	Aynı nitelik ve özelliklere sahip olan,
benzer, denk	• Müfid:	Manalı, faydalı
	• Müberra:	Temize çıkmış, aklanmış
	• Mücedid:	Yenileyici, yenileyen, yenilik yapan
	• Mücerred:	Madde ve cisim halinde olmayan

• Müderris:	Ders veren, ders okutan
• Müellifi:	Telif edilmiş, kitap olarak basılmış, yazılmış, toplanmış
• Müellif :	Yazar
• Müfid:	Faydalı, manalı
• Müftedi:	Bedel verip esirlikten kurtulan
• Müftehir:	İftihar eden, övünen
• Mükellef:	Mükemmel şekilde hazırlanmış olan
• Mülâhaza:	Dikkatle bakma, iyice düşünme, düşünce
• Mümtaz:	İmtiyazlı tutulmuş, seçkin
• Münezzeḥ:	Tenzih edilmiş, eksiklikten, kötülükten ve noksanlıktan arındırılmış.
• Münferid:	Yalnız, tek olan
• Münzevi:	İnziva eden, köşeye çekilen
• Mürâcaat:	Başvurma, danışma
• Mürekkeb:	Terkip edilmiş, birleştirilmiş
• Mürsile:	Gönderen, yollayan
• Mürşid:	İrşâd eden, doğru yolu gösteren, kılavuz
• Müsâ'id:	Elverişli, uygun
• Müsâvî:	Eşit
• Müstağni:	Umursamaz, kayıtsız
• Müşâhede:	Göze görünmek
• Müşâhid:	Gören, müşahede eden
• Müşârünileyh:	Adı geçen, adı anılan, kendisine işaret olunan
• Müşterek:	Ortak, ortaklaşa, birlik
• Mütâba'at:	İntiba etme, birine tabi olma, uyma
• Mütâlaa:	Düşünme, tetkik,
• Mütamâdiyen:	Devamlı, sürekli olarak
• Müteaddid:	Çok sayıda, çok
• Müteallik:	İlgili, alakalı
• Müteessir:	Üzülme, duygulanmak

- Mütefâvit: Birbirinden farklı, çeşitli olan
- Mütegalibîn: Zorbalık eden, zorba
- Mütehassız: Hislenen, duygulanan
- Müteheyyiç: Heyecana gelen, coşan
- Mütemâdiyên: Devamlı, sürekli olarak
- Mütenâsib: Uygun olan, münasip
- Mütevâfık: Birbirine uygun olan
- Müteveccih: Yönelmiş, yönelen

Nn

- Nâfiz: Delip geçen, tesirli
- Nâib: Kadı vekili, şeriat hükümlerine göre

hüküm veren hâkim, kadı

- Nâil: Muradına eren
- Nâmütenâhî: Sonsuz
- Nâsih: Nasihat eden, öğüt veren
- Nazar: Düşünme, göz atma, iltifat
- Nâzik: Terbiyeli saygılı, ince
- Necât: Kurtulma, kurtuluş, selamet
- Necat: Kurtuluş, kurtulma
- Nedîm: Sohbet arkadaşı, meclis arkadaşı
- Nefha: Üfürme, can veren üfürme
- Nefsânî: Canlılığın uyandırdığı arzularla ilgili
- Nefsâniyyet: Kin, düşmanlık
- Nemâ: Büyüme, uzama
- Nev'î: Çeşit, cins
- Nezh: Temiz, pak, güzel, kibar,
- Nizâm: Sıra, düzen
- Nübüvvet: Nebilik, peygamberlik

Pp

- Peydâ: Meydanda, açıkta

Rr

- Rakîk: Yufka yürekli
- Raks: Sıçrayarak oynama, dans etme
- Refik: Arkadaş, yoldaş

• Revâc:	Kıymet, değer
• Riyâziye:	Matematikle ilgili bilimler
• Rûh-ı madde:	Madde ruhu
Ss	
• Sadâret:	Sadrazam, sadrazamlık makamı
• Sâdır:	Çıkan
• Safvet:	Saflık, temizlik, Arılık
• Saha:	Meydan, avlu, alan
• Sahi:	Gerçek
• Sahife:	Kâğıt yaprağı
• Sâika:	Sevk eden, götüren
• Sâir:	Hareket eden, seyreden, yürüyen
• Sâlim:	Sağ, sağlam, eksiksiz
• Sanâyi-i Nefîse:	Güzel sanatlar
• Sathî:	Yüzeysel, üstünkörü
• Say:	Çalışmak, çabalamak, Gayret etmek
• Sebkat:	Cereyan etmek
• Sefâret:	Sefirlik, elçilik
• Sehl:	Kolay, sade
• Semere:	Fayda, verim
• Seyr u süluk:	Tarikatta takip olunan usul, tarikate

giren kimsenin gerçek varlığa ulaşması için yaptığı manevi yolculuk

• Seyyiât:	Fenalıklar, kötülükler,
• Sûdur:	Meydana gelmek, ortaya çıkmak
• Sulbi:	Kendi evladı, oğlu
• Sûret:	Biçim, görünüş, kılık
• Suret-i mahsusa:	Özelikle, bir gayeye dayanarak
• Sükût:	Susma, sessizlik
• Süluk:	Bir yola girme, bir yol tutma
• Sürûr:	Sevinç

Şş

• Şevket:	Büyüklik, heybet
• Şiddet:	Sert, sıkılık
• Şuarâ:	Şairler, ozanlar

Tt

- Taalluk: İlişği, ilgisi olmaz
- Tab: Kitap basma
- Tab: Parlayan, parlatan, aydınlatan
- Taban: Kendiliğinden yaradılıştan
- Tâbi : Birine veya bir şeye uyan
- Tabî: Tabiatla ilgili, tabiatta olan
- Tâdad: Sayma
- Tagaddi: Muhtaç olmama, zenginleşme,
- Tagannî: Zengin olma, zenginleşme
- Tahdis-i nimet: Nimete teşekkür
- Tahsis: Mahsus, ayırarak
- Takdîm: Sunma,
- Taksîm: Bölme, parçalara ayırma
- Tâlî: İkinci derece olan
- Tamâyül: Eğilme, meyletme
- Tarab: Sevinç, şenlik
- Tarik: Yol
- Târîkî: Yol
- Tasallut: Musallat olma, sataşma
- Tasannu: Yapmacık, bir şeyi olduğundan daha

süslü gösterme

- Tavzif : Vazifelendirme, işe alma
- Tazarruat: Ricalar, yalvarmalar, niyazlar.
- Te'hîr: Sonraya, geriye bırakma, geciktirme
- Tebdîl: Değıştirme
- Tebellür: Billurlaşma
- Teblîg: Yetiştirme, eriştirme, birleştirme
- Teceddüd: Tazelenme, yenilenme
- Tecelli: Görünme, görünür olma
- Tecelliyât: Tecelliler
- Te'dib: Terbiye etme, terbiyesini verme
- Tedvin: Kitap haline getirme, divan şekline

sokma

• Tefâhürü:	Övünme, övünç
• Tefevvuk:	Üste çıkma, üstün olma, yükselme
• Tefrîk:	Ayırmak
• Teheyyüc:	Heyecanlanma, coşma
• Tekellüf:	Güçlüğe, zahmetli bir işe katlanma
• Tekellüm:	Konuşma
• Tekerrür:	Tekrarlanma
• Telâkki:	Kabul etme
• Telezzüz:	Zevk alma, hoşlanma
• Temâyül:	Bir tarafa doğru eğilme, meyletme
• Temevvüç:	Dalgalanma, dalga dalga
• Temyiz:	Ayırma, seçme, ayırt etme
• Tenvir:	Işıklandırma, aydınlatma
• Terakki:	İlerleme, gelişme,
• Terbiye:	Eğitim, görgü, besleyip büyütme
• Terci:	Geri çevirme, döndürme
• Teressüm:	Resimleşme, resim gibi canlanma
• Terkib:	Birleştirme, birkaç şeyi birleştirip

karışık bir şey meydana getirme.

• Tertib:	Dizme sıralama, düzene koyma
• Teselsül:	Zincirleme
• Teşbîh:	Benzetme
• Teşekkül:	Kurulma, kuruluş, meydana geliş,

şekillenme

• Teşekkül:	Şekillenme, meydana gelme
• Teşhir:	Gösterme, şöhretlendirme
• Teşkil:	Bir şeye şekil, suret verme
• Tetebbu:	Bir şeyi etraflıca tetkik etme, inceleme
• Tevâlî:	Birbiri ardına gelmek
• Teveccüh:	Sevgi, iltifat
• Tevellüd:	Doğma, doğum
• Tevîl :	Sözü çevirme, söze ayrı mana vermeye

kalkışma

• Tevsi:	Genişletme
----------	------------

Uu

- Ulûm-i riyâziyye: Matematik bilgiler
- Umûmîyet: Genel
- Usûl-u fûru: Bir kimsenin kendinden öncekiler ve

sonrakileri, ataları ve çocukları

Üü

- Ülfet: Kaynaşma, alışma
- Ümerâ: Emirler, beyler, rütbeli subaylar

Vv

- Vaiz: Dini öğütlerde bulunan
- Vâkıa: Olmuş olan şey, olay
- Vârid: Erişen, varan
- Vech î abus: Asık suratlı
- Vechi: Yüzle ilgili, yüze mensup
- Velâdet: Süleyman Çelebinin Mevlidinde Hz.

Muhammed'in doğuşunu anlattığı bölüm

- Vikaye: Koruma, esirgeme, kayırma
- Vukuf: Bilgi, bilme, anlama,
- Vesâire: Ve benzeri

Yy

- Yegâne: Biricik, tek
- Yekpâre: Tek parça, tek parçadan ibaret.

Zz

- Zâhir: Meydanda olan, görünen, açık, belli

olan

- Zâhiri: Görünen, görünürdeki
- Zâil: Sona eren, devamlı olmayan
- Zarîfâne: Zariflikle, incelikle
- Zarûret : Mecburiyet, zorunluluk
- Zâtiye: Kendiyle ilgili, kendisine ait, kişilik,

Özlülük

- Zaviye: Köşe, açı
- Zâyi: Ziyan, zarar
- Zekâvet: Zeki, zekilik

•	Zemmetmek:	Yermek, çekiştirmek, dedikodusunu yapmak
•	Zerâfet:	İncelik, zariflik
•	Zevâl:	Yok olma, sona erme
•	Zevk-i edebî:	Edebiyat zevki
•	Zevk-i mimârî:	Mimari zevki
•	Zevk-i mûsikî:	Müzik zevki
•	Ziyâ:	Işık, aydınlık
•	Ziyâretgâh:	Ziyaret yeri, türbe
•	Zuhûr:	Görünme, meydana çıkma,
•	Zürefâ:	Zarif, ince duygulu kimseler

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Abdulvahap DAVRAN

Doğum Yeri ve Tarihi : SOLHAN /01.03.1992

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Bartın Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Yok

İletişim

E-Posta Adresi : vahap.davran12@gmail.com

Tarih :25.01.2018(Tez Sınav Tarihi)

Bu eserin;
kataloglanması, dijital ortama aktarılması ve
elektronik ortamda kullanıma sunulması
İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)'nın desteğiyle
İBB Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü (Atatürk Kitaplığı)
tarafından gerçekleştirilmiştir.

Proje No	: İSTKA/2012/BIL/233
Destek Programı	: Bilgi Odaklı Ekonomik Kalkınma Mali Destek Programı
Projeyi Destekleyen	: İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)
Proje Adı	: Osmanlı Dönemi Nadir Eserlerin Kataloglanması, Dijital Ortama Aktarılması ve Elektronik Ortamda Kullanıma Sunulması
Proje Sahibi Kuruluş	: İBB Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Proje Yüklenicisi	: Yordam BT Ltd. Şti.
Proje Uygulama Yeri	: Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü - Atatürk Kitaplığı İSTANBUL – Beyoğlu

کورد

مکتب بحریه
ادبیات درسی خلاصه‌لری

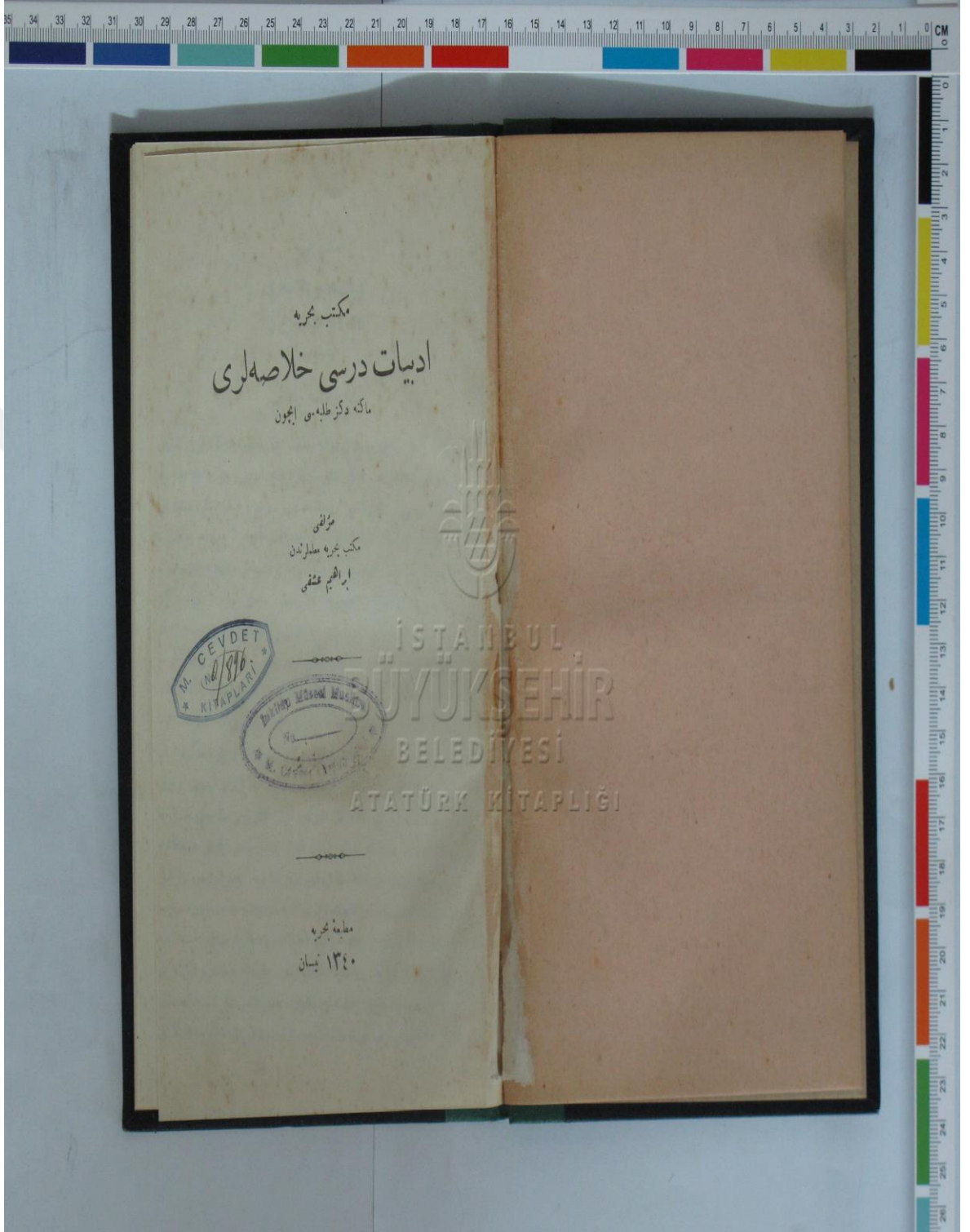
مکتب دکتور طلبه‌سی ایچون

مؤلفی
مکتب بحریه مطبوعه
ابراهیم عشقی

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
ATATÜRK KİTAPLIĞI

مطبعة بحریه
۱۳۴۰ نیسان

مکتب بحره

ادبیات درسی خلاصه لری

ماکه دکز طلہ سی ایچون

—

صنایع نفیسه و ادبیات

انساک بالکوز روحی و یا خیالی ذوقه خدمت ابدن صنعتلردرکه ایلری کلنلری
موسیقی ، رقص ، معماری ، هیکتراشلق ، رسم ، ادبیات در . جزئی ملاحظه ابله
گورولورکه موسیقی ، رقص ، شعر براصله منسوبدر . رسم ، هیکتراشلق ، معماری ،
نقش ، خط هب برلکده اونہ کبلردن بدرجه به قدر آریلیر . مع مابہ خیالمن ،
ذوقدن دوغوب روحی ، فانی دوغوردن دوغوروبه اوفشامق جهنبله هپسی بردر .
چونکہ هپسی قلبک نهچندن ، حسابک فیضاندن حاصل اولور ، طبق دکزک
دالغه لامعی کی . فی الحقیقه دورغون دوران برکوز ، برطرفدن برهوا اسنجه حرکته
کلیر ، رنگی ، شکلی دکیشیر ، ضعیف ایکن قوی اولور ، سکوندن فریاده کچر ،
جغافلره بو کلوب آلاله رفی ساحلک بالیجین قایلری دارماداغین ایدر . ایشنه انساک
روحی یاخود انسان دینلین روح عالمده بوله بدریادر ، غیب عالمندن برنقحه مخصوصه کهنجه
سکوندن حرکت (رقص) ، سکوندن تکلمه (موسیقی و شعر) کچر ، صکره خیال
بدبکمز لوح محفوظنده رسملر ، نقشلر یلار ؛ یاخود دها ایلری کبدوب بولری
خیال عالمندن حس و وجود عالمته نقل ایدرکه دکزک ایچیلیرنی وسائره سنی ساحله
آتمی کیدیر . ایشنه ادبیات دینلین کوزل سوزلر قلبدن صادر اولدینی جهنبله قایلره
تأثیر ابدن بوبله ایچیلردرکه ساحلک جاقبل وقوم دانه لرینه نسبة نفیس ازلردرواونه کبلر
بریکیلره نظراً خدیس قایلر . بنه بونک ایچوندرکه بالکوز معیشت ، خدمت ابدن صنعتلرده
نسبه عابدیر ، قیادر یعنی انساک حیوانیت احتیاجنه خادمدر ؛ صنایع نفیسه ابله
دوغوردن دوغوروبه وبالکوز روحانیت خدمت ایدر . مع مابہ صنعتک بو ایکی نوعی
بربرندن قطعی صورنده تقریب اتمک ممکن دکدر . عادی صنعت ایشلرنده خیال ، ذوق
آزچوق علاقه دار اولدینی کی صنایع نفیسه ازلرنده دخی علی العاده صنعتلرک الی

وارد ، موسیقی ده آلترا ، معماریه بنا ، رسمه ادوات ، اولدنی کی ، یعنی عادی صنعت اربانده معیشت ، ضرورت حاکم اولقله برابر حس ، ذوق ایکنجی درجهه عاملدر ، صنایع نقیسه اهلهده ایسه اصل فوئه محرکه حس ، خیالدر ، فائده ، منفعت ملی درجهه قایم ، ایجاب ابدنجه برنجیلر فائده ذوقی فدا ایدر . ایکنجیلر ایسه عکسفی ییار .

انسان نه قدر ابتدائی نه قدر مادی اولسه ولو بسط درجهه اولسون حسیله ، خیالجه یاشادنی وقلر اولور ، یعنی حیانتک ایچ یوزندن ، قلب وروحندن بوسوبون نائل ، جاهل ، مجرد یاشاماز ، چونکه بدیهدرکه ظاهرده کوردیکمز حیات ، باطنده کی کورمدیکمز حیاتک ظاهر ایدر ، روحی اولمایان شیک حیاتیده اولماز . انسان حیوانی احتیاج قیندن نه سورنه و نه درجهه اولورسه اولسون فور تولدجه کتافندن لطافته کی کئی بوکسیر واصل انسانیت جاننده یاشارکه بویاشامک ذوقی ، به ایچمه کی ذوقلرک فوئده در ، انسانک انسانلی ، برمتک ملتجه بوکسکی ، روحنک غداسی اولان ذوقلره مائل و نائل اولمسه بللی اولور . واقعا حیوان ویاقتسانی دبدیکمز ذوقلره حقیقته روحکدر . لکن بونلر محدود ، موقت و زائلدر و برز اولی و آخری المدر . حال بوکه صرف روحه عائد اولان ذوقلر هیچ اوبله دکدر . قسمزه مر اجمت ابله برز دفت ایدر سهک بو قتلری بک آجیق کوروروز . بولک ایچون اوزون سوزلرستمن

ذوق ؛ ذوق ادنی

ذوق ، هر کسده متفاوت درجهه موجود رفطری حس در و هر صحنده بوجبی واردرکه اوکا نسنه یاد اولور . ذوق موسیقی ، ذوق معماری ، ذوق ادنی کی ، موسیقده ذوق مخصوص ساحی بر ذات طسانی سلسلی ، آهنکاری حقیله تمیز و اولنلر دن لایقنه تلذذ ایدر و کندیسه ذوق ابله دیکتهجک نغملر ، آهنکار ایجاب ایدر یایر . ذوق معماریسی اولان بر ذاتده آثار معماریه هم تقدیر ، هم ایجاد ایدر . گنلک ذوق ادنی یاخوده طبیعت شاعرا احمایده کوزل سوزلری آکلار و سوره کندیسه ده بولوب سولر ؛ بونلری فطری و جبلی اولهرق دفعه و غیر اختیاری یایر ؛ تقلید ابله ، جبر نفس ابله ، تبع و تکلفه اولماز و یایلماز . بوکسک استعداد ، خاص و دقیق ذوق ساحی اولمایانلر صنایع نقیسهده نه قدر اوزمه نوب بر نسلر یعنی نه قدر تقلید و جبر نفس ابله اولقدر کوچوک ، صوغوق و طاسنمز کورونورلر ، واقعا

دبدیکمز کی قابلیت ، طبیعت هر کسده بدرجهه واردر . لکن حسک حاکم و حکم اوله جفی ایشلرده حسنی اک سالم ، اک نازک و نافذ اولانلر استاد انخاذا ایدلملدر .

ذوق ادنیده فطریدر و هر بوکسک استعداد یاخود کسکین ذکاودها کی ارجیح کندی کی کوستر بر . چونکه نام نور اغنه کومولش تخم کسیدرکه مطلقا نما و کمال بولور و طاطلی مویه و بربر ؛ ایستر کندی کندیسه یعنی خالقنک النده نقیشون ، ایستر بللی باشلی بر معلم النده نقیشون . بو بویه اولقله برابر ذوق ادنی مطالعه ابله (کتاب طبیعتی ، کتاب انسانی) ، علم و عرفان ابله هم آچیلوب بویور ، هم کولکله شوب درینله شبر . بوجهله ذوقک بویوک بر قسمی دوغوشدن صکره فزان ایلدیلر چون کسیدر دینله یایر . حال بوکه نور اقدن ، محیطدن غداسی سهجوب ، چکوب آلان تخمدر ؛ یعنی تخمی بویوند اولنده کی بویومک استعداد ایدر . بو استعداد اولسه اوغدا اولان شیلر غذا اولمکن قایره اگر بو نقدی و زرقی حادثه لری ده خلقت دانه دن عد ایدر سهک که حقیقته اولمکن ذوق ادنی دایما یار ایدیلور و کلدن کاله کونور بیلور کوروروز . دیمک ایستوروز که انسان بر کره یار ایدیلور بوب بر ایلماز ، هر جهتدن منادیاً یار ایلقدمدر . یعنی دایما خالقنک دستکاهنده ، النده در .

حسن ، محاسن ادییه

ادیانده بحث ایدیلرک کوزلک ، طبیعی سوزده اولان کوزلکدر ؛ بو ایسه عمومته یا سوله نیان شیک کوزلکی یاخود سوله مک کوزلک ایدر . یایرزه برشی یا حقیقی یاخود خیالی اولور . حقیقی دبدیکمز بو عالم حسه متعلق ایشاده کوزلک ، طبیعتده یاخود انفس و آفانده ظاهر اولان حسن درکه بونظره کوره خیالی کوزلکده بونده داخل اولور . چونکه انفس مفهومندن خیال خارج دکدر . مع مافیه عالم خیاله عائد محاسن ابله شو مشهوریمز اولان عالمه متعلق محاسن بر نندن آبری ده مطالعه ایدیلر یایر ؛ شوقدر وارکه خیالده رسم و نیلر ابدن کوزل رنگار ، شکلر آخیق عالم خارجیدن ، طبیعت محیطدن ذهنه وارد اولان عکسلدر ، بسط اولسون مرکب اولسون . بو حقیقته منی درکه حسن حقیقده کی فکریمز زه طبیعتدن کشیدر دینله یایر (کندیتمز طبیعت مفهومندن خارج اعتبار ایدیکمز زه کوره) .

بو بویه اولقله برابر کوزلی کوزل ، چیرکینی چیرکین کورمکده واردر و بویه بر کورون کوز اولمادجه نه کوزل اولور نه چیرکین . بولک ایچون حسنی طبیعتده مطلق

سورنده آراوب بولمه جالسا نلر بلنك حالا جاليشورلر . زيرا حسنك ظهوري
مهافنا كورون ايله كورن ايله مقدره ؛ يعنى حسن . كوزلده برصفت دور بوده كورمهك
كوزلده ياخود نظر خيالنده ، لوح قلمده ، كتاب روحنده اوفونور . حقيقت حالك
بوله اولدوغنى زنه كوستره حك منالارى قسمرده داتما و كوزنه بولسا بوزمه . مثلا برشيشي ،
سوديكمز بر آدم كوزلدر در ، اوت درز وزده اوله كوروز . بته اوشيشي
سومديكمز بر آدم كوزلدر دبره باقارز ، اكثرا كوزل كورمه زنه كذاك نشئه لي زمانزده
كوزل كورديكمزى باشقه برفت چيركين كورديكمز اولور . بونك ايجون كوكل
كيمي سورسه كوزل اودر ديشلردر كه بك دوضرودر . كوزلك ايله سوكي ايكيزدر
برابر دوزار ، برابر ياشار .

طبيعتده كوزلكي كشف و تقدير ابده حك بر مقياس آرايانلر بولمه بر مقياسك
اولدوغنى بولشدر . حقيقت شودر كه هر كس كورديكيني ، دويدوغنى او آنده كي سال
و مقامنه كوره بر مقياس ايله او طر بونك ايجون اولجور بولونان قيمتلر بر بره بونك
اويغون كوز . چونكه كوزلك يالئيز كورونه ، در بولاه دكل كورنده ، ديوانه
علاقهسي اولان برصفتدر بونك ايجون ايكيسنه ده ناسدر . سكره چيركين ديشلر
شي اولئشه كوزلكي كوروله مين شيدر . چونكه عالده كوزل روحيني اولمايان شي
بوقدر . بوندن سونو نجه چيقاركه كوزلك ، اول و آخر كورن ، دويان ، بيان
ايجوندر . كر چكدن عالم و عارف اولانلر هر شئي كوزل كوردورلر . مطابق صورته
چيركين كورمك ، چيركين كورونك ايله جهالته متمايلدر . بوشحي تفصيل مطالبه
و قنمز مساعد اولدوغن ايجون شيدن بك بو مقدار ايله اگنا ادرز .

اديبانده كوزلك سوزك طائلي ، سوعلي ، تاثيرلى اولسيدر كه بوده سوكي ؛ يعنى
سوكي ايله زياته متحسس بر قلمدن سدر اتمسايه ايتور و بيشه عليه حبه اوله بر قلم
تاثير ادر . بوايكي قلمي يعنى سويلين ايله ديكه كي نغرائنده هر سه ايله آخنده بگزده .
ده سايزه ايكي قلب هر آهك اولنجه و طريقي ايله محبت و محبت ادرلر كه بو . حبالك
بك بونك بر ذوقيدر ؛ بيلديكمز كي مزاج و مشرجه كندبزه اويغون امانلزله حس
و فكر آليش و برشيشي اتمكدره . بو ممانت و مصاحبت ، انسان مدنيتك عاداتا روحى ،
سعادتك بونك بر عنصريدر . بر ملتك ملت اولسچون اول و آخر افرادينك بر بيله
حسا مشرك اولسي لازمدر كه طيق اعضالك الاله و بروب بر دشه باغلي يكباره بر بدن
وجوده كتيرمسي كيدر . جمعتمده بوزيب و نشكل حصوله كلكدن سكره مدنيت ،

معارف ، صنايع حاصل اولور . ايشته ادبات بولمه كرك فردك و كرك جمعيتك حسا .
فكر ابر بر سه باغلي اولسي ياخود اولدوغنى كوستر بر بولمه باغلاغنى بولنده كي كوچلكلرى
ازاله و قارا كلفلى شور ايدر . بوجهله هر حوم كال بك اديبانمز ملتي دبلسز انسانه
نشيه اتمشدر كه دبلسزلك انسان اصل يالئيز باشنه ياشانيرسه يعنى حس و فكر عالنده
منفرد ، عاداتا وحشى كيمي يالارسه اديبانمز اقوده بر ملتك حيات مليه سنى اوله يالار .
بوله بر حيانده ايشه ذوقدن زياته الم ، سروردن زياته كدر ، فعاليتدن زياته عطالت ،
سعادتدن زياته سفاالت ، كالدن زياته زوال بولونور . كذاك دنياشدر كه اركنكك
كوزلكي سوزنده اولور . چونكه محاسن بدنيه زائل و قابيلدر . حس ، فكر ، اخلاق
كوزلكيدر كه قلمبره ، روحلره كورونور و كوستر بيلر . بونده كوسترن سوزدر يعنى
اديباندر و كورنده اديبلر ، شاعرلدر . بونك ايجون سوز اوزدر ديشلر . اوز ،
اصل نور سكه ده روح ديمكش .

ذوقدن ، حسندن بحث اديبلر كن نحمدك خارج قالمسي ممكن دكلر . طبيعتده
حسن داتما رنگدن رنگه ، شكلدن شكله كيرر ؛ بر آن ر آه ناميله اونماز ؛ بر قلم
ده كي كوزلك ديكر بر قلمده عينا كورونمز . بونى علم لسانيله نجلده تكرار بوقدر
دبته اقامه ادرلر . فى الحقيقه بر شيشي عينا تكرار اتمك ، مانكه ، دستكاه ايشيدر .
انسان ذهنه ، قلبه نظر اديوب دورورسه كورور كه هر آن باشقه بر حالده در ، باشقه
بر حسده ، باشقه بر مشاهده در . بوداتما ديكشن حاللر بر قلمده عكس ايدر كه او كا
مستبح ازلى ، فبص نامتاعى ، . . . درلر . بونك هر تجليسي كوزل اولدوغنى كيمي بر
كوزل بر كوزل تعقيب اديوب كير و هيج بر آن نجلدن خالى قالمز . بناء عليه بولم
بونون عيانيه ، بداعييه داتما نجلده اتمكدره . انسانده اجزاي بدنيه جهتيله اولدوغنى
كيمي حسابات قلميه و احوال روحيه جهتيله مناديا محو و اثبات ايدلنكدره . بونك
ايجون ذوقيه ده بكيدن بكي و درلودرلو اولور . چونكه كورديكى ، دويدوغنى بر ذوقيه
دكيشير . بودكيشمه اوقدر بويوكدر كه حقى ، ذوقيه همان كاملا دكيشمه دن عبارت
عد ايدلنده واردر . هر نه قدر بونلرى بر بندن قطعاً قرايق اتمك ممكن دكلر ايسه ده
هر حالده بر كوزل وار ، برده كوزلكي و درلو درلو كوزل كورونمسي وار اولدوغنى
شبه بوقدر .

بوراده حسن ندر سؤالنه جواب و بومكه و يا و بريان جوايلرى نعداد و شقيد اتمك
قيام ابده حك دكاز . چونكه كور كوسى ، دويغوسى اولمايان ايجون بونى نعراف ايله

او کونک ممکن دکدره کورن ودویان ایچون کوزلک دبیان شی ایسه ایسته کوردیکی
ودوبدینی در . بوبله حی . روحی شبلر بنه حس ابله روح ابله بیلینر و عقلیات کبی قال
وقلمه بک کیز . بونلر قلبک احوالندن ، روحک اسرارندنر . بناء علیه صوغوق قانی
فلسفه ابله ذهنزی سپرده جنمزه کندیمزه و محیطمزه صیجاقی قانلیقله کوز دیکوب
وقولاق و یروب جبالک ذوقی جبقارومه باقلم دها ایسدر .

نظم و نثر

اولادنی غالب ایتمش برواله مک یاخود بوری اوبنامش بر جوجوغک بوکسک
سلسله سوبلنرک آغلایشنه دفت ابدیلرسه آرزوق منتظم قاصهلرله نغنی
ایدر کبی اولدینی وقاصهلرک عینی عجا یاخود گله ابله نهایتندیکی کورولور . بونک کبی
شدنه منہج اولوش قیلاردن صدور ایدن سلسلر وسوزلرده آرزوق بوبله یعنی کسبک
کسبک ، دیزلی ودوزنلدره بک زیاده سوبن بر آدمک بلااختیار رقص ایتمیسه بوبله
هجان آزلرندنر . رقص دیکیمز اوپون ایسه مقدار و امتداده مساوی و یا معادل
حرکتلرک انتظام ابله دوامیدر ؛ یعنی بوتون براویون متعدد پارچهلردن و بونلرده
مساوی حرکتلردن مر کبدر . هجان برمدت سکره شدنی ضایع ایدوب اعتداله
کلرکی و یا خیاله کچیکنی آوفت انسان احوالی بر مخاطبه نقل ابدعک اولورسه سوزی
طبیعتیه آرزوق منتظم یاخود منظوم اولمغه تمایل کوسئیر ؛ یعنی اولچولوش ، یچلمش
طاریلمش ، دیزیش کبی اولور . بونظم لسانی بنه دکزک دالغه لایتمسه بکتر . نموج
حرکتی بر حرکت متوائفه ، بر حرکت موسبقه دو ؛ یعنی بر بر بنه اوبغیون خطوه لرک
تکرر و تسلسلی درکه اسن روز کارک دکزک آلتنه یازدینی یازی یاخود دکزک اسن
روز کاری افاده ایدن سوزی نانی اولونه ییلر .

دییه ییلرکه قلیده نائز نهدر شدتلی و امتدادی اولورسه افادهده نظم ووزن آهنگی
اوقدر کوزه چارپه حق درجهده اولور . بونک ایچون نائزی درین وانسکین ، ذکا
و عرفانی کسکین اولان ذائترده طبیعت شعریه ، فطرت شاعرانه وارد دینیلر ؛ مثلا
فضولی کبی ذائتر ایچون شاعر یارادیش ، شاعر دوغمش ، شاعر پورکی درلر . بوبله
نجه کیمسار اولورکه شعری سوبلمش و شاعرلکه شهرت بولامشدر .

شیمدی نظم ، دیزمک و دیزی ، منظوم سوز دخی دیزیش ، سچیلمش و نظامنه
قوشمش سوز دیکدیرکه عمومیتله قلبک شدنه متأثر اولدیفته دلالت ایدر . واقعا هجانک

طبیعی و فطری لسانی نظم در و انسان هان هر درلو نه چنده افاده منه کسبکک ، سمنه
بو کسکک و سائره و بربر . لکن بو منحصرأ و مطلقا بوبله اولماز ؛ دها دوغروس
هجان اعتداله و زواله میل ابتدیکه افاده مک بوتون معناسیله موزونیتی آزالیر و نهایت
بک سزلیه جک بر درجهه اینرکه او وقت نظم ، نثر نامنی آلیر . مع مافیله ک کلشی
کوزل نزلرده بیله موضوعک ماهیت و کیفیتنه کوره هجان اماره سی عد اولونه حق
حالی سچیله ییلر . بونک ایچون نظم شعر لسانیدر ، نثر علم لسانیدر دیه کسدر بوبله مزه
متنور شعر اولوری دینلره خبر دییه به جکمز کبی برسوز منظوم اولورده شعر
اولمه ییلر دینلره ده اوت درز ، چونکه نظم و نثر ، روحک نائزینک آلدینی شکل
و صورندر ؛ اکر بو صورنده روح و ارسه شعردر ، منظوم اولسون اولماسون ؛ بوتسه
سورت ، روح دکدره . کسوه ، رتبه ، مقام بر آدمی اونلرک اهلی باه به جانی کبی
منظوم ، مقفی و مخیل اولسی برسوزی شعر باه ماز .

اسکی مؤلفار شعری بوبله موزون ، مقفی ، مخیل سوزدر دییه تعریف ایتمشدر .
بو تعریف بک یا کلتش و یا کسبک دکدره . چونکه موزونیت روحک نائزیدن دوغبور
اوتاز و منہج ابله ، دکزک نموجی کبی ، سوزده و حالده بر نظم ، بر آهنگ پیدا اولور ،
دها دوغروس قلبک موجه موجه اهتزازی مخیلده ، فریخده عکسکر باهوق لسانه
کلور . روح بر موسیقی شناس ، لسان و فزده اولک آلتی کبی کورولورسه آشکار
اولورکه موسیقی شناسک آلتیه بایدینی نغمه ل ، آهنگار اولاقوهده وجود بولور
یاون اولاقوهده روح دوبار . بناء علیه شعرده خیالیلک ، موزونیت ، حتی قافیه
اصلی و ذائق عد ابدلکه هیچ خطا ایدیش اولماز .

واقعا بوبله شعرک نظمه تخصیصی ، نثر صورنده ک ادبی سوزلرک مرتبتی و قیمتی
کوجولدیور کبدر . لکن اعتراف ابدلدرکه شو تعریف ، افرادنی تمامیه جامع
و اغبارنی بنه تمامیه مانع اولمامقله برابر ، مختصر مفید بر تعریف در . شو قدرکه بو
مالمده هر شیک ، علی الخصوص مرغوب و محبوب بر شیک دوحال ساخته لری ، تقلیدلری
نوره دیک کبی شعرک بوتون رواج کوردیکی زمان و مکانلرده شاعر روحندن محروم
نجه صوغوق قانی ، آغبر دوغولو ، قانی پورکی کیمسار شاعرانکه بلته نوب خیلی
موزون و مقفا یازیلر یازمشدر . لکن شیمدی کور بیوروزکه کرجک شاعرلردن و اونلرک
روحلو سوزلردن باشقه میدانده بر منظوم سوز کورولدیور .

اوزان عثمانیه

قطبعلی . فایه . اشکال قدیمه و حاضره
 لظمه سوز بر او چو به کوره سوله نیر که بو اولچوبه وزن دیرلر . و زنلر اولاعرب
 ادیبانده تبع و نصیف ایدله وک برعل شکنده ندون اولونمش و بعده ایران و نورک
 ادیبانده کیمشدر .
 و زنلر صنف صنف درکه بوکا بحر دینلیر و هر بحرده متعدد وزنلر بولونور . اگ
 معروف اولانلری ذکر ایدلم :

۱ فاعلان فاعلان فاعلان :

برضا ابدلکه خوشنود ابدلکه پیغمبری .

سوزمه چشمک گسون مژگان مژگان اوستنه .

مست نازم کیم بو یوندی بو یله بی پرواسی .

۲ فاعلان فاعلان فاعلان :

الله آدیله اولور هر ایش تمام

لیس للانسان الا ماسی .

۳ فاعلان فاعلان فاعلان فاعلان (یا خود فاعلان) :

بو نم منتمک بیلدیز بدر بار لاجق :

۴ فاعلان فاعلان فاعلان :

سنی سویلر بکادا غلر درهلر .

۵ فاعلان فاعلان فاعلان :

اولور ز اجمه بجه بردمی

ومن الماء کل شیء حی

۶ مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن :

کویکدر ذوق آلان صبادنی انصافه خدمتدن

کیوب بر آل انکک هالهدن میدانه عزم ابدی

ساده مولوی آیشنی تصویر ایدرمهتاب .

می آنده . دلبر آنده جمله یاران صفا آنده

کجوب جنتدن آدم ساکن میجا به اولمازمی ؟

نقی

راسخ

نجم

سلیمان جلی

عاکف

اکرم بک

مصطفی زمری

کمال بک

بلخ

وجدی

۷ مفاعیلن مفاعیلن فاعلان :

بشیل کیمش اهنم بن کلندن

یا جنتدن کایر یا خود چنندن .

۸ مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلان :

نوبه دیدیکم نطق بر ایشانه نوبه .

کرد بر سه فضولی که کوزلارده وقاوار

آلدانه که شاعر سوزی البته بالاندر .

۹ مفعول مفاعیل فاعلان :

آینه نور اولوب شب نار

یار ابدی یاره عرض دیدار .

۱۰ مفعول فاعلات مفاعیل فاعلان (یا خود فاعلان) :

کندی المله یار . کسوب و پردیکم قلم

فتوای خون ناحقی یازدی ایشدا .

ماه محرم اولدی مسرت حرامدر

مانم بو کون شریعتیه بر احرامدر .

۱۱ مفعول فاعلان مفعول فاعلان :

زانی سه صنم اولوش سنک اسیرک

عشقکده هر ریشک اوز زانی بوئی باغی .

۱۲ مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن :

باشکده بر هوا اسنجه جالقانیر سیک ای دگیر ا

مفاعیلن فاعلان مفاعیلن فاعلان :

کوش بر اوستنه دوشمکه یا مال اولماز .

۱۳ مفاعیلن فاعلان مفاعیلن فاعلان :

بو کاشات ابرر سجده لاله پایانه .

۱۴ مفاعیلن فاعلان مفاعیلن فاعلان :

بو کون بر رمتهجره ، ورمی چهره مغیر

صوغو قلغنده اجمدن افول ابدن آمال .

۱۵ فاعلان فاعلان فاعلان فاعلان :

حضور کده حصول قاب ولسانم

خروشان سرشکم ، پریشانم مقام .

حامد بک

عاکف پاشا

شیخ غالب

فضولی

فضولی

کمال بک

حامد بک

معلم ناجی

۱۶ مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن :

اسدی نسیم نوهار آجیلدی کلر صبحدم
آجسون بزده کولگز ساقی مدد صون جام جم !
تقی

۱۷ مستفعلن مستفعلن :

آی می طوئوش یارمی ما فون
باقی باقی شو سونش نور نگاهه !
مفتعلن مفتعلن فاعلان :

۱۸ مست جیتوب صالنه نظر هر یا کا
کورمه روا کیم اوله عالم خراب .

۱۹ مفعلول فاعلات مفاعیل فاعلان
جانئر وروب سنک کی جانانه بتمم .
رحم ایله کیم بیجه سکا جانانه بتمم

حامد بک

فضولی

فضولی

وزنلردن بحث ابدن علمه عروض دینلیر . عروض ، مجازک براسیدر و بوعلی
استخراج و تدوین ابدن ذات ، بصرمی اولدیی حالده بوایشی مکده ایلدییچون علمه
بو اسی ورمش ، یاخود عروض ، چادر برکی مناسنه اولوب چادر ، درکله قائم
اولدیی کی نظمده بو سنکه قائم اولدییچون عروض اسی ورمش .
قافیه ، وزنک آهنگنی انعام ایدرکه سطر مقامنده کی مصرعولرک صولک هجالیونک
تلفظ و یا استماع جهته بربرسه بکنزه مستندن عبارندر .
وزن و قافیهک اصول و فروعنه دایر بر جوق تفصیلات و ارسده بزم و کغز اولرله
اوزون مشغول اوله به مساعد دکلدیر .
تقطیع ، برونه موافق یازیش بر نظمی او فودکن یاخود یازارکن وزنک جزیره
کوره پارچهله بولک دیمکدر . مثلا :

بوشانی عودن کویا سلاملاپور اونهدن
دکرمنک آجیلان قولارنده برشفقت .
آناچلرک اکیلن دالارنده برحرمت .

پنلرینک وزنی ، مفاعلان فاعلان مفاعلان فاعلان یاخود (فاعلان) اولدینته کوره
تقطیع ایلدیلوب یازیلرسه شویله اولور :

۱۳

بوشانی عو | دنی کویا | سلاملاپور | اونهدن
مفاعلان | فاعلان | مفاعلان | فاعلات (یاخود فاعلان)

دکرمنک آجیلان قولارنده برشفقت (فاعلان)
آناچلرک اکیلن دالارنده برحرمت و نوبیق فکرت
مصراع لغتده قیو قادی ، بیت او دیمکدر ، اکثرته معنا یاخود جمله برینده
بولدندیچون اوکا اوامم ورمش و ایکی سطرینده قیو نظریله باقیامشدر .
نظمک اگ معروف شکلری شونلردر :

توحید و مناجات ، هر شاعر دیوانه دیباجه اولیق اوزره وجود و ایجاددن ، عشق
ازلی و حسن مطلقدن ، عالم و آدمدن ، حقیقت محمدیه دن ، تجلیات کماله دن بحث
ایلدیی بر اسی ، بردعا ترتیب ایدرکه معرفت و حکمت شاعرانه ده مرتبه سی ، نشئه سی
اگ زیاده بولله بللی اولور . استاد شاعرلرک (یعنی فضولی ، تقی ، شیخ غالب ، عونیک
کی حس و افاده ده وادی مخصوص صاحبی) توحید ، مناجات ، ایت ، معراجی کی
منظومه لری ذوق ادبی جهته بک بوکسک و بک بارلاقدر .

نعت . علیه السلام ائدیبتیزک مدخلرینه دایر غزل کی قیصه جه یاخود قصیده
کی اوزونجه اولور . بیوک شاعرلرک تصوف لسانیه یازیش امتاری وارد که ظاهرده
عادتاً غزل کورور و سمندن اوقونورسه اودرجه ذوقنه واربله ماز .
غزل . اکثرته حسیات عاشقانه بوشکند . بر نظم ایله افاده ایلدیلر کی علی العموم
۱۰ : ۵ بیتدن مرکب و برنجی بیتک ایکی مصراعی ایله اون کبلرک ایکنجی مصرعلری
بر قافیله یازیلر برنجی به مطلع ، صوکجه به مقطع دینلیر . ادبیات اسلامیه کی الهیات
و عشقبات نهکت به کیفیت جهته هیچ رملنک ادبیاتنده بولونه ماز .
متوی . هر یقی بئکی باشه قافیله اولان اوزونجه قصیده یاخود منظومه در که
هان هر موضوعه الیریشلدر . فضولنک ایللی و بخونق ، بچی تک بوسف و زلیخاسی
..... حضرت مولانک کنانی هب بولهدر .

رباعی . ایکی بیت یاخود درت مصرعدن مرکب اولوب برنجی ، ایکنجی و درنجی
مصرعلر بر قافیه لیدر .

حساد عصرک ائمه نظر کفت و کوسنه
شیرالقات ایدرمی کلابک غلوسنه
لازم دکل عنایتی اهل تکبرک
بخش ایلدم عطاسنی وجه عبوسنه .
بحیقی

قطعه . بالکنز ایکنجی مصرعلری بر قابلی ایکی بعضاً زیاده بندن مر کبدر . رباعی کبی مختصر مفید هر موضوعه کبیر .

علم کسبیه پایه رفعت

آرزوی محال ایش آنجق

عشق ایش هر نه وار عالمده

علم بر قیل وقال ایش آنجق . فضولی

مرابع . دردر مصر اعلی بارچاردن مر کب اولوب دردنجی مصر علر عینی در ، باخود قابلی بر در .

نخمس . بشر مصر اعلی بارچاردن مر کب اولوب بشنجی مصر علر عینی در ، باخود قابلی بر در .

مسدس . آلتشتر مصر علی بارچاردن مر کب اولوب بشنجی ویا آلتشجی مصر علی باخود ایکنجی ده باعیناً باخود قابله جهتله تکرر ایدر .

ترجیع و ترکیب بند . اکثریتله معرفت ، حکمت ، عشق و تصوف موضوعلرینه دار افکار و حسابانی پوشکنده نظم ایدرلر . قابلیلری مختلف ، غزل شکنده اوج ایش فسمدن باخود بندن مر کب اولوب هر بندک سوکنده عینی بیت تکرر ایدر ؛ بویت مختلف اولورسه ترجیع ، ترکیب اولور . روحی بغدادینک ترجیع و ترکیبی و بعض نظیره لری (ازجه نایبک ، سامبک) لنده اوفونور ، ضبه پاشانککی سونو کجهور ، هر نه قدر :

میدان سخنده بوق ایکن سن کبی برار

بر شاعر روم اولدی سکا شیمدی برابر

دیه روحی به تبشش اولدینفی ادعا ایدیسورسه حقی اولسه کرک کرک مسط . دردنجی مصر علی عینی قابله مر بملردن مر کب بر منظومه در : حامد بکک (نزه فاعلی زیارت) ی کبی .

مستراد . بر منظومه ملک مصر علی آرمسته وزنی ایله هم آهنگ کوچوک وزنده بارچهل علاوه ایدیلرسه اوکا بواسم وریلیر .

صاف وراکد .. هانی آفتاشکی تفر ، هبجان

بر چوجوقی روحی قدر برنسیان

بر چوجوقی روحی قدر شیمدی منور ، لکسز

اوپور مان دکیز . توفیق فکرت

نخمس . برغزلک هر بیتنه ، برنجی مصر علیله بر قابله ده اوچر مصرع علاوه ایدیلوب نخمس یاسایرسه اوکا بواسم وریلیر . بیوک شاعرلر نخمسه بک تزل ایتزلر ؛ فقط منلا شیخ غالب مولاناک ، نانی حافظک بعض غزللر برنجی نخمس ایش و شیخ نمازی مصری ده فضولینک دیواننده کی ابلک کوزل غزلی نخمس ایشدر .

تسدیس . برغزلک بیتلری نخمس کبی آتی به ابلاغ اولونورسه تسدیس اولور . شرقی . اکتزینله مرابع ، بعضاً نخمس ویا مسدس شکننده اولوب برنجیده ابلک قطعه ملک دردنجی مصرعی ، محسده دردنجی باخود دردنجی و بشنجی مصر علر مسدسه صوک بیت تکرر ایدر که بوکا فقرات برلر .

کیم اولور زور ایله مقصودت ره باب ظفر ؟

کبیر البته ظهوره نه ایسه حکم قدر ؛

حقه قویض امور ایت نهلم چک ، نه کدر ؛

قبل سوزم عارف ایسه ک کوش قبوله گوهر ،

محتی کندیسه ذوق ایدر ، عالمده هنر ،

غم و شادی نلک بوله کبیر ، بوله کبیر .

اندرونی واصف بک

مرثیه . وقت ایدنلر ایچون بیان تازی حاوی منظومه در . ادبیات اسلامده ایلک آجیق مرثیلر ، کوبلا فاجعه سی حقدنه کبلردر . ابن کلاک یلوروزه ، باقینک قانونی سوبللیکی مرثیلرده کوزلدر .

فخریه . شاعرک او کونمک اوزره یازدینی منظومه در ، اسناد و کامل اولانلرک نظائرلی تحذیرت لومت علی ایدیلرک معذور کوروله سبیلر .

مدحیه و هجویه . مدح و دم ایچون یازیلان نظمه لردر ، هجویه تقبی بکانه در . از هر یلی اشرف مرحوم ده انی هجوجی ایدی . بکیلردن خلیل نهاد بک تبشیرور ، مزاح ، هزل ، هجو ادبیانه و ظرافاته اولوق اوزره بیوک بر صنت و هنر در .

زیه طاهر ائندی کلب دبش ،

التفانی بوسوزده ظاهر در ؛

حقی مذهب ، نیم زبرا

اعتقادجه کلب ظاهر در .

تاریخ ، ولادت ، وفات ، یا خود مہم بروقتی تئیب ایچون صوگ یقی ویلمصرعی
اوسنی ایجد حسابیلہ کوسترمک اوزرہ ترتیب اولولان منظومہدر ، الک زیادہ سروری
تاریخچیلکھ معروفدر .

الک معروفی کوستریان بوشکل نظملاسی اولمقلہ برابر بوکونده استعمال ایلمکدهدر .
بوسونون یقی بر شکل یوق کیبدر ، بالکسر فرالمنزلک (سونہ) دیدکلی شکل بعض
یکی شاعرلریمن طرفندن نظمزده موققتیلہ استعمال ایلمشدر . برده فداملک وزن وقابہ
ایچون وضع ایلمدکلی مکاف قاعدلردن یکبیل آزچوق انحراف ایلمدک بعض یکی
شکلر احداث ایتملر سده بونلر صورت مخصوصده ذکر ایلمدک قدر احمیتلی وکثرتی
دکلیر . فکرت بک (حسنک غزاسی ، یاغور ، مان دکیز) کی منظومہلر بلہ جناب
بک (قطعات لیلیہ) و (تماشای لیال) ، (قار) منظومہلری کوزل مثال اولور . بوندن
باشقہ اسکی نظملرده اکثریلہ هر مصرع ویا الچوق هر بیتده جمہ و معنای تمام اولدیلری
واکثریا کمال قدیم وناخیر ایلمدکی حالده بعض یکی شاعرلر و علی الخصوص توتلیق
فکرت بک ، نظمی نثر کی طیبی ترکیبده پایتقہ وجمیلہ ، معنای مصرعلرک مطابقا
نہایتلرندہ دکلر هانکی برینده بنیمک اوزنمنش وموفق اولمشلردرکہ بودہریکبیلکدرہ
شوندر ایلمدن وزنلرہ عروض وزن دینلیر . حال بکہ خالص نورجکده اسکین
وزن یوق دکلی . سائر اکثر لسانلرده اولدیلری کی بارماق حسان دبیان حیا حسانی
وزن واردی یعنی مصرعلرک مجالری عددجه مساوی اوتاق اوزرہ نظم یاسیلدی کی
نیتی ، نوری ، مان ، دستان کی خلق نظملری بوحساب اوزرینہ یاسیلدیلری کی بعض
بیوک شاعر وعاقلرده خلفہ اوفوتقی ایستیلرک وغروضک تکلفلرینہ باغلامیلری حیا
وزنیله منظومہلر وجوده کنیرمشلردر . (بولس امرہ ، اشرف اوغلی کی) اخیراً
ذہنلرده اویانان ملیت فکرلری ساقہ سبلہ عروض یزلیله ووزنیله ایلمدیلری اولولمده
منظومہلر یاسیلمشدرکہ بوخطوہ ، بالکرمابت قطعہ سندن دکلر حیا ووزنیله تکلفلر وسبل
صورندہ بیان فکر وتبلیغ حسن ایلمدیلری جهتہ معرفت ومدیت طرفندہده بزرقی
عد ایلمک لاقدر .

حیا ووزندہ خلق نظملرینک نیتی ، سماعی ، مان ، دستان ، قایابانی ، نوری ،
فوشہ ، دیوان ، ازکی ، وار صاعی ، الہی ، نفس ، کی شکللری وارددر وبونلرک
ہیبتہ بر تمام نمونہ کوسترمک ایچون زمین وزمان مساعد اولمده بوندن بالکسر قراج مثال
ایلمدک ایلمشدر :

نیتی

بیم صاچی سنبیل نیتی ،
اوبو بردانہ کلم نیتی ،
الا کوزلریکی بوم نیتی
بیم یاوور بللم نیتی .

فوشہ

ایلمک ہزارک ذوقی خوشدر ،
طوت الندن یاری قوشدر ،
دوشونمہ عالمی بوشدر ،
طوت الندن یاری قوشدر .

مانی

سوم بن ہیج صارماشیق ،
بی اونوت ہی عاشق ،
بن کلہم اوراہ ،
چونکہ بوللر دولاشیق .

سماعی

سولیبیم عالمی دیکلہ سودیکیم بی ،
پورکک آتشی بومشانسون برازسی ،
سنسز اسن هواہ بلکن آجہم کبدہم ،
سقی کورنجہ لکن ایندیریم بلکنی .

دستان : حرب زنیکی

تمام کلنمک جاغی ،
بو قدر اولک صول صاعی ،
طاقوب ایلمک بونون باغی
بک اوغلندہ کزیر بیکم .

بمکره و بروب امک
 پایش ایچ بر کوبک ،
 کیمش قانازیه بلک
 خانعلری سوزر بکم

***

اسکی ویکی نور کبیرک هم کفته هم بسته جهنبله اک کوزلاردن :

(ای غازیلر بول کوردندی بیه غریب باشمه)

***

(سواستوپول اوکنده یانان کبیر)

***

(عثمان باشا پلونه دن چیقمام دیور)

***

(اکبلده داغملر اکبلده اوستندن آشام)

***

(ن برورکم دیم جنسم اولودر)

***

(آناطولو ایچندن برکوش کی دوغملک)

ادیاتلک نصیفی

ادیات برملک جانته حاکم اولان افکار و حساباتی کوسترین کوزل و طائلی سوزلردن عبارت اولدوغنه کوره منسوب اولدوغنی ملئک فکری وحسی دکیشمده کجه ثابت قالیر . یاخوده دکیشمده بر آرز شکی ورنکی دکیشمه بیلیر . اصلی یه اوزی نه اینه اوله کیدیر . شیمی کندی کندیته شو سؤالی ایراد ایدم بیلیر . تجلی فکر وحس دکیشمز می ؟ نایچون دکیشمسون ، دکیشیر . فقط بودکیشمه ، انقلاب دیرلرکه فردک ویا جمعیت تاریخ جاننده بر دونوم قطعه سیدر . مثلا نورکلرک دین اسلامی قبول ایدیشی ، فکر وحس غلظه بولک بردکیشمه باشندر . و بوهر اناجک آشیانسی کیدیر . اگر محمد بلک نرینه فکر به وحسی کاملاً زائل اولورسه بر انقلابده او اولور . و اوقت اوز و سناء علیه سوزده دکیشیر . نورکل قبل الاسلام ادیبانی ، بعدالاسلام ادیبانیه قیاس ایدلمه من دگی ، اوفدور فرقلیدر . بری جیرا آدیبلانی اینه بری آی آدیبلانی یاخوده کوندوزدر .

بر انکلیز شاعری ادیبانی بوبوک بر آقار صوبه تشبیه ایدم بوبرکه کوزل بر تشبیه دره بر صو جزلی آقار ، یواش آقار ، کیشلر دارالبر ، بولانیر ، دورولور ، دالغه لانیور دورغونلاشیر ، صاغه دوز ، صوله دوز . لکن بر صو اولهرق آقار . حتی بر کوجوک ایرماق کلوب قانلیدی وقت بیله اوفدر دکیشمز . بولنه چولده تصادف ایتسه ایکی طرفه حیات وره رلا کچر . شو قطعه ای دقت ایدم که بولنه بر نهر هیچ کری به دوتیز . متصل ایلری به کیدر . و اوکنه چیقه جق مانعلری دولاشورق ، یاروب آشورق کیدر و نهایت دکره قلووشور . منبندن محروم قالمادنیجه الی الابد بولنه دوام ایدر .

دین اسلامی قبول ابله هضم و تمثیل ایدن نورکلر ، خریطه اوزرینه بولنی چیزمش و اوبوله درغوش کئی کیدر ؛ بو بولدن روزکار و آقینتی مک تاثیرله آره صره آریلیر کی اولسه بیله برده کی و کویکده کی نشانلره باقوب حساب و کتاب باهرق بولنی بیه دوغوروش و بوکونه قدر بوبولی تعقیب ایدوب کیشدر . بئاعلیه ادیباننده حاکم اولان افکار و حسابات بالکیز افکار و حسابات اسلامیه در . ادیبانمزک بومنبعدن جوش و خروش ابله حرایی ایتاسنده هریدن فارسدن قوت آلمش ایتسه بو قوتلر حقیقته او اسان بوملئکلرک دکلی فیکر و حسابیه حاکم اولان دینلرینکدر ؛ اجدادیمز اوقوتلری دینلرینه موافق اولدوغنی ایچون قبول ایتشدیر . غربی و فارسی اولدوغنه چون دکل بئاعلیه ادیبانمز هریدن واک زیاده فارسیدن آتهدر سوزی دوغره اوله ماز . عینی منبندن صو ایچن ایکی ملت ایتیه بر صو ایچمش اولور . فکری وحسی رصاه منسوب اولان منلرک دوغوروش بولنی دویغورلی و سناء علیه سوزلری نهم بر برینه بکزر . عینی اوبنک اولادی بر برینه بکزه دیک کی ، بالکیز صرب و عجم ادیبانی بزم ادیبانمز دن اولدوغمشدر که آراده کی فرق ایتسه بوندل عبارندر .

حقیقت بولنه اولنجه ادیبانمز یه عینالی نورکلرک ادیباتی دوره لره اشقی تاریخ ، شکل و رنگ اعتبارله تقسیم ایدم بیلیرز . عثمانلی دوانی تشکیل ایتزدن اولکی و نورکلر اسلامی قبول ایتزدن اولکی نورکل ادیبانی نامنه المزده ازلرک آز اولدوغنی کئی اودوره لرده کی معارف و مدنیت لسه محدود و بیسیط اولدوغندن ملی ادیبانمزک اک درین واک زینکین قسمی ادیبان عثمانیه اوله حقدر . ادیبانمز اوج دوره تقسیم ایدولرکه برنجیسی دور قدیم نامبله دولت عثمانیه مک بدایتندن قانلی زمانه قدر دوام ایدر و اینکجه سی متوسط نامبله محمود نالی زمانه

واو چيچي دور جديد نامبله زمانزه کابره ، الگ زنه کين دور ، منوسه طدر که نظمه
باقی ، قعی ، نای ، ندیم ، راغب باشا شیخ غالب ، سنبل زاده ، عزت ملا کبی استادلر
پشدر برمشدر ، رنجی دورک اولی مشهور عاشق باشا وبعده مولدی صاحبی سلیمان چلی
و آخری فضولیدر .

عاشق باشا ، سلطان عتاه خدمت ابدن شیخ مخلص باشاک اوغلبدر ، شیخ و شاعر
برذات ابدی و خلیفک توجهنه مظهر اولمشدی . (احمدیسی) تک (دیوان حکمت) ی
کبی خلیفک ذهنی و قلبی آبدن لایق ایچون اون باب اوزرینه سیک یندن زیاده ساده
وسوغلی برکتاب یازمشدر . بو آه قدر طبع ابدلیدی کبی یازمه نسخهلری ده نادر در
مشارالهیک خانی حق و حقیقت عالنده باشا نه سیمی ابدیجی براهل کال اولدیغی یازیلرندن
بلیدر . ارغمالی (۷۱۰) ده اولوب قهر برنده مرقدی زیارتگاهدر . اوغلی الوان
چلی دخی غایت خلوق برذات و جذبلی بر شاعر ایتمش . معارفنامه ، غربنامه ، دیوان
عاشق باشا دین کتاشندن و نهابتندگی غزللردن بر ایکی نمونه :

عشق ، دولت ، عقل و دانش ، جان ، کویک
اشبک کده جمه بوخی باغلو قول

عالم اوزره یازدی عبرت نسخه مین
آدم اوزره اوردی دانش قطعه مین
آدمه اول نسخه مین کوسرتدی حق
دمنور اولدی کیم آله آدن سبق .

دوستی کیمو دوست کوزله کوردیلر
دوسته هم دوست دوستلرله ایزچیلر

برک اهل خوش کیم بر وقتی
برله بیلر دوندی دنیا نختی

عشق اونده اسرین ایلماه
عشق ائده یازیلان بوسلماه

دولتو باشم تاجیک ، دوویشفرک معراجیک
دون کون جام محتاجیک دیندر سنی سومک بکا

قامو دبل سوبلیدی برسوز دورور
قامو کوز کوزله دینی بروز دورور
قامو عالم سوبدی برسنه در
الا بر برتک دبلین بیلمز ندر

سلیمان چلی روسه ده دوغوب بو بومش برمولوی درویشی ابدی او طریقت اهله
مخصوص اولان ذکاوت و ظرافتن ، ذوق عرفان و محبتدن بو بولک بر نصیبی واردی .
کال بکک (بولور سبک اهل استغناده استعداد لازمه) دبدیکی کبی بوذات فطرتنده کبی
بو بولکلکی کوروب کوستر میکن مسغنی و عاذا متروی کبی باشا و سببسیز ، فائده سز
سویز ایتمش که روایت کوره شهیدانه منجی کبی یکه اولان مولد منقبه سنی ، برو اعظمک
حضرت عبسی علیه السلامی مدحده حدیث جاهلان تجاوز ایتمی اوزرینه غیرت
و غیبه کله کله یازمه باشلامش و محض خلقک اعتقاد و ایمانی خللندن وقایه ایچون
احساسک نشوقیه توسیع و اکل ایتمش . بیلدرمک و فترت زماننده امیر ساهلک حیا
و الفانیته نائل اولمش . مولد شرفک مظهر اولدیغی رغبتدن حرکه کن بعض شاعرلر
الک زیاده لسانک تاریخی اسکلیکنی برعب و نقصان کوره دک هیچ اولمازسه افاده
و صنایع ادبیه جهتله او کافوق ایتمک جالب مشلر سهده بر قسی اثری نشر ایتمکدن .
صکره ، بر قسی ایله نشر ایتمدن سونوک و کوچوک قالدقلرنی آکلامشدر ؛ بالکیز
جلیفک معاصر ی اولان کوهلی امام خلیل ائندی (وفات قاطمه) ن علاوه ابده بیلمشدر .

هر فسهده الله آدن دی مدام ،
الله آدیله اولور هر ایش تمام ،

برکز الله دیسه عشق ابله لسان
دوکولور جمه کناه مثل خزان .

اوله بوپ عبسی کویک بولدی بی یول
امتدن اولیق ایچون ابدی اول

بو کن علم لدن سلطانیدر .
بو کن توحید و عرفان کاتیدر .

بو کان عشقنه دور ایلر فلک ،
بوزنه مشافدر انس و ملک .

سنسبک اول سلطان جمه انبیا ،
 نور چشم اولیا واصفیا ،
 چونکه نورک روشن ابتدی عالی ،
 کل جمالك كاشن ابتدی عالی ،
 اولدی زائل ظلمت جهل وضلال ،
 بولدی باغ معرفت عین کمال ،
 ❀ ❀ ❀
 راه عشقه کیم صافینر جانى ،
 اول چن کورسه کرک جانانى ،
 راه عشقی صانه غافل سرسرى ،
 بلکه کتور نسنه در ورمک سرى ،
 ❀ ❀ ❀
 رفع اولوب اول شاهه بخش بیک حجاب
 نور نوجید آجیدی وجهندن نقاب ،
 ❀ ❀ ❀
 آشکاره کوردی رب العزنى ،
 آخرنده اوله کورور امنى ،
 ❀ ❀ ❀
 عودت ایدوب دعوت ایت قوللاریمى ،
 ناکلون کوره لر دبداریمى .

سنان پاشا، فاتح دورنده بتیشن الیوبولک ادیبلر نژدن اولوب بکری باشنده مدرس ،
 بعده بالقات بادشاهه معلم وندیم و حافظ کتب اولمشدی علوم ریاضیه و هینتده و فوئی
 واردی . شیخ ابوالوفایه آتساب ابله سیر وسلوک کورمش ، عرفان و کمال کسب ایش
 ایدی . ۸۹۱ ده ارشمال ایش و ایدده دفن ایدلمشدره نصر فائیدن ماعدا عاشق پاشانک
 کتابی کبی فقط کوزل برنتر لسانیه برار یازمش و بوسنکه خلقک ذهنی و قلبی آجغه
 جالیتمشدر . یوز یوز الی بیوک بحیفه یازمه اولان کتایبک مقدمه سندن برایی سطر
 نمونه کوسترهلم :
 اول بر حضرت عزندرکه حرم کبرای هوئی اسم و رسمدن منز و مبرادر و حرم
 ساحه احدتی حد و حصردن مجرد و مبرادر .

اول بر قادردرکه کمال قدر نبله شق ایشدر صبح وجودی غسق عده مدن ، تاجه اده
 وحدایتنه دلیل اوله .
 مرآت غلله جلا و برمشدر روح آدمه ، نا آنده عین مشاهده و عیان اوله و هر
 موجوده نفس ایشدر بر صفتدن دم ابله ، نا هر ذرده ذاته بر نشان اوله ، افعالی حجاب
 ایشدر صفاته ، صفاتی نقاب ایشدر ذاته ، کندونی اخفا ایشدر غایت ظاهر کن ،
 هیچ کیمسه آن کورمز هر کس آکا ناظر کن . . . .
 سنک نورک خمیره مابه هتی در و سنک محبتک پیرابه خدا برستی در ، رکابک پائنه
 چرخ اطلس بر فرش اولور ، قدرک کر سبسنک بر پایه سی عرش اولور ، بر تو ضمیر
 منیرک مشعل راه عالم اولمشدر ، ظل لوی شرعک پناه بی آدم اولمشدر .
 سلطان عثمان ، اورخان و مراد خداوندکار زمانلرنده بیوک کوچوک عمومک
 فیکری و حسی ، غزابه متوجه اولدیلر چون علی الخصوص نورکجه شعر یک سوبلنمز
 و اوقونماز کبی ایدی . عربی و فارسی شعر یازان تورکلردن ماعدا مولانا یازای ،
 ساپان چایی لک جدی شیخ محمود نورکجه شعر لر یازمشلر سده از لر ی نیمور لک هنکا ،
 مه سنده ضایع اولمشدر .

ولایت کوستوب خاتمه صویه سجاده صالمشسک
 بقاسین روم اباتک دست قوی ابله آلمشسک
 بی شیخ محمودک غازی و شهید ساپان پاشاه قدیم ایتدیکی فصدیه مک مطعی ایش ،
 چایی سلطان محمد دورنده طیب مولانا شان کرمانی کندی غرضکار لر نی نشهر اچون
 (خرننامه) منظومه سنی یازمش و حسن نظامیدن خسرو و شیرین حکایه سنی ترجمه ،
 باشلاش بویوک اکنانه افراسندن شبحزاده جمال موفق اولمشدر . سنان ، شعر لرنده
 شیخی محضی استعمال ایدردی . جمالی ، حکیم سنانی نقیله فصدیه لر ابله خورشید
 و فرخشاد ، هما و هاپون منظوم لر نی یازمشدره . محمدیه صاحبی یازمچی زاده محمد افندی ،
 انوار العاشقین مؤلفی کاتب زاده شیخ احمد ، حاجی عوض پاشا زاده عطائی ، دیوان
 و مناقب الواصلین صاحبی سید عماد الدین نسیمی ، دیوان صاحبی پونس امره هب مراد
 نانی دورنده ظهور ایشلردر .

پونس امره بولیده دوغوب بوودیکی حالده فطرنده کی صفوت و شوق معرفت
 ساقه سبله عشق و کمال طریقی اولان نصوفه سلوک ایدرک درین وانکین دیوبولر نی خلقه
 یه خلق لسانیه سونش بر عاشق الیهدرکه شاعر اکی معرفت و محبتنه کوره کوچوک

قالبه نور کستاده احمد بسوی وحکم سلیمان کبی روحلو سوزلری و عین روح اولان الهیاتی خلقک روحنه نقش آتمشدر . لیکن غرضی خلقک ناهنجی ، مرشدی اولمق دکل نجاشه ، سلامت و سعادته خدمت ابدیه جک حقیقی کوستمکدر . بویه ذاتلر ایچون علم ، عشق اولمش ، عشق ، اخلاق و روح اولمشدر ؛ سوزلری اهل منطق و اهل عقل کبی دوشونوب یعنی اعمال فکر ابدوب دکل کوروب ، کشف و مشاهده ابدوب سوبلر . زنده کورورلر دیرسه کز کرک کتاب عالمده ، کرک کندی کتاب روحلرنده بولک ایچون سوزلری تکلفمز ، صنعتیزدر ، قیافتلری و معیشتلری کبی کلیشی کوزلر . ارنحالی ۸۴۳ ده اولوب سقاریه - بوسوق دیرسکنده کأن زاویه سنده هدفوندر . کیم بیلر بو آنه قدر قاچ دمه طبع و لشر ابدیان دواندن بعض نمونهلر کوستره :

ای عشق اری آج کوزبکی ، بر یوزنه قبل بر نظر ؛
کورد بولطف چیچکلری ، زنه نوب اوش کلدی کچر ؛
بونلر یازین زنه نوب ، دون کون حقه اوز ، نوب ،
بر صور انخی بونلره سن قنجر ودر غزم سفر .
هر بر چیچک بیک ناز ابله ، اوگر حقی نیاز ابله
هر مرغ خوش آواز ابله اول بادشاهی ذکر ابلر .

سنگ عاشقک قلماز نظر فردوس اعلاجه ،
نه حوریدن خیر سوبلر ، نه میل ابلر مصفاجه ،
قنوش ماسوی الهمدن بکیمش بونلری عشقک ،
قومشله جهله سودان دولاشمشلر بو سودابه .
اگر اول عاشقک حالن سوراوسک غیریه صورمه ،
سوراوسک حال بجنونی صور اول رخساری لبلابه .
کل ای بولس کوزبکی یوم جمال ماسوی الهمدن
که بونده کوروسبک حقی نه لازم وعد فردابه ؟

بر ساقیدن ایچدم شراب عرشدن بوجه میخانه سی ،
اول ساقینک مستلری بز جانلر آتک چانه سی .

ملک بقادن کشم فانی جهانی نیلرم
بن دوست جانلر کورمشم حور جنانی نیلرم
حق چلبم حق چلبم سندن آرنیق یوق چلبم ،
کناهلری یز یارلغه قبل ای رحمتی چوق چلبم ؛
فوللر سنک ، سن فوللرک ، کناهلری چوق بونلرک ،
اوجاغه قوی سن بونلری ، بئسنولر براتی چلبم .

عاشق اولدم بنده جانلهم ،
بحره دوشدم طالب درداهم .

علم اوفوقمقدن مراد کیشی حقی بیلمکدر
چون اوفودک بیلمزسک ها بر قورو امکدر .

فانح زمانده احمد پاشا ، مولانا حضر بک زاده سنان پاشا ، جزری قاسم پاشا (صافی) ، محمد پاشا (نشانی) کبی شاعر وزیرلر واردی . بالذات فانح ، عونلی مخلصبله شاعر یازاردی و برادری سلطان حمده بک ابنی رشاعر ایدی . اوزمان بادشاه طرفندن نوظیف ابلمش اونوز قنبر شاعر واردی که بوسف و زلیخا ، لیل و مجنون نظمی حمدی ، دولت بیک بیت قدر منظوم نازنج عثمانی یازان شهیدی ، بکرمی بیک بیت مشوی یازان کیشی ، زادهلشتافین و شایخ الارواح مؤلفی السبی ، اماسیلمی مهری خانم ، قسطمونیلی زینب خانم بویه و طیفه صاحبی اولمش شاعرلر مینانده ایدی .

سلطان بایزید دوردیزه کرک سرای کرک شهزاده دارملری شهرا و نظر قافیه دولو ایدی که بونلرک اسملری مشهور اولانلر سقانی ، سهی ، فغانی ، آفتابی ، منبری ، نجانی ، عندلیبی ، صانعی ، طالعی ، هشتی و نظمدنه زمانک استادلی صابیلان نجانی در . بودورک صاحبی و خانمی فضولیدر که ارنحالی قانونی زمانه اصادف ایدر . (۹۳۰) اصل اسحی محمد بن سلیمان ایش . فرات ساحلنده و بابل خرابه سی جوارنده سلجوق امراسندن برینک هجری ۴۹۵ ده تاسیس ایشدی که حله قصبه سنده دوغمش و بغدادده بئشوب بویمشدر . عاشق یارادیش ، شاعر دوغمش ، عالم و عارف بئشمش ، خلوق ، قانع و متواضع باشامش عشق داهیسی رذاندر . بوکسک روحی ، تمیزقابی ، آنتین مزاجبله ، حقیقت و حکمه مائل مشربی ابله حله ده خبرسز و نصیبسز دورامابوب

بغداده كبدرك ظاهر و باطن بوئون علمي اهلندن تحصيل ايدوب نفسی ورنی عارف اولش . كيردكي عالم عرفانده اهل ينه محبت حسی غالب وهر دويفو و دوشونجه به حاكم ایدی . فضولی غایت ظریف ، تزه ، حسی آنچه ودرین ایدی . حسن وفضیلت معنوی ایدی . خیالنده كوروب ابرشمك ايشدكي كالی ، بوئون دین اولولری كی حسن و عشقك صاحب حقیقتسنده اونك سودكارنده اوئی سوزلرده بولمشر .

كویا فضولی كنجلكنده خواجهسنگ فیضی سومش و اوسودا ايله شعی اولمش . بوروابت دوفرو اوله ساير . لکن فضوليك مسلكی تون اهل حق ، يتون اهل سنت وجماعت مسلكيدركه كتاب و سنت اوزرینه در . امت محمدك بمش اوج فرقه به آبره جفنی ویاكز رسول علیه السلامه و اهل یتنه تابع اولان فرقهك نجات بوله جفنی خبر ویرن حدیث شریفه كوره فضولی فرقه نجیب دندر . معاویه ايله بزید و طرفدارلینك اینه محمدك باشنه بلا كس . بله كاری قاره و قالی و قورفونج كوتلرده حضرت علی ايله اولاد واحفادینه كرجكدن محبت و متابعت ایدلره (شیعہ) اسمی ویرلمشدی . بالاخره درلودر لغرض و عوضلره تابع اهل نفس و اهل هوا ، جهله و متعصین ايله بونلرك باشنه كین منفیل طرفندن (شیعہ) نامه آل و اصحاب رسولك هیچ راضی اولمه جی سوزلر سولممش و ایشلر یایلمشدر . لکن فضولی بوئون اهل حق بو شایسته لردن منزهدر . اولملر كبعلمی سوده جكلمری ، بچون و فصل سوده جكلمری و سودكار بچون نه سولوب نه بابه جفنی بایرله .

اووقت بغداد شاه اسماعیل صفوسنك اداره سنده ایدی كه بو ذکات امام موسی كاشم حضرت نلرینك احفادندن یعنی اهل یتنك صابی افراسندن و شیعه رطافه سنكل اولدینی حالده باووز كی یتنه اهل یتنه محبت و خدمتیه ممتاز و مفتخر . عارف بالله و بادشاهه اونك اوزرینه عسكریله كبدركه سلاح ايله نادب ایش و آمت محمدی كسلطندن قورنارمش . حتی سلطان سلم ، بالكر اسمنی بیلدكاری علی ، حسن و حسین قولاری ز دینه مدستلر یان كروه لافاجونك شریعت و سیاست قیلجه باشلری كسوب اوشیطنت آتشی اوقانده سوندرمهك چالیشدی . مكره اوغل قانونده بغدادی ضبط ایشدی ، مشارالیه دخی آل و اولاد رسولی كرجكدن و بیهرك سوردی و باباسی كی خادم اطرمین الشریعین ایدی . اینه فضولی نورك اردولرینك بادشاهه و خلیفه اداره سنده . بغداده كلدیكنی كورنجه بادشاهه نصیده و غزلارندن بهضاری قدیم ایشدی . دینك كه فضولی عالمه نبوه افراط درجده و كرجك سورنده محب یعنی عاشق اولوب بولیده مقلد

دكل محقق ایدی ؛ یعنی بو محبتده باووز ايله ، قانون ايله برابر دی رجهلای ناس كی دكلدی . بولك ايجون فضولی به علی العمیرا شعیبر ، رافضیدر دینك ، توركی و اهل اسلامی ايجیدر .

اوت ، فضولی نورك اوغل نوركدر . نه قومیت جهتبه ، نه قلم ابرانی دكل ایدی . فارسی بیلدیكنی كی عربی ده بیلور ، ایکی قومك ده ادیبانه واقف ایدی و بونلره یا باغچی كوزله دكل اهل نوحید كوزله باقیش ایدی . همده لسانی نه كوزل نوركدر . اولدورده ، او عیقلده نوركجه شعر سولوب ديكه نك دكه شاعرك یه جفنی ایش دكلدر . فضولی خالص ، اصیل ، زورنركجه ايله لسانیك شعر و ادیبانه ، كوزل رلسان اولسه ببولك خدمت ایشدر . شمس الدین سامی بك مرحومك دیکدیكنی جفنی نوركجه سنك ، فارسی و عربی آره سنده باشامسته ، بو پومنه خدمت ایش اولان علی شیرنوبان به فضولی ایشی اولمشر . شهید كربلا حضرت امام حسینك زیه سنه متصل بكنانی نكبه سنده مدقون ایش و عمرینك نهایتلرینه دوفرو زیه ده شهیدان باقیجلیق ایش ، بك بیوك برشاه از اولان لیلی و مجنون كاله مثل اوله رقی نورك و اسلام عالمده الی الابد باشامغه لاقدر .

فقولتیک معاصری اولان شاعرلردن مهر و ناهید ، بهرام و زهره ، شكوفه زاره ، ايكاز افكار ، منظره لریك ناظمی فكری ، شبنامه مترجمی جلیلی ، عشرنامه صاحبی روان ، پروانه و شمع صاحبی ذاتی ، هفت بیکر ، فرهادنامه ، مقل حسین ، لطافنامه و شواهد النبوه ايله قحضات الانس مترجمی لامعی ، غزالی ، محبی بك ، تذکره شعرا صاحبزادین طایف ، عاشق چلی ، عهدی واردر .

بالکین اسیرلری بيله محیف لردولر ابران بونجه اهل قلم سابه سنده نوركجه خیلی ایشلمش ، انکین ، زنگین و درین اولمشر كه بوكا بادشاهلرك و علی الخصوص شاعر . عارف اولان فاتح ايله حفیدی سلم اول و سلیمان قانونینك بیوك همتلری سبقت ایشدره متوسط دیکدیكمز ایشی دور ، باقی ايله باشلار . مشارالیه فاتح مؤذنلردن برینك اوغلی ایش ، اولاسراج جرافغه كیرمشكن اسنعدادینك سواقیه تحصیل عالمه باشلامش و روم ایل قاضی سكرلكنه قدر بوكسلمش . ظرافتی و حسن طبیعتی سابه سنده قانونیه اوج خلقته ندیم اولمش و ۱۰۰۸ تاریخنده ارنحال ایش .

باقی دورینك مشهور و اسناد شاعرلری : محبی بك ، ادرهلی علی ، سروری ، قدیم ، خیالی ، قنالی زاده علی افندی ، فریدون بك ، نوعی ، خاقان ، خواجه سعید الدین افندی در .

فقہی دور بتک اہلری کان شاعراری شونلدر : ویسی ، زکسی ، شیخ الاسلام
یحییٰ اندلی ، اویغی زاده محمد شاہی اندلی ، عزیزی زاده حالی ، نوعی زاده عطائی ،
صیری شاکر ، ریاضی ، خطاط جووری چلی ، قرہ چلی زاده عزیز اندلی ، شیخ الاسلام
ہاشم اندلی ، رئیس الکتاب صاری عبداللہ اندلی ، نالی قدیم ،

فقہی ، اضر و مولود ، استانبولہ ۱۰۱۷ دە گلش و ۱۰۴۴ دە لساندن چکیبن خان
و حودولک ظلیلہ اعدام ایدلشدر . دیوان و سهام قضا اسمندہ هجولری وارد .
معاصر لردن ویسی تک (سیر) ی ، خوانامہ می و شہادنامہ می مشہوردر .

فقہی داعی رشاعر ہجوزدر . نوقی فکرت تک کندی اسولیندہ بر فصدہ ایلہ مشار الہی
مدح ایتشد . روایت کورہ بر کون حضوردہ بالداہ سو بلدیکی رشعردن فوق العادہ
ذوق و نشہ بولان بادشاہ مشار الہک آہرنی مجوہرات ایلہ دولد برمش ؛ صکرہ مثلا
بر کون سهام قضایی اوقور کن بیلدریم اہمی اوزریشہ فقہی چاغیروب ہجو متوبہ
ایتد برمش و بر مدت صکرہ بارام باشا کی شاعر دن ، شاعر دن خیری اولمایان زقائی
و پور کسز ظالمک الہ ، محضا اون ذم ایتدیکی ایچون تسلیم ایتد بر مشدر کہ ضیا باشا :

بارام کی خزر زمانہ

قییدی اویکانہ جہانہ

یئیلہ نوقی تعریف ایدر ، حال بوکہ بو باشا برال ، بر قول ، بر سلاج دن باشقہ برشی
دکلی ؛ مشہوردر کہ شعرای منصور فہمک اک بو کسکلردن حسین منصور اخراج ردلر
ایدہ کی وقت کندیسی طاشلان خلق ایچندہ شیخ جنبد بغدادینک کل آندیندی
کورنجہ آہ ایدر و سینی سؤال ایدلرہ (اویغی بیلیدی ، کل دخی آئیمدجقسی) دیرہ
فقہی دە منصور کی الہک قولی ایدی !

نان دوری ، نالی اور فہلی ایدی . فاضل احمد باشاک صدر ائندہ استانبولہ گلش
و آرزماندہ کنندی طاشمشدر . خواص مجلسلردنہ حال سوزلری نامیلہ برابر ذکر ایدیلرہ .
جہ کیدوب کلرک (نخفۃ الحرمین) ی یازمش و اوغلنہ نصیحت صورندہ (خیرہ)
(خیر آباد) منظومہ لرنی (ذیل سیر) ایلہ برد . عزیز نامہ یازمشدر . بعض ماموریتلردہ
بولندقدن صکرہ اونوز سنہ جلبدہ ازوایہ چکیلمش و اورادن بلطاجی محمد باشاک
اصر ایلہ طقسالتق بر پیر اولدیندی حالہ استانبولہ گلش و بولوندیندی مجلسلرہ سوزلرہ
زہت و برمشدر . ارتحال (۱۱۴۴) دەدر . ثابت ، سامی ، نظم ، منبہ ، صدر اعظم
رایی باشا ، مورخ نعبا ، شفیق اندلی ہب مشار الہک شاکردلری صایملر .

استادینک ثابت فیمتلی و قیمت بیلیر دوستی اولان ثابت بوستہ لیدر . سوزلردنہ
ضرب مثل اراد ائمنسی تک سور . بونک و دیگر رفیقارینک منظوم و منثور اثرلری
شیمدی دە اوقونور .

ندیم طبقہ سی . داماد ابراہیم باشاک صدر ائندہ کی ذوق و طرب ، شعر و ادب
مجلسلرینک بکامہ شاعری ، استانبوللو قاضی احمد ندیم اندلی ایدی . مزاجی خفیف ،
ذوق و نشہ بہ منلی طبعاً زیادہ بر شاعر اولقلہ برابر زمانتک اصحاب معرفت و حکمتندن
اولمش و او مجلسلردنہ سوزلرنی شوق و لذتہ اوقونمشدر . بعض منظومہ لرنہ بقیہ برق
ادب حدودی تجاوز ائمش اولقلہ انہام اولونور سہدہ اونک سوزلردنہ کی بو آجیقاق
زمانتک و محیطتک ایچان اولدیندی کی قسم اعظمی دە انصاف و عرفان ایلہ محاکمہ ایدیلرہ
تاویل اولرہ بیلیر . ہر حالہ حساباتی آجیق و طائلی سویلر سونک بر شاعر در .

سید وہبی ، نحوی ، احمد نیلی ، وقعہ نویس راشد ، تذکرہ شعرا صاحبی صفائی ،
تذبتک معاصرلی اولان سونک ڈائلردر . سلطان احمد چشمہ سنک کتابہ سی تشکیل ایدن
او کوزل منظومہ ایلہ تاریخ سید وہبی ہب اسناد اولونور لیکن سامینک دیواندہ عنناً
موجودرہ نحوی سفارت کابل کیلہ ایزدہ بولونہ برق فارسی ادبیات ایلہ تک زیادہ الفت
ائمش و بانشلیجہ نعت و منافع نیوینی نظم ایچکک شہرت بولمشدر کہ شہنامہ طرزندہ سیک
بیت قدر عزیز نامہ محمدی ایلہ منظوم متنوی ترجمہ سی باشلیجہ از لردر ،

راعب باشا طبقہ سی . صدر اعظم راعب باشا زمانتک ہم ایچہ بر شاعری ہم ایچہ
علم و حکیمی ایدی . دیوانی و عربی (سفینہ العلوم) ی وارد . بو طبقہ تک مشہور اسناد
شاعرلری شیخ الاسلام عاصم اندلی ، حشمت ، فطنت خاتمدر .

شیخ غالب طبقہ سی . متوسط یعنی ایکجی دور ادینک خانہ می صاحبان مشار الہ
۱۱۷۱ دە استانبولہ دوغمش و دہا تک کنج ایکن اویئدہ سیلہ خبر و برمدن قونیہ بہ
کیدوب درگاہ مولانادہ کال چیلہ و کسب قبض ائمش و عودندہ بر مدت دہاسیر و سلوک ایلہ
مشغول اولدقدن صکرہ فہ فہ مولوی خانہ می مشبختہ کچمش ایدی . فوق العادہ برادینش
شاعر لردن ایدی . معرفت و حکمت شاعر ایلہ نہ قدر بو کسک ایسہ افکار و حساباتی
ایچہ لکیرلہ بو کسک کابلہ افادہ ائمک قدرنی اوقور سونک ایدی . دیوانی و حسن و عشق
منظومہ می ہنوز رغبتدہدر ، بو منظومہ می ۲۶:۲۰ باشلردنہ یازمشدرہ فرق بر باشلردنہ
ارتحال ایتشد ، شاعر و عارف لرنک داہل لردن ایدی .

معاصرلی سنبلزاده هجی ، سروری ، اسرار دده ، اندرون و اصف بك ، كنى .
خواجگ نشئت ، خواجگ فهم ، قاصم ملا ، عزت ملادر .

رهی مرعشلی برنائب ابدی ، نحفه ، نخبه اسلمونده عربن وفارسی منظوم لغتجه لری
و خبیره نایی کبی (لطیفه) بی وارد . آطنلی سروری ایشه تاریخچلیکجه مشهوردر .
اسرار دده شیخ غالبك صادق رفیقی ، عشق و شوقی غالب برشاعر ابدی ، اندرون
واصف بك زمانشه اگ زیاده شهرت قازائش شاعر اردنر ؛ بعض غزلاری ایشه لشمش
ورغبتله سوبوشوب دیکلمه شدر که حقیقه ذکر لیدر . کانی لطیفه چیلکجه معروفدر . عزت ملا
(کلش عشق) و (مخت اشان) یله طائیلیر عارف و معتبر برشاعردر .

دور جدید ، اینجده بولندینمز بو دوره تجدد دوری دیسه دوشورودر . چونکه
بوندن اولکی دورلرک مثلا برنجینسده خیالدن زیاده حقیقت کوزه دیلیر ، صنعتدن زیاده
طبیعته میل ایدیلیر وسوزدن زیاده ایشه ، اوزه باقلیدری که بحال ، هر یکی دوغان شیبده
ظاهر اولور برحاله . ایکنجه دورده دوات ایجه ناسنس ایش ، مملکت کنبشه مش
ساده لکک برینه برحمت و سلطنت قائم اولش ، معیشت و حیات بسطلکدن جیقوب
کیده کیده نایب مرگ و مکلف اولش یعنی احتیاج هر دولو مناسبه جوغالش ابدی .
بونک ایچون خلق هر یوزدن بر برینک اوسته جیقمنه ، بر برینک معیشته ، روشنه ،
فضائته کوز دیکمکه باشلامش یعنی حیثتده بونون وجوهیه برر قایت ، مسافه ، مجادله
عاسده باش کوسترمتندی . وسعت و وفاه بر طرفدن خلق دوشوشوئکتدن و جکسکتدن
آلبوبدینی کی بر طرفندن ده وسعت و رفاهی الله ایشک ، دوام ایشدیرمک ایچون تدبیر
وسبهار بولنه سوق ایدیبوردی ، بونک ایچون توالی ایدوب کن اعظم مجتهدلر زنده
شعر و موسیقی اولجه آلت ایکن بعده مقصد اولش یعنی اولجه اولرله هب بو کسکتلر
وجدانبات و اخلاقیات ظالمینک علویانه سیر ایدیلیر کن بعده یلواش یلواش بر بر
ضایعت و هسبیت در کالیه ایشامش و روح اله معنادن زیاده شکل اله ماده سه ایلشدر .
ایمانده تجدد بابانلرک برنجینی (رشید ، فؤاد ، رنو ، کاف کی باشالردن صکره)
اراهیم شناسی اشدی در که ده کج ایکن طالعک مساعده سه باره کیدوب معارف
و معیشت غربیتی بالذات کورمش و عودننده مقاله و رساله لره افکار عمومی بی شوره
چالیشمشدر ، نظمنده هیچ بر فوق العاده کوروز سده نئی کنبشه مخصوص
بر اسلوب اله ساده و مؤثر اولهرق کوزه جارباز . ۱۳۴۲ ده دوشمش و ۶۶ باشنده
دوشکون و کوسکون وقت ایشدیر .

شناسی مرحومدن صکره ضیا باشا کلیر . مشارالیه نظم و نثری ، معرفت و حکمتی
جمع ایشدیر . شناسی کی بوسونون یکی اولوب میراث ادبی اولهرق قافله اداوشمرالک
نقل ایدر کلدیکی افکار حکیمانه دن ده حصه دار اولمشدر . مقاله لری و ترجمه بند اله
ترکیب بندی ، اندلس تاریخی مشهور و مقبولدر . (۵۶) باشلر زنده وقت ایشدیر .
سدهه باشا شناسی کی ذکی و ضیا باشا کی حکیم بر محرر اولماملقه برابر مجددردن
صایلیر . (۱۳۰۹) ده (۵۹) باشنده وقت ایشدیر .

بوندن صکره کال بك کلیر . مرحوم مشارالیه مملکتیزک فکر و معرفت عالمده
فوق العاده یارادیش فوق العاده لکک یارائش بر ذاندر . شدت ذکاسیه ، منانت
حافظه سیه ، دائما منبج قلبیه ، نایب روحلو و تاثیرلی اسلوبیه کر چکدن برده ایدیر .
مشارالیه بالکنز ادیبانیزک دکل بونون ملت و مملکتک آدمبدر ، الله قلم ، اویویانی
اویولایر من ایچون بر آلت ابدی . اونکه افق لری کوستریبوردی ، اونکه افق لره ضیا
صاحبوردی . ادیبات اونک نظر زنده فکر لره روح ، وجدان لره ایتباه بره جک برده واه
برغدا ابدی . بونک ایچون مشارالیهک اثر لرنی صوغوق قائل بر فکر شقید اله اولوقوبوب
قدر ایشک و بویولده حکم قطعی و برمک دوشورو دکلیر . کال بکنده حاکم اولان فکر ،
فکر حجت و فکر ملت ابدی ؛ حسابانک غالب اولانی وطن پرورلک ، فدا کارلق
حسی ابدی ، قلبی بر فکر و حسی اله جارب جارب دورمشدره غریک اکثر آثار علمیه
و ادیبانه سنی او قودینی حالده شرفیلقک ، نور کلکک ، مسلمانلکک روحنی غالب ایتجه مشدره
دوشوشوئمنده ، دوشورولنده ، هوس واملر زنده ، موضوع و اسلوب ایتخابنده استقلالتی
مخلقلنه ایشش ، هیچ راجبئی تاثیر آتنده مغلوب و محکوم اولمامشدر . حاصلی
مشارالیه بونون حسنات و سیات ادیبه و ذانیه سه یلوه بر مجد ، عادتا بر داعی در .
۱۲۵۶ ده دوشمش و ۱۳۰۶ ده وقت ایشدیر .

شایان دقتدر که بوذاتلرک اوچیده خدای نایبدر یعنی کندی کنبسه بیتشمشدر .
عبدالحق حامد بك کال بکدن کسج اولماملقه برابر فوق العاده بر طبیعت شاعرانه
صاحبی اولدینچون او کافر رفیق اولمشدر . مشارالیه اکثر قطعه لره کال بکه برابر
کیدیر . بالکنز او آتشین مزاج ، او هججانی روح ، او انکین و درین حبت و فدا .
کارلق بر بکننده اوقدر بولونماز . حامد بك اکثر یلواش و سسلسز آثار برنهر کیدیر
کال بك ایشه دائما دالغلی ، دائما یلیجین قیالی دوکر بردکنز کی ابدی . بالکنز شعر
و ادیبات ساحه سنده حامد بك نسبة بك بو کسکدر . تولدی ۱۲۷۰ دودر .

صکره اکرم بک مرحوم کلبه مشارالیه حامد بکدن دها ساکن ، دها رفیق ، دها سکونیدر ، ۱۲۶۳ ده نواد ایتمش و بر قاج سنه اول وفات ایتمش . از لری هم کیت هم کیفیت جهنله کال بک ابه حامد بک کک کلبه لسه محدوددر . کال بکده حب . ملی ، حامد بکده حب نفسی ، اکرمده حب اولاد غالب ایدی . ضیا باشاده حکمت اسلامیه و انصوف ذوقی کنبدنی کوسرتر . بوذاتلر نظم دکسهده نثر لسانته بر سادهلک و طبعیک و بر مشرردر .

سامی باشازاده سزای بک اوقومهمی ، دوشونهمی و دویغوسمی بک زیاده و سوبله یوب یازمسی بک آز بر ادینزددر ، یونون مناسبله ، کال ، اکرم و حامد بکرک فضیلتلرندن ترکیب اولونمش کیندر . اولاد غالب ایتک کبی عظیم بر انقلاب کچیره دک یازدنی (اجلال) ، اکرم بک مرحومک نژادینه موازی اولهجنی . مشارالیهک اوزون و نمرلی عمر صاحبی اولسنه دها ایدرز .

یکی شهرلی عون بک ثابت آچیق کورور و غایت یارلاق بازار بر یوک شاعریمیز . دوکه دیوانی طبع ایدلمشدر . لسقوبکی غالب و هر سکی عارف حکمت بک دخی مرحوم عون بک کیندر .

شو اسملری ذکر ایتدیگمز ذاتلردن ماعدا آطنلی خواجه حیرت ، اسکده اری عثمان شمس الدین اقدی ، ناطم الحکم حمدی بک کبی گوشده بوخافده آز یازمش و یا یازمیش نه شاعریمیز و ادیبیمیز واردده بر یلمبورز .

ادبیان جدیده دینلن بو ۵۰ : ۶۰ سلهک آثار ادیبیک شکل و روحنده بکیندر بر نچدد یایق اوزره بعض کنج شاعرار خلی جالیمشدر . حالبوکه بو حیرکت اولکی نچددک مابعدی کبی بر شیدر ، ذاتا شناسی ابه باشلایان نچدد باشلیجه ایکی صفت عرض ایدره بری لسانک ساده لکی ، بریده فکر و حلیک عرقان و عصرنی لکی . لسانده سادهک و طبعیک غایت لازم و مهم بر شیدر ، لکن بالکز سطحی ، شکلی در ، فکره وحده نملق بالکز صورت اعتبارلهدر . اصل مسئله ، روح ماده فکر و حسدر . افکار و حسابده نچدد ایسه افکار و حسابت ملیه موروثیه صاحب و مالک اولوب بعده اون عصرک مقتضاسنه کوره بکی کسوه و یکی نباتده عرض ایتک دیمکدر ، بوقه نچدد نامنه فکر و حس ملی کاملاً تبدیل و یکی فکر و حسله فلک ایدلک ایچون جالبیلیرسه ظن ایدرم آقینقی به قارش کورک جکیمک فیلتندن برنی اولور . چونکه ناریخی و مدنی برملک عصرلرک درینلکرنه کورک صامش اولان افکار و حسابانی قولایجه و جابوجاق دیندن سو کولوب حیقارلهماز .

صوک نچدد طرفدارلری ایچنده حاضراً نایب و قیمت اولهرق شاعر توفیق فیکرت بک ، جناب شهاب الدین بک ، خالد ضیا بک کبی ذاتلر ذکر ایدیلیر . توفیق فیکرت بک شمرک یاخود دها دوغروسمی نطدک شکلله دها زیاده اوغراشمش ، طبعیک و درینلکدن زیاده صنعه ، ظاهره قیمت و برمش و بو نچدد ظاهری جهنله صافی کنجلرک تقدیرنی جلب ایتمشدر . جناب شهاب الدین بک دخی آرزوق اوکا بکزر سده مطالعه و علمی دها زیادهدر . مع مافیه نضیع و تکلف ایکیسندده کوزه چاربه جنق درجهدر . خالد ضیا بک شاعر دکل ادیب یاخود دها دوغروسمی مطالعه ملی و فیکرلی بر حیردر . بومابده حسین جاهد بک ، فیاسوف رضا توفیق بک ، احمد حکمت بک ، فاضل احمد بک ، محمد علی توفیق بک ، بهزوب فدیری بک ، محمد تاکف بک ، امین بک ، رفیق خالد بک ، مرحوم عمر سیف الدین بک ، مشذاق بک کبی بر خلی بیتمش و قبشه جک اهل فلم واردر .

